

ROMÁN URALOM ERDÉLYBEN

ÍRTÁK

BORBÉLY ANDOR

ÉS

Dr. FALL ENDRE

HERCZEG FERENC

ELŐSZAVÁVAL

KIADJA A MAGYAR REVÍZIÓS LIGA
BUDAPEST, 1935

Sárkány Nyomda R-T. Budapest. VI.. Horn Ede-utca 9. Tel.: 221—90. 8603
Igazgatók: Dr. Wessely Antal és Wessely József.

Tartalomjegyzék.

<i>Előszó, írta: Herczeg Ferenc</i>	IX
<i>Bevezetés</i>	XI
1. <i>Kincses Kolozsvár történelmi útja a magyar türelemtől — a román gyűlöletig.</i>	
1. Magyar fejedelmek és királyok nyomatták az első románnyelvű könyveket.	3
2. A nyolcesztendő első mártír.	7
3. Irtó-hadjárat a magyarság ellen.....	8
4. Kincses Kolozsvárt árverezik!	10
5. Megdőböntő egészségügyi viszonyok.....	11
II. <i>A magyar diákok érettségi kálváriája.</i>	
1. A középiskolai érettségien a magyar diákok 91%-a bukott el.....	12
2. 105 diákból 24 ment át a kolozsvári érettségi bizottság előtt.....	13
3. Románizálási eredmény Temesváron: katolikus vallású zsidók.....	15
III. <i>Mi a sorsa Erdélyben a kisebbségi ifjúságnak?</i>	17
IV. <i>A legmegdőböntőbb keresztet a magyar nyugdíjasok viselik.</i>	
1. A magyar nyugdíjasok koldulva nyomorognak.....	19
2. A Szamosvölgyi Vasút magyar nyugdíjasainak nyomora.....	21
V. <i>A nyelvvizsgák rémsége.</i>	
1. Nyelvvizsgákkal veszik el a magyar tanítók maradék kenyerét.....	23

IV

2. A magyar tanítónő, ha sikerült a vizsgája, elbukik a muskátlin.....	26
2. 2500 magyar postás kétségbeesett vizsgája.....	26
3. Nyugdíj kérvény — vizsgadolgozat helyett.....	28
3. A magyar tisztviselők mellett „nyugodtan aludt” a postafőnök.....	29
4. Csupán a Bánságban 300 kisebbségi postamestert küldtek el.....	29
5. Több, mint 1500 román tisztviselőt neveztek ki „törvénytelenül”.....	30
6. A magyar vasutasokat éveken keresztül, apránként bocsájtották el állásukból.....	30
4. Tizenhatszor rendeztek nyelvvizsgát a vasutasoknak.....	31
10. A román vasúti munkások megszöktek munkahelyükről.....	32
11. A magyar vasutasok elbocsátása minden jogalap nélkül történt.....	34
12. A vasutas-elbocsátások jogcíme mégis: „fegyelmi úton”.....	35
13. Aki tizenhárom sikeres nyelvvizsga után bukott el.....	36
14. 1919-ben szó sem volt nyelvvizsgáról.....	37
15. És soron következett a közigazgatási tisztviselők tömeges tragédiája.....	38
16. Még a trafikosok is.....	39
17. Nyelvvizsgarendeletet bocsájtott ki a közmunkaügyi miniszter is.....	40
18. 24 óra alatt meglepetésszerűen 174 magyar alkalmazottat bocsájtottak el a nagyváradai városi üzemeknél.....	40
19. Román szabókat és kovácslegényeket neveztek ki a villamosművek magyar szakalkalmazottainak helyébe.....	41
20. Az állásokba kinevezett románok káromkodva dobták vissza kinevezésüket.....	42
21. A homoródi kényes román legénynek nem mindegy ám, hogy milyen az állása.....	43
22. A román tanácsos a saját feleségének adta bérbe Nagyvárad fürdőjét és szállóját.....	44
23. A magyar uralom idején Erdélyben minden tisztviselő tudott románul.....	45
24. Az elbukott kisebbségi tanítók és tanárok számarányai.....	46

V

VI. *a románizáló politika egymásután teszi tönkre a magyar elemi iskolákat is.*

1. A magyar felekezeti iskolák megszüntetése.....	48
2. A román iskolapolitikának sikerült a magyar szülők egyrészét megfélemlítenie.....	49
3. Elkobozta a román állam a Háromszékmegyei Tanalapot.....	50
4. Magyar Feri — nem magyar gyerek.....	51
5. Bezárással büntetik az iskolákat.....	52
6. 64 gyermek, aki egy szót sem tud más nyelven, „nem magyar”.....	53
7. Ugyanazon a napon három székelyföldi magyar község iskoláját zárták be.....	54
8. A névelemző tanfelügyelők a bírósági ítéletekre is fűtyülnek.....	54
9. A gelencei kis magyar mezítlás iskolásgyermek az erdőbe kerültek.....	56
10. Málnáson magasfokú matematikai tételekkel buktatták el a magyar elemistákat.....	58
11. Heti két magyar óra abban az iskolában, ahová 28 román és 300 magyar növendék jár.....	60
12. Irredentizmus vádja miatt zárták be a csíkcsatószegei magyar iskolát.....	61
13. Az elrománosítás számadatai egy színmagyar város iskolapolitikájában.....	62
14. Hat nappal a vizsga előtt parancsolták át Udvarhely megyében a csendőrök a gyermekeket az állami iskolába.....	64
15. Udvarhely megyében a vizsgák előtt 14 iskola növendékeit rendelték állami bizottság elé.....	66
16. 70—80 magyar tanulót zsúfolnak Désen egy román osztályba.....	66

VII. *Irtóhadjárat a magyar egyházak ellen. A felekezeti tanítók pusztulása.*

1. A magyar rendházak történelmi vagyonának elkobzása.....	69
2. A minoriták főgimnáziuma egyszerűen „nincs”.....	71
3. Désen a református alapítványhoz is hozzányúltak.....	73

VI

4. Az erdélyi protestáns lelkészek anyagi pusztulása.....	74
5. Rendőri erőszakkal akadályozták meg a brassói unitárius templom építését.....	74
6. A „Christian Register” cikke az Amerikai Unitárius Társulat alelnökének tollából a brassói botrány ügyben.	80
7. A brassói evangélikusok tiltakozása a magyar iskolák megszüntetése ellen.....	84
8. A négy magyar egyház együttes ünnepét az utolsó pillanatban tiltotta be a román rendőrség.....	87
9. A székelykeresztúri főszolgabíró a katolikus ünnep ellen.....	89
10. A magyar felekezeti tanítók megrázó felhívása.....	89
VIII. <i>Mialatt a magyar egyházak pusztulnak, Erdély magyar adófilléreiből milliós görög-keleti katedrálisok épülnek.</i>	
1. Mádéfalván is kell görög-keleti templomnak épülnie.....	92
2. Székelyek százezrei és milliói — román egyházi célokra.....	93
IX. <i>Székelyföld népének élethalálharca négy vármegye havas hegycsúcsai között.</i>	
1. Székelyföldön a legkegyetlenebb az elnyomatás.....	96
2. Tűzzel-vassal folyik a románosítás még a hősi halottak emléktábláin is.....	97
3. Marosvásárhelyen, a székelyföld fővárosában kipusztítanak mindent, ami magyar.....	98
4. Akinek a hivatalos statisztika is kevés.....	100
5. A magyar Gyergyó román képviselője.....	102
6. Ahol a 340 iparosból 120 maradt.....	103
7. Egy 18 éves kis székely cselédleány halála.....	105
8. A gyergyótekerőpataki legények lázadása.....	106
9. Aki nem köszön a román csendőrnek.....	107
10. Ötnapi karcer és verés, mint első büntetés a galaci ezredben a magyar levélért.....	108
X. <i>Végehossza nincs a legkülönbélebb atrocitásoknak.</i>	
1. Meztelenre vetköztettek két postáskisasszonyt a házkutatást végző román detektívek.....	111
2. Temesvár vezetősége 1 millió leit utalt ki egy meg nem lévő szintársulatnak.....	112

VII

3. A megyeszékhelyétől megfosztott Kisküküllő.....	113
4. Balázsfalva a román megyeszékhely.....	116
3. Egy erdélyi magyar napilap elkeseredett segélykiáltása.....	118
5. Kiterjesztik a hírhedt „kultúrzónát”.....	119
6. És mindenütt hamisít a statisztika.....	121
7. Nagykároly falu akar lenni.....	122

XI. *Adótörvény a román alkotmány és a párizsi kisebbségi szerződés súlyos megsértésével.*

1. Nem tűrhetők már a mindennapi sértések a magyar nyelv használata ellen.....	126
2. Megindult az adóprés Kolozsváron vasárnap és ünnepnapon is.....	128
3. A bíróság leszállítja az adót, de a végrehajtó nem.....	129
4. Egy kis kóstoló Kolozsvár költségvetéséből.....	130
5. Egész Csikmegyében az adótisztviselők takarították be a termést.....	131
6. Ahol a sikkasztás miatt eltávolított adóellenőrt ismét állásába helyezik.....	133
7. A székelyföldön, ha az adójegyző sikkaszt, a magyaron újra behajtják az adót.....	134

XII. *És végigrombolták egész Erdélyen át a magyar műkincseket és művészetet.*

1. Szatmáron a város értékes magyar műkincseit is elkótyavetyélték.....	135
2. Udvarhely megyében csendőrök törték össze a székely népművészet remekait.....	136
3. Tilos a világhírű székelykapu is.....	137
4. Haldoklik a világhírű nagybányai Iskolahegy is.....	137

XIII. *A magyarok földjeinek elkobzása.*

1. A Csíki Magánjavak.....	140
2. A román kormány nem hajtja végre a Népszövetség döntését.....	141
3. Tizenkét csíki székely közös tíz hold földje, melyet — bár ötször fizették meg, — mégis elvettek.....	142

VIII

XIV. *A magyar sajtó- és gondolatszabadság üldözése.*

- 1, Magyar kisebbségi napilapok elkobzása és betiltása napirenden, van..... 144
2. Lehetetlenné teszik a külföldi és elsősorban a magyarországi sajtótermékek bevitelét..... 149

XV. *A magyar törvényhozók beszédei a román parlamentben az erdélyi magyarság kétségbeejtő helyzetéről.*

1. Bethlen György gróf deklarációja a felirati vitában..... 152
2. Parlamenti bizottságot kért a Magyar Párt a kisebbségi ügyek kivizsgálására..... 154
- 3, A magyar indítvány a szenátus előtt..... 160
- 4, A kolozsvári gyógyszerészeti fakultás megszüntetése a parlament előtt..... 165
5. Betiltják a gazdasági gyűléseket és a vallásos összejöveteleket..... 168
- 6, A Magyar Párt megrázó memoranduma a román kormány előtt..... 169

Előszó.

Egy világjáró barátom egyszer egy kínai albumot ajándékozott nekem, mely színes lapokon bemutatja a régi mennyei birodalomban szokásban volt összes testi büntetéseket. A kalodától és az „egyszerű” korbácsolástól egészen a fejbételig.

A hátborzongató képeskönyv, mely alkalmasint mongol szadisták szórakoztatására készült, megközelítően sem egyesít magában annyi borzalmat, mint a „Román uralom Erdélyben” című könyv. Pedig Borbély Andor és dr. Fall Endre a munkájukban nem bűnösök bűnhődését mondják el, hanem elemzik a módot, ahogyan egy királyi kormány a saját ártatlan és békés polgáraival bánik.

A népvándorlás óta Európa nem volt színhelye olyan szégyenletes eseményeknek, mint amilyeneket Borbély és dr. Fall följegyeznek. Ezek rápirítanak a kínai kínzómeszterek förtelmes találékonyságára.

Eszemben sincs, hogy ezért a román nemzetet en bloc barbárnak nevezzem. Úgylátszik azonban, a kisebbségi kérdésben nem érvényesül azoknak a társadalmi köröknek gondolkodása, melyek Romániában a szellemi és erkölcsi elitet képviselik.

A kisebbségek sorsát sovínista jelszavaktól elvadított, félművelt kisemberek irányítják. A förtelmességek, amelyeket elkövetnek, természetesen az egész román nemzet számláját terhelik.

Bismarck herceg mondta egyszer, hogy minden népnek előbb-utóbb meg kell fizetnie azokat az ablakokat, melyeket a sajtója a szomszédban betör. Azt hiszem, a lelkekért, melyeket a közigazgatása összetör, ugyancsak meg kell fizetnie.

Van egyáltalában olyan politikai cél, amelynek kedvéért egy nemzet magára vehet annyi igazságtalanságot, átkot és gyűlöletet? Szinte csodálatos, hogy a román társadalom el meri vállalni az óriás erkölcsi teherterét, mikor tudnia kell, hogy a kis népek jövőjét, különösen az olyanokét, mint a románság, mely egy idegen-fajú világhatalom sárkánytorkában él: csak az igazság és a humanizmus világalma tudná biztosítani. Az a kisebbségi politika, melyet Románia ma folytat, eleve is minden hódító ambíció szabad prédájává teszi.

A romániai magyar kisebbség ma nem tehet egyebet, mint hogy a végletig megkeményíti magában szenvedő- és ellenálló képességét, hogy átmentse magát a jobb jövőbe.

Mi csonkamagyarországi magyarok mit tehetünk? Reménykedünk a kultúremberek ébredező lelkiismeretében és addig is gondosan rovásra vesszük erdélyi véreink Golgota-útjának szomorú állomásait.

Mint ahogyan Borbély Andor és dr. Fall Endre teszik „Román uralom Erdélyben” című könyvükben.

Herczeg Ferenc.

Bevezetés.

Károly román király a Daily Telegraph diplomáciai munkatársa előtt 1936. febr. 17-én hosszabban nyilatkozott az európai helyzetről és Közép-Európa mai állapotáról. Károly király többek között a következőket mondta: „Elismerem, hogy olyan ország uralkodója vagyok, amely — jóllehet túlnyomórészt román, — egyéb fajokhoz tartozó kisebbségeket is foglal magában. Ezt a tényt mindig szem előtt kell tartanom, mielőtt politikámat meghatározom. Lehetetlen volna ugyan számomra, hogy ne a román többség kívánsága szerint cselekedjem, de ez nem jelenti még azt, hogy nem kell tiszteletben tartanom a kisebbségek jogait is. Azonban kijelenthetem Önnek, hogy a romániai magyarok nem elégedetlenek, kivéve, ha valami politikai agitátor izgatja őket.” *E nyilatkozat azt jelenti, hogy Románia jól bánik a neki juttatott nemzeti kisebbséggel.*

Az erdélyi magyarság szenvedése és üldöztetése az egész világsajtót állandóan foglalkoztatja, sőt egyes súlyos sérelmek a Nemzetek Szövetsége elé kerültek, „A Vallási Kisebbségi Jogok Amerikai Nagybizottsága” által kiküldött bizottság „A Vallási Kisebbségek Erdélyben” (The Religious Minorities in Transylvania) címen jelentést készített és ezt megküldötte a román kormánynak s

a jelentést angol nyelven ki is nyomatta. Az erdélyi magyarság sérelmeinek már hatalmas külföldi irodalma van, neves angol, francia, olasz, német, holland írók írtak könyveket az erdélyi magyarság üldöztetéséről és sérelmeiről. A román parlamentben az erdélyi magyar képviselők és szenátorok, sőt nem egyszer németajkú képviselők és szenátorok is keményen tiltakoztak az erdélyi kisebbségek politikai, vallási és gazdasági üldöztetése ellen. Károly román király könnyen megismerheti az erdélyi magyarság szenvedéseit a román parlament naplójából... Az erdélyi magyar egyházak főpapjai és vezetői többször keresték fel a román királyt és a román kormányt a sérelmek megszüntetése érdekében. A román pártok vezetői nem egyszer tárgyaltak az erdélyi magyar párt vezetőivel az erdélyi magyar kisebbség helyzetének megjavítása ügyében. Teljesen érthetetlen tehát, hogy Károly román király mindezek ellenére olyan kijelentést tett, hogy a romániai magyarok nem elégedetlenek. Ha azonban eddig nem ismerte volna az erdélyi magyarság szörnyű helyzetét, figyelmébe ajánljuk ezt a kis könyvünket, amelyben

* Alexander Powell: *Embattled Borders*, Sir Robert Donald: *The Tragedy of Trianon*, C. A. Macartney: *Hungary*, Somerset de Chaire: *The Impending Storm*, Rhys Davies and Ben Riley: *Modern Hungary and the Peace Treaties*, Pierre Delattre: *Les Luttes présentes du Catholicisme en Europe Centrale*, Georges Desbons: *La Hongrie après le Traité de Trianon*, René Dupuis: *Le Problème Hongrois*, Henri Pozzi: *La Guerre revient*, Aldo Dami: *La Hongrie de Demain*, Ferrario Carlo Antonio: *Italia ed Ungheria*, Rodolfo Mosca: *Problemi Politici L'Ungheria contemporanea*, Franco Vellani-Dionisi: *Il Problema Territoriale Transilvano*, Italus Viator: *La questione Transilvana*, A. G. M. Abbing — *Het Drama van Trianon*, Rudolf Schrickler: *Volk in Ketten*, hogy csak egy pár fontosabb munkát soroljunk fel.

bemutatjuk az erdélyi magyarság szomorú kálvária-útját. Az erdélyi magyarság tragikus helyzetéről nem egy ilyen kis kötetet, hanem egész könyvtárat írhatnánk össze, de talán ebből a kis kötetből is mindenki rá fog döbbsenni arra, hogy az erdélyi magyarságnak rosszabb helyzete van, mint az abesszinek által meghódított néptörzseknek és rá fog döbbsenni arra, hogy Románia a legsúlyosabban lábbal tiporja a kisebbségek védelme tárgyában megkötött szerződést, melynek szentségére sohasem is volt figyelemmel.

Különösen feltűnő és érthetetlen Károly román király nyilatkozatának az a kitétele, amely szerint lehetetlen volna ugyan számára, hogy ne a román többség kívánása szerint cselekedjék, de ez nem jelenti még azt, hogy nem kell tiszteletben tartania a kisebbségek jogait is. Károly király elfeledkezik arról, hogy országában a nemzeti kisebbségekkel szemben követendő magatartást a nagyhatalmakkal kötött kisebbségi szerződés szabályozza, tehát magatartását nem teheti függővé a román többség kívánásától. Románia területi gyarapodása feltételhez volt kötve, 1919. december 9-én Párizsban alá kellett írnia a kisebbségi szerződést. Ezt minden román politikusnak tudnia kell, mert a főhatalmak 1919. november 13-án ultimátumban figyelmeztették az akkori román kormányt, hogy a Főtanács tagjai nem fogják elismerni Románia területi igényeit, ha a román kormány válasza nem lesz kielégítő a kisebbségi szerződés aláírása tekintetében. Erről megemlékezik Temperley is, a Daily Telegraph nagyhírű munkatársa, aki „A béketárgyalások története” című művében így ismerteti a kisebbségi szerződések jogi termé-

szetét: „A nagyhatalmak egyszerűen azt teszik, hogy amikor területeket adnak egy már létező államnak, vagy új államot alkotnak, egyben megszabják azokat a feltételeket is, melyeknek alapján a szóbanforgó területeket átruházzák. Ezek a feltételek pedig abban állnak, hogy a szóbanforgó területek jóhiszemű lakosai teljes polgári jogot kapjanak és hogy a jövőben faj, vallás és nyelv tekintetében semmi különbség se legyen a polgárok között!” *A kisebbségi jogok megneemtartása tehát a területhez való jogot is vitássá teszi.*

A Párizsban megkötött kisebbségi szerződést Románia 1920. augusztus 30-án törvénybe iktatta (a román Hivatalos Lap 1920. szeptember 26-i 140. számában kihirdetett). A kisebbségi szerződés ratifikálásával a szerződésben foglalt rendelkezések Románia belső közjogának részévé váltak s így mint belső jogszabály is kötelezi az állam kormányzati, bírói és közigazgatási hatóságait és polgárait.

Romániát a kisebbségek védelme tárgyában aláírt szerződés a következőkre kötelezi:

A kisebbségi szerződésben foglalt rendelkezéseknek alaptörvényéül való elismerésére és arra, hogy semminemű törvény, rendelet, vagy hivatalos intézkedés ezekkel a rendelkezésekkel nem lesz ellentmondásban vagy ellentétben s hogy ezekkel szemben semmiféle törvény, rendelet vagy hivatalos intézkedés nem lesz hatályos.

A kisebbségi lakosok élete és szabadsága teljes védelmének biztosítására.

A kisebbségek vallásszabadságának biztosítására.

A kisebbségekhez tartozók román állampolgárságának elismerésére.

A polgári és politikai jogok tekintetében a kisebbségek jogegyenlőségének biztosítására.

A kisebbségek nyelvhasználata szabadságának biztosítására.

A kisebbségek tanszabadságának biztosítására.

A vallási és tanügyi önkormányzat engedélyezésére az erdélyi székely és szász közületeknek.

A kisebbségi szerződés rendelkezéseit Romániának alkotmánytörvényébe kellett volna beiktatnia. Románia ezt nem tette meg, mert az 1923 évben létrejött s ma is változatlanul érvényben lévő román alkotmányban — a kisebbségi képviselők ünnepélyes óvása ellenére — a kisebbségi nemzetek szerződéses jogai nem kaptak helyet. Románia mai napig sem alkotta meg a külön kisebbségi törvényt. Az 1920 óta hozott román törvények és rendelkezések legnagyobb része figyelmen kívül hagyta a kisebbségi szerződést. Ennek megdönthetetlen bizonyítéka ez a könyvünk. A kisebbségi szerződésnek nincs egyetlen pontja sem, amelyet a román kormányzat és a román hatóságok önkényesen ne rúgtak volna fel.

A romániai magyarságot tehát nem a politikai agitátorok izgatják, hanem a román kormányzat és a román hatóságok s hogy ez az izgatás milyen szenvedéseket, nyomorúságot és megaláztatást zúdít állandóan az erdélyi magyarságra, erről számol be ez a kis könyvünk.

A kisebbségi szerződések minden egyes pontjának megszegésére, illetve lábbal tiprására könyvünkben a szo-

morú adatok tömegét sorakoztatjuk föl. Könyvünkben a magyar iskolák, a magyar tanulóifjúság és a magyar kultúra állandó üldözésével kapcsolatosan gyakran fogunk találkozni egy névvel és ez: Dr. O. Ghibu, a nagyszebeni görög-keleti román érsekség volt iskolaügyi felügyelője. Dr. O. Ghibu egész Erdélyt járja és mindenütt a legkérlelhetőbb módon üldözi a magyar kultúrát. Ezt különösen azért emeljük ki, mivel éppen Dr. O. Ghibu volt az, aki 1915-ben (*Viata si organizatia bisericeasca si scolara in Transilvania si Ungaria, Bucuresti, 1915. Pg. 164* és a „*Scola romaneasca*” 1915. Pg. 37) foglalkozott az erdélyi román közoktatásüggyel és e munkáiból kimutatható, hogy 1914-ben a magyar uralom alatt Magyarországon 2901 nyilvános román elemi iskola működött, tehát 2,948.086 román anyanyelvű lakosból minden 1016 lélekre jutott egy tisztán románnyelvű iskola. Minden 945 görög-keleti lakosra jutott egy görög-kelet tanító, kiknek fizetését nagyrészt s az összes görög-keleti tanítók fizetésének egyharmadát a magyar állam fedezte, Ugyanebben az évben Romániában csak minden 1418 lakosra jutott egy elemi iskola (*Anuarul Statistik al Romaniei 1924. Pag. 10. és 234.*). Ezzel szemben az 1929. évi adatok szerint Erdélyben minden 1923 magyar lélekre jutott egy elemi iskola, de ez sem tisztán magyar nyelvű, mert a tárgyak nagyobb részét tisztán román nyelven tanítják, nyilvánossági joga nincs mindegyiknek, autonóm joguk is meg van nyirbálva és állami segílyt sem kaptak. Ezeket az adatokat azért soroljuk föl, hogy Károly román királynak bemutassuk az egyik politikai agitátort Dr. O. Ghibu személyében. De felsoroltuk ezeket az adatokat azért is, mivel a román propaganda állandóan azzal vá-

dolta és vádolja még ma is a magyar népet, hogy az erdélyi románságot elnyomta.

Az erdélyi magyarság szenvedése eddig nem jutott el Károly román király füléhez és bizonyára ezután sem fog eljutni. A nemzetközi szerződések sem segítenek az erdélyi magyarság helyzetén, ezt bebizonyította az eddig elmúlt 17 esztendő gyászos története. Az erdélyi magyarságon csak a békeszerződések megváltoztatása segít.

**ROMÁN URALOM
ERDÉLYBEN**

Kincses Kolozsvár történelmi útja a magyar türelemtől — a román gyűlöletig.

1. Magyar fejedelmek és királyok nyomatták az első románnyelvű könyveket.

Kolozsvár. A lexikonban néhány szó. Százezer lakosú város. Erdély fővárosa, évszázadokon keresztül az egykori erdélyi magyar fejedelmek székhelye. Köztük a hatalmas Báthory fejedelemnek, Lengyelország nagy hírű magyar királyának is egykori székhelye. A magyar kultúra legszívósabb történelmi bástyája, ahová évszázadokon keresztül, — mialatt Magyarország nyugati részeit, a trianoni szerződések szerint meghagyott mai Magyarország egész területét, török hordák égették fel és tartották megszállva, — visszahúzódva élt az egész magyar kultúra, európai hírű tudósai-val, íróival, művészeivel együtt.

Elpusztították többször is, de az erdélyi magyar nép ősi energiái minden alkalommal, mérhetetlen áldozatok árán, újjáélesztették. Lakosai mindig színültig magyarok voltak.

A szabadság és jogegyenlőség hazája ez a föld, Erdélyben mondták ki legelőször, a világ valamennyi államát megelőzve, már a XVI. században a vallásszabadságot. És Kolozsvár volt a fejedelmi város, melynek büszke udvarában oly szíves szeretettel fogadták a letelepülő szászságot, vagy a keletről beszivárgó hegyi népnek, a műveletlen pásztorokból álló románoknak a közeledését. Az erdélyi fejedelmek ebben az ősi székvárosban adtak példát a világnak arra, hogy miképpen kell értelmezni a legalacsonyabbrendű nomád néptörzsekkel szemben is a test-

vériség kultúreszméit. Alig alakult meg még Erdélyben a magyar református egyház, mikor a János Zsigmond és országgyűlése által az oláhoknak kirendelt püspök 1567-ben zsinattal határozta el, hogy az oláh istentisztelet nyelve a szláv helyett ezután oláh legyen. Már 1544-ben megjelent Szebenben egy oláh kathekizmus, Benkner János brassói bíró pedig 1559-ben egyrészt az ottani orthodox oláh templomba bevezeti Luther kathekizmus át, másrészt pedig oláh könyvnyomdát állít fel, ahol Coresi nevű tergovistyei diacon vezetése alatt kezdődik meg a tulajdonképpeni oláhnyelvű könyvirodalom« Coresi kiadásában, részint lutheránus szász, részint kálvinista magyar támogatással, így különösen Forró Miklós nemes úr megbízásából jelennek meg 1561-ben az evangéliumok, 1562-ben az Apostolok cselekedetei, 1571-ben pedig a zsoltárok. 1581-ben Hirscher Lukács brassói bíró megbízásából kinyomtatta Coresi a kommentált evangéliumokat. 1581-ben és 82-ben a kálvinista oláh püspök, Tordai Mihály, Szászvárosban kiadja az addig és még sokáig egyedülálló nagy oláh bibliafordítást, a „Palia”-t, Geszti Ferenc dévai főkapitány költségen. A fordítást Tordaival együtt oláh lelkészek készítették, karánsebesi, lugosi és hunyadi protopópák, még pedig Heltai Gáspár magyar bibliafordításából olyképpen, hogy az oláh nyelvet munkáló fordítók megfelelő kifejezéseket keresve, gyakran Heltai magyar szavait és kifejezéseit is átvették.

A Palia megjelenése korszakot alkot az oláh művelődés történetében, mert megnyitja az irodalmi nyelv emlékeinek sorát és ennél a döntő lépésnél az elmaradottabb oláh nemzetnek erdélyi magyarok nyújtanak segédkezet, ők vezetik be az európai népek akkor már századok óta általános kultúrfokára, a szentírásnak anyanyelven való olvasására. Ugyanezen úton haladnak a XVII. század nagy erdélyi fejedelmei: Bethlen Gábor oláh biblia fordításon dolgoztat, Rákóczi György oláh könyvnyomdát alapít Gyulafehérváron, oláh nyelven kálvinista kátét adat ki s mikor ezt az orthodox jászvásári metropolita elítéli, az oláhnyelvű viszonyválaszt az erdélyi orthodox püspök írja meg,

így a polemikus és tudományos oláh irodalom megindítása-kor is ott áll segítő kézzel az erdélyi magyarság.

Ebben a korszakban, a bevett vallások rendszere következtében nemcsak mindegyik befogadott vallás volt alávetve a fejedelemnek, hanem különösen a megtúrt orthodoxia, melynek püspökei, — fejedelmi megerősítésük alkal-mából — elfogadták azokat a fejedelmi kondíciókat, melyek megkövetelték az oláh nyelv gyakorlását és a szláv egyházi nyelv kiküszöbölését. Így I. Rákóczi György 1641-ben az általa kinevezett bihari vladikának meghagyja, hogy „a szegény oláhságnak maguk született nyelvükön prédikáljon, hogy abból naponként épülést vehessenek az üdvösséges tudományban és vallásban és így az babonás tévelygésnek homályából napról-napra világosságra vezéreltesse-nek”. Utóbb, 1643-ban, Rákóczi György letette az egyik általa kinevezett görög és rác rítusú oláh püspököt és a helyébe kinevezettnek kötelességévé tette, hogy a vásár- és ünnepnapi istentiszteletet és minden egyéb szertartást oláh nyelven tartsa és tartassa az alája tartozó pópákkal, akiknek babonás szokásait is lehetőség szerint szüntesse meg. Ezek a feltételek benne találhatók minden későbbi fejedelmi kinevezési okmányban, melyekben tehát mind megkövetelik az oláh püspököktől és papoktól az oláh nyelvű istentiszteletet és a hívek anyanyelvi tanítását. Különösen Apafi Mihály fejedelem fejt ki nagy oláh kultúrprogram-mot, kinevezvén 1686-ban az oláhok, görögök és ruthének vladikájává Vaszilie Varlámot, s meghagyván neki, hogy székhelyén, a gyulafehérvári monostorban, továbbá Hunyad-han és Máramarosban iskolákat tartson, amelyekben mindenki oláh nyelven részesüljön az írás és olvasás tudomá-nyában. A haladottabbak latin nyelvre is taníttassanak, magyar nyelvről szó sem esik. Továbbá állítsa fel a fehérvári régi oláh nyomdát és azokat a pópákat, akik ruthénul mormognak a templomokban, tartozik eltávolítani és helyükbe olyanokat tenni, akik az oláh nyelvet ismerik.

Maguk a tárgyilagos román történetírók sem tagadják azt, hogy Erdélyben, a magyar fejedelmek pártfogásával indult meg az a művelődési és irodalmi áramlat, mely ki-

szorította az egyházi használatból a szláv nyelvet és a román nyelv csengését kezdte hallatni előbb a vallás, majd az irodalom terén, és ezzel megelőzte a két vajdaságbeli román életet.

A további évszázadok folyamán is mindenkor teljes szabadságot élvezett az oláh nyelv, a testvériség és jogegyenlőség szabadságának biztosítása már odáig fejlődött, hogy 1754-ben Áron Péter oláh püspök Balázsfalván papnevelő iskolát és főiskolával fölerő kollégiumot állított fel és az itt használt tankönyveket Moldvában és Havasalföldön is tankönyvekül fogadták el. Balázsfalva, ez az erdélyi magyar város a magyar fejedelmek áldozatkészsége révén és a magyarok testvéri támogatásával az egész román nemzeti kultúra tudományos bölcsőjévé lett ugyanakkor, amikor a moldvai és havasalföldi vajdaságokban a román lakosság még templomaiban is csak a görög-szláv nyelvet használhatta.

Elenyészően csekély volt Erdélyben a románok száma. De míg a magyar vitézek egyre-másra véreztek a török és a német ellen vívott harcokban és számuk egyes vidékeken megfogyatkozott, a románság folytonos betelepülése és támogatása révén a magyarság előzékenysége Erdély lakosságának jelentős tényezőjévé, egész Erdély *egyhatod-egyötödnyi* népévé emelte az ide szívesen költöző románságot.

II. József császár idejében már Balázsfalván is és Szebenben is egyre-másra jelentek meg a románnyelvű könyvek, sőt Budán, a magyar királyok koronázó városában is a magyar királyi egyetemi nyomda gyártotta a román iskolai és egyházi könyveket teljesen ingyen, a műveletlen román lakosság kulturális nevelése érdekében. Mi sem jellemzőbb erre az előzékenységre, mint hogy Romániának ma sincs terjedelmesebb és jobb egyházi szertartáskönyve, mint az a tizenkét-kötetes nagy románnyelvű munka, melyet 1805-ben Budán adtak ki a magyarok a román nép számára ingyen. A magyar egyetemi nyomda adta ki 1812-ben Maior Péter könyvét: a románok történetét ugyancsak román nyelven, mely a román népnek az egész világon meg-

jelent legelső történelmi kézikönyve. És mint ahogyan Budapestén indult meg a múlt század elején az első románnyelvű folyóirat, ugyanúgy az erdélyi Nagyszebenben jelent meg az első és máig is egyetlen román enciklopédia.

Balázsfalván pedig felépült a nagy román katedrális, melynek gyönyörű belső oszlopai román nemzetiszínű szalagdíszítéssel pompáztak háborítatlanul a magyar uralom alatt. Sőt háborítatlanul épen maradtak a román nemzeti öntudat propagáló eszközeként a világháborúnak azokban az esztendőiben is, melyeket Románia hadseregével szemben a magyar seregek győzelmes ütközetek sorozatában vívtak végig.

2. A nyolcesztendős első mártír.

Lehetetlen, hogy mindez eszébe ne jusson a szemlélőnek, aki Kolozsvár ősi magyar földjén tanulmányúton jár és azt akarja szemtől szemben látni, hogy ez a magyarság keblén nevelt, magyar kultúrán és áldozatkészségen oly nagyra lett mai Románia miképpen bánik a magyarokkal ezen az évezredes magyar földön: Erdélyben és annak fővárosában, az ősi fejedelmi Kolozsváron, melynek vasúti táblájáról első napon letépték a város magyar nevét és új nevet írtak reá: Cluj-t.

A balázsfalvi román katedrális bántatlan, román színű oszlopdíszeiről eszembe jut a kis Vernes Terézke esete.

Vernes Terézke egy torockói iparosmesternek volt a nyolcesztendős kisleánykája. A román megszállás első esztendejében történt, hogy a Vernes-család kocsin Kolozsvárra ment rokont látogatni. A kis Terézke a torockói kertből sebtiben reggel, indulás előtt virágokat szedett, hogy kolozsvári nagyanyját megörvendeztesse valamivel. Fehér és piros szekfűvel, Az volt a kertben éppen. Terve nem sikerült, *Kolozsvár utcáján egy román katona megállította a Vernesék kocsiját és a családot letartóztatták. A kis Terézt is megverték. A bűne lázítás és nemzetgyalázás volt.* A román katona szerint a tiltott magyar nem-

zeti színekkel: piros-fehér-zölddel volt tüntetően feldíszítve a falusi magyar iparos kocsjaja. A valóság a *kis leányka csokra volt néhány zöld levéllel*. Színei véletlenül tényleg egyeztek a magyar színekkel. Az eredmény: a *szülők napokig voltak letartóztatva, a kis Terézke hetekig feküdt az elszenvedett ütésektől és izgalmaktól betegen*. Apró kis epizód. Megjegyzésünk még az, hogy templomi zászlók mellé kitűzött virágbokrétáktól kezdve vasárnapi misére menő székely legények kalap-virágdíszéig, kertben ültetett virágok Isten-adta véletlen kiszíneződése, vagy vendég-abroszok szándéktalan virágdíszítése miatt hasonló váddal az elmúlt másfél évtized alatt *több, mint ezer esetben indult eljárás, történt vádemelés, sőt sok esetben büntetés kiszabás olyan ártatlan magyarok ellen egész Erdély területén, kik véletlenül piros és fehér színű virágok közé vagy mellé kerültek*. A zöld színt már a virágok ártatlan levelei bűnözték.

3. Irtóhadjárat a magyarság ellen.

A román megszállás idején Kolozsváron, Erdély fővárosában elenyésző kis töredék volt a nem magyar anyanyelvű lakosság. Tizenöt százalék körül mozgott. A lakosság 83.38%-a volt magyar, vagyis 50,704 lélek. Román ugyanakkor 7562 (12.43%) és német 1676 (2.75%) volt. Az elrománosítás tüzzel-vassal megindult. A programmât nyíltan hirdették: Erdély magyar városaiból el kell űzni a magyar intelligenciát, helyeiket el kell foglalni és mindenütt román többséget kell produkálni. És jöttek az elrománosítás évei, majd jött a jelenlegi román kormány is, melynek miniszterelnöke, *Tatarescu*, 1934. év május 2-án Kolozsvárt tartott minisztertanácson mondotta el emlékezetes szavait:

„A történelmet pedig reparálni kell! Meg kell teremteni Erdélyben a román burzsoáziát és annak közigazgatási és társadalmi fölényét! Ennek a programmnak végrehajtása minden áron Románia legsürgősebb történelmi feladata.”

A miniszterelnöki beszédet egész Romániában és egész Erdélyben szerteharsogta a napisajtó és az új kormányprogram finom szavakban elmondott mottója kegyetlen korbácsütésekké durvult, míg azt a túlbuzgó, fanatikus román hatóságokon és tisztviselőkön keresztül ezernyi és ezernyi gyötörtetés valóságában hajtották végre a legkisebb magyar falvakban is.

Kolozsvár statisztikájának számai mutatják az eddigi eredményt is. Erdély fővárosában hosszú évszázadokon keresztül állandóan legalább kilencvenszázalékos volt a magyarság számaránya, A hivatalos román statisztika tudott csak olyan csodát produkálni, hogy ezt a közel évezredes számarányt tizenöt év alatt minoritássá szorította. Az 1934. évi januári adatok szerint *Kolozsvár lakossága 102,007 fő, ebből 50,042 a magyar, 35,874 a román, 2440 a német és 13,651 a zsidó. A magyarság számaránya tehát ebben a statisztikában már csak 49.1%. Kevesebb, mint a fele. Igaz, hogy még ez a román összeállítás is nyíltan kimutat 13.3% zsidót, márpedig egyszerűen köztudomású Erdélyben, hogy német-zsidó ott sohasem volt, regátbeli zsidó Erdélynek ezen a részén ugyancsak sohasem volt. A cél igen egyszerű. A zsidó zsidó és nem magyar, gyermekének éppen ezért magyar iskolába járni tilos, belekényszerül a román állami iskolába és amúgyis erős asszimilációs hajlamánál fogva egy-másfél emberöltőn át teljesen elrománosodik.*

A kolozsvári román egyetem rektori hivatalának jelentése az 1933/34. tanév adatairól már világosan mutatja az elrománosító politika iskolai képét: Ebben a tanévben az egyetem hallgatóinak száma összesen 4.469, t. i. 1813 jogász, 984 orvosnövendék, 387 gyógyszerész és 1.285 bölcsész. Nemzetiség szerint: *2.623 román, 922 magyar, 447 zsidó, 345 szász, 112 orosz, 6 cseh, 4 örmény, 5 török, 2 görög, 1 ukrán, 1 olasz és 1 ruthén.* Diplomát a legutóbbi tanévben 224 végzett hallgató kapott de ebből, már 165 a román és csak 30 a magyar, 10 a német, 16 a zsidó, 1 cseh, 1 örmény és 1 orosz.

Már maga a beiratkozási arányszám is szörnyűségesen hátrányos az erdélyi kétmilliónyi magyarságra nézve. A diplomaeredmény pedig egyenesen katasztrofális. Pedig akkor, — az 1933/34. tanévben, — még nem hangzott el a román miniszterelnöki beszéd, melynek teljesen példátlan közoktatásügyi hatásai csak később jelentkeztek.

4. Kincses Kolozsvár-t árverezik!

A régi magyar világban áprilisi tréfának is valószínűtlen lett volna. 1934-ben fantasztikus valóság lett: elárvereztetés alá került Kolozsvár, a kincses város! A román állami takaré- és betétpénztár igazgatósága szigorú hangú felszólítást küldött Kolozsvár városának, hogy 30 millió lejes kölcsönének ügyét haladéktalanul rendezze, mert különben lefoglalják és elárverezik a város ingatlanait.

Nem sokkal előbb egy másik híres magyar városnak, *Nagyszalontának*, a világ minden kultúrnyelvére lefordított nagy magyar költő, *Arany János szülővárosának középületeire kért árverést egy román állami pénzügyintézet*. Utána Erdély fővárosára került a sor! Hiába magyar a város, a vezetősége idetelepített román tisztviselőkből és érdemeikért jutalmazott román politikusokból áll. akik természetesen nincsenek szívükkel úgy hozzánőve ezekhez a magyar rögökhöz, mint voltak e város szülöttei, a magyar polgármesterek. Ezt a 30 millió lejt is még Deleu román polgármester vette fel városfejlesztési célokra. Azóta elment a pénz is, elment a polgármester is és az új román polgármesternek kisebb gondja is nagyobb volt annál, semhogy az elődje által csinált adósságokat rendezze. Nem is törlesztett egyetlen bánit sem. És a város aggódó lakossága még csak bele sem szólhatott az ügybe. Ölbetett kézzel kénytelen volt nézni, hogy az ősi város nagyértékű ingatlanait az elkótyavetyélésnek mily sürgős veszedelme fenyegette.

5. Megdőbentő egészségügyi viszonyok.

A város új urai veszekednek, de közben tönkremegy a város és pusztulnak a régi közállapotok is. Kolozsvár 31 elemi iskolájába összesen 7.388 növendék járt 1934-ben. A hivatalos orvosi vizsgálat ezek között 55 szemebeteg, 134 bőrbajost, 18 vérbajost, 469 fül-, gége- és orrbeteg, 18 szerviszívbjost, 41 csontbeteg, 173 előrehaladott (!) tüdővészest, 519 mirigybeteg és 764 feltűnően (!) vérszegény gyermeket talált. Jellemző a legutóbbi másfél évtized kulturális színvonalának emelkedésére, hogy Kolozsvár jóváhagyott költségvetésében nem kevesebb, mint 400.000 lej szerepel „csavargó gyermekek iskoláztatására”.

Bár Kolozsvárt úgy ismerik Erdélyben, mint a kórházak városát, a román impérium óta úgyszólván lehetetlenség itt szegény beteget elhelyezni. Maga *Baritiu dr.* a román betegsegélyző intézet főorvosa mondotta el a következő esetet:

„Bejött hozzám egy segesvári asszony, karján a beteg gyermekével. A gyermeket megvizsgáltam, középfül-tő gyulladása volt, láttam, hogy műtétre a legsürgősebben szükség van. A gyermek súlyos állapota nem tűrt halasztást. Beutaltam a gyermeket a fül- és gégeklínikára. Nemsokára visszajött az asszony azzal, hogy a klinikán nem akarják befogadni gyermekét. Új beutalási lappal sürgősen a sebészeti klinikára küldtem. Majd még két másik helyre. Mindenünnen visszaküldték. Nem fogadták be. A gyermekek már azután nem is lehetett segíteni.”

— A betegsegélyző tagjainak a kórházban való elhelyezése — *Baritiu* főorvos saját szavai szerint — *hihetetlen nehézségekbe ütközik.* A betegsegélyző vezérigazgatósága ugyanis csak napi 40 lejt utal ki egy-egy beteg ápolására és ezért az összegért (kb. napi 1.40 Pengő) egyik kórház sem hajlandó a beteget befogadni. Így történt meg, hogy például a *kolozsvári tüdőgondozó intézetben 10 hónap alatt mindössze két beteget lehetett csak elhelyezni.* Segíteni csak úgy lehetne a helyzeten, ha a 60 ezer tagot számláló kolozsvári betegsegélyző részére külön kórházat állítanának fel Kolozsváron.

II. A magyar diákok érettségi kálváriája.

1. A középiskolai érettségin a magyar diákok 91%-a bukott el.

Ha van szülő távol a nyugodt kultúrájú Angliában, vagy az előzékeny francia földön, ki véletlenül e sorokat olvassa, ne dobja el a könyvet, mert nem valótlan és nem politikai propaganda-anyag ez, hanem a valóságos élet megcáfolhatatlan igazsága: Erdély földjén, az ősi kultúrkollégiumokba járó erdélyi magyar diákokat 1934-ben már nem engedték tanáraik előtt középiskolai érettségi vizsgára. Idegen városokba kellett utazniuk, sokszor pénz híján elgyalogolniuk és a román kormány által kijelölt érettségi-vizsgabiztosok előtt vizsgát tenniük. Iskoláik, melyek jók voltak arra, hogy nem egy mai aktív román minisztert az életre előkészítsenek s melyek Európa legnevesebb matematikusait, fizikusait, kutatóit adták szigorú falaik közül a világnak, most is nyugodt lelkiismerettel bocsátották kitűnően előkészített tanítványaikat ezekre a szokatlan helyen és formások között elrendelt vizsgákra. Az eredmény lesújtó volt. A legteljesebb kétségbeesésbe kergette az áldozatkész szülők és a jövőjükért aggódó fiatalok ezreit: *A román bizottságok a magyar nemzetiségű diákoknak 91, azaz kilencvenegy százalékát buktatták meg az 1934. év júniusában Erdély különböző helyein megtartott érettségi vizsgálatokon.* A hivatalos közlésben beismert szám is nyolcvan százalék körül vallja be a magyar középiskolák diákságának bukási arányszámát, de minthogy ezekben az iskolákban is volt még legutóbb egy-két más nemzetiségű növendék, viszont az

állami román iskolákba kényszerített magyar diákokat külön nem mutatták ki, *ezeket az adatokat is egybevetve a bukási arányszám 91 százalék.*

Szülők, kiknek földjét elvette a román földreform, kiknek tanítói, jegyzői, vasúti vagy postai alkalmaztatását a magyarok intézményes elbocsátásával egyetlen tollvonás szüntette meg, kik négy elemi iskola és hét középiskola nehéz tandíjgondját vállalták verejtékezve csak azért, hogy gyermekük diplomához és kenyérkereseti lehetőséghez jusson, most egy nap alatt megtudták, hogy fiuknak, vagy leányuknak hiába volt esetleg tizenegy éven át tiszta egyes bizonyítványa, hiába szereztek iskolai kitüntetések azokban a piarista, minorita, református, vagy unitárius ősi kollégiumokban, melyeknek falai közül évszázadok folyamán nem egyszer oxfordi, cambridgei, etoni, vagy más világhírű egyetemek tudós büszkeségei kerültek ki, — a román állam cenzorai végighúztak egyetlen érettségien minden számítást és ezerszámra csukták be az élet kapuját a magyar és a szász kisebbségi diákok utolsó középiskolai lépése előtt.

2. Százöt diákból huszonnégy ment át a kolozsvári érettségi bizottság előtt.

A kolozsvári és a Kolozsvárhoz közelebb eső városokban működő felekezeti magyar középiskolák növendékeit Kolozsvárra rendelte a román kormány 1934. júniusában érettségi vizsgálatra. A kolozsvári *Regina Mária* román állami leánylyceum épületében működött a Bukarestből kiküldött román vizsgáztató bizottság, mely előtt hat magyar kisebbségi középiskola végzett növendékei tettek román nyelven érettségi vizsgát, *A kolozsvári bizottság elé 105 diák állott ki és ezekből az érettségien 81 bukott meg.*

Az írásbeli vizsga egyik legsúlyosabb feltétele volt, hogy a magyar diákoknak a latinnyelvű vizsgán nem volt szabad a latin szöveget előbb a saját anyanyelvükre lefordítaniuk, hanem *azonnal latinról románra kellett for-*

ditaniok minden mondatot. Erdély egyik legősibb és legnagyobb múltú kollégiumának, a marosvásárhelyi református kollégiumnak 19 diákja is itt vizsgázott. Ezek közül *egyetlenegy* sem vizsgázott sikeresen. Mind a tizenkilencen megbuktak már az írásbelin. *Szóbelire nem is jutottak.*

Jellemző a vizsgáztatás szellemére, hogy maguk a diákok várták a legjobb hangulatban az eredmény kihirdetését. Annyira biztosak voltak abban, hogy a feladott kérdésekre — bár azok válogatottan igen nehezek voltak — kitűnően megfeleltek. Zokogás és jajongás verte fel az iskola lépcsőházát, amikor a csarnok kihirdetőabláján a kegyetlen vizsgaeredmények írásbeli ítéletét kifüggesztették. Egy leányka, aki a marosvásárhelyi református kollégium növendéke volt, keservesen zokogva állította meg a lépcsőn a cenzorbizottság egyik tagját:

— *Mit gondol* — kérdezte a magyar leányka kifogástalan román nyelven, — *igazságos az, hogy egy ilyen nagymúltú intézetnek, mint a miénk, egyetlen növendékét sem engedték át a vizsgán? Vegye tudomásul a professzor úr, hogy én az egész középiskolában mindvégig tiszta jeles tanuló voltam és még a románnyelvű iskolaközi irodalmi pályázatokon is díjat nyertem, hogy tandíjmentes lehessenek, mert évek óta órákat adok és állásukból elbocsátott öreg szüleimet is én tartom el?*

A professzor elsápadt és nem felelt.

Így történt, hogy szeptemberben, amikor 1.152 növendék állott összesen pótvizsgára az erdélyi középiskolákból, ezeknek ötven százaléka itt is megbukott. Még pedig azért, mert a magyar anyanyelvű diákoknak 88 százalékat buktatták meg az őszi pótérettségien. A magyarok úgyszólván kivétel nélkül olyan kérdéseket kaptak, melyeknek megoldásához nem középiskolai, hanem egyetemi műveltség szükséges.

Az egyik pótérettségi bizottság *Nagyváradon* (Oradeán) működött. Ennek elnöke *Onisifor Ghibu* professzor volt, aki a magyarságnak legkérelhetetlenebb üldözője. Az ő személyével még egyéb vonatkozásokban is találko-

zunk e könyv hasábjain, ha a magyar kultúra intézményes pusztításának más fejezeteihez értünk,

Ha azt kérdezzük, hogy a magyar értelmiségnek ez a szörnyű letaglózása miért történt, csak azt felelhetjük: két okból. Az egyik: *meggátolni a magyar értelmiséget, hogy intellektuális pályákon elhelyezkedjék.* A másik: *megrémíteni az ezután sorra kerülő generáció sorsával kapcsolatban a szülőket és azt kierőszakolni, hogy az ősi magyarnyelvű felekezeti iskoláktól elfordulva, gyermekeiket román állami iskolákba adják és a magyar középiskolák így kénytelenek legyenek kapukat bezárni.* Mint ahogy ezt a programot nem egy hivatalos román közoktatásügyi férfiú négy szemközt „letagadás terhe mellett” e sorok írójának is őszintén bevallotta.

A román nacionalista sajtó leplezetlen ujjongással fogadta az érettségi vizsgák romboló eredményeit. A kormányhoz közel álló, félig-meddig hivatalos *Universul* már 1934. július 5-én azt írja, hogy: *„ez az érettségi eredmény a legszebb, a legméltóbb és a legfájdalmasabb felelet, amit csak a román tanári kar a magyaroknak adhatott. A román kultúra végre revansot vett a magyar kultúrán és büszkék vagyunk rá, hogy ez a revans dicsőségét jelenti a román nemzetnek!”*

Mit is mond az a szerződés, mely Románia és a szövetséges főhatalmak között 1919. december 9-én Párizsban létrejött?

„2. cikk. A román kormány kötelezi magát, hogy az ország minden lakosának születési, állampolgársági, nyelvi, faji, vagy vallási különbség nélkül az élet és szabadság teljes védelmét biztosítja”.

3. Romanizálási eredmény Temesváron: katolikus vallású zsidók.

Ha nem volnának minden esetben annyira megdöbentőek a román hatóságok elrománosító politikájának megalázó körülményei, nem egyszer mosolyogni kellene azokon az indokokon, amelyeket a különböző román ál-

lami hatósági személyek találják ki a kisebbségekkel szemben elkövetett törvénytelenések formális igazolására. *Ilyen groteszkül ható indokolással tiltotta el a temesvári tanfelügyelőség 1934. nyarán a temesvári piarista gimnázium tíz tanulóját a magyar nyelv és irodalmi órák látogatásától.*

Hasonló okból tiltották el *Sebestyén Béla* temesvári kereskedő fiát, továbbá *Szablyár Kornél* református gyermeket (szülei mindketten reformátusok, de azt állapították meg a névelemzés során, hogy szerbek), egy *Berán* nevű kereskedő fiát, *March József* nagytrafikos két fiát, *Scheer József* kávéháztulajdonos fiát, *Gerő Gyula* könyvkereskedő fiát és másokat.

A tanfelügyelőség álláspontja a legtöbb ilyen esetben az volt, hogy *igaz, hogy a gyermekek vallásfelekezete római katolikus, nemzetiségük azonban zsidó.*

Ugyanilyen indokolással tiltotta el a tanfelügyelőség a temesvár—gyárvárosi zárdában működő magyar leánygimnázium néhány növendékét is az intézet látogatásától.

III. Mi a sorsa Erdélyben a kisebbségi ifjúságnak?

A jelenlegi román közoktatásügyi kormányzat, mint láttuk, mindent megtesz a magyar ifjúság diplomaszerzésének megakadályozására. A kolozsvári egyetem szomorú adatai azonban azt is elmondják, hogy azok előtt a kisebbségi ifjak előtt is el vannak zárva az élet kapui, akik nagy kinnal és emberfeletti szorgalommal el is jutnak az egyetemi beiratkozásokig.

A jogi pályára a magyar fiatalságnak hiábavaló mennie. Bármennyire él is a világ köztudatában, hogy a magyarok elsősorban jogászok, Erdély jogi pályái — a minden magyar ifjában öröklötten rejlő tehetség ellenére is — zárva maradnak, mert míg ezelőtt évtizedeken keresztül például a kolozsvári ügyvédi kamara területén 80—90 százaléknyi volt állandóan a magyar ügyvédek számaránya, *1934-ben ez az arány már 10 százalékot sem tett ki.* A megszállás elején már úgyszólván elárasztották Erdélyt a botcsinálta újdonsült román fiskálisok, akik minden hatóság előtt eredményesebben képviselték a feleket — még ha magyarok voltak is a perlekedők — mint a magyar ügyvédek. *A szomszédos Torda—Aranyos-megyében még 5 százaléknyi arányszámuk sincsen a magyar ügyvédeknek, pedig Aranyosszék falvainak lakossága ma is szintiszta magyar.*

Az orvosi fakultáson még érvényesülni tudtak néhány éven át a tehetséges magyar ifjak, amíg az elrománosítás politikája észre nem vette, hogy a román orvosok tudásában, szakértelemben nem tudják legyűrni a magyar orvosokat és akkor egyszerre bevezették a kolozsvári egyetemen az orvosi fakultáson a *külön felvételi vizsgák intézményét*, mely

évről-évre végigszánt az érettségi tortúráján is átvergődő magyar fiatalok sorain. Pedig *maguk a román orvosprofesszorok azok, akik évről-évre a legnagyobb elismerés hangján szoktak nyilatkozni éppen magyar hallgatóik képességeiről és lelkiismeretes munkálkodásáról.*

Annál keservesebb még talán a helyzet a tanári pályán. Erdélyben a magyar egyházak által fenntartott magyar nyelvű középiskolákban már 1934-ben összesen csak 200 tanár működött. Azóta ez a szám is csökkent. Ezeknek tanszékei is csak 30 esztendő alatt cserélődnek. Minden évben átlag 7 hely ürül tehát meg. Erre a 7 helyre már 1934-ben 90 végzett magyar tanár pályázott. Kell-e ennél vigasztalanabb sors? De ugyanakkor lehet-e a magyar középiskolák pedagógiai nívóját kifogásolni, amikor mind-egyiknek iskolahatóságai ilyen szomorúan nagy tan áranyagból válogathatják ki évről-évre éppen a legtökéletesebb és legárra valóbb pedagógiai és tudományos értékeket?

A gyógyszerészeti fakultás magyar hallgatóinak sorsáról kár beszélni. A gyógyszerészeti oktatás egységesítéséről szóló és 1934. évi július 7-én 2.030 sz. alatt kelt királyi dekrétummal a Monitorul Oficial ugyanazon évi július 10.-i, 156. számában kihirdetett törvény a kolozsvári és jassi-i gyógyszerészeti fakultásokat megszüntette és Bukarestben állított fel új tagozatot. A gyógyszertárak évről-évre kevésbé maradnak magyar kézen, a *román kormány új patikajogot csak román származású gyógyszerészeknek ad.* Hiszen éppen ez az elrománosítás politikájának egyik legfőbb eszköze: a falvakban is a román értelmiség pozícióit erősítik. *Román patikus pedig nem alkalmaz magyar patikussegédet sem.*

Pedig! *A román hivatalos statisztika szerint is másfél-milliónál több magyar él Erdélyben.* A lakosság számaránymegoszlása szerint tehát a közpályákon is *évente legalább 400 magyar ifjút kellene elhelyezni.* Ez felelne meg Erdély évszázados szabadelvű tradícióinak is.

Ezzel szemben *nem helyeznek el egyet sem.* Most különösen nem. Még olyan csekély hányadban sem, mint amennyi minden szabályban a kivételt szokta igazolni.

IV. A legmegdöbbentőbb keresztet a magyar nyugdíjasok viselik.

1. A magyar nyugdíjasok koldulva nyomorognak.

A jelszó ismeretes: a román falvak alacsony kulturális és életnívóját igyekeznek felemelni az ősi kultúrájú magyar városok életnívójához. De mert ez a legcsekélyebb mértékben sem sikerül, a román közigazgatás túlzó sovinizmusa rohamosan rombolja le a magyar városok életnívóját a községek kultúrátlansága felé. Semmit sem kímélnek, ami városi, mint ahogyan semmivel sem kímélik a tradicionális kultúrában élő ősi magyar falvak életét sem, ha arról van szó, hogy az évezredek magyar kultúrszokások és a pár száz éves hegyi román nép alacsony sorsú életmegtartásai között mutatkozó különbséget a legkönyörtelenebb erőszakkal is kiegyenlítsék.

A magyar történelmi középosztály kipusztításának fájdalmas fejezetében egyik legmegdöbbentőbb keresztet a *magyar nyugdíjasok* viselik. Ezek két kategóriába sorozhatók: részben olyanok, akik csak a magyar éra alatt állottak közhivatali szolgálatban és akiket a román megszállás már nyugdíjas sorban ért, részben pedig olyanok, akiket aktív közhivatalnokokként a román közigazgatás, vasút, vagy posta vett át és akiket csak azután nyugdíjaztak. 1930 áprilisáig ezek a nyugdíjasok még valahogyan megkapták éhbér számba menő, lelketlen igazságtalansággal megállapított alacsony járandóságukat, az utóbbi öt esztendő alatt azonban csak *folytonos csökkentésekkel, sőt a legtöbb esetben a nyugdíj járandóságok kifizetésének megta-*

gadasával intézik el őket. Egyre újabb és újabb törvényeket hozott a román parlament, amelyek értelmében a nyugdíjasok egész kategóriáitól vonták meg részben vagy egészben az amúgyis pár fillerre tehető járandóságokat. Az erdélyi Magyar Párt pontos statisztikával mutatta ki, hogy ezek a törvények nem jelenthettek lényeges megtakarítást a román államkincstár számára, mert a megvont nyugdíjak összege alig tett ki többet évi 30 millió lejnél egész Erdély területén, (cca 900.000 magyar pengő évente.)

A legidegtépőbb az a játék, amit Erdély különböző adópénztárainál a magyar nyugdíjasok járandóságainak kifizetése körül évek óta rendeznek. Az érvényben levő román törvény értelmében a nyugdíjjárlékot minden hónap 5-ig kell folyósítani. Evvel szemben ezeket a fizetéseket minden hónap utolsó hetében, később pedig már csak 2—3, sőt 6 hónapi késedelmekkel és a legtöbb esetben akkor is csak részletekben folyósították. Erdélyben minden napos kép, hogy az *állami pénztár előtt napról-napra botra támaszkodó rongyos öregemberek ténferegnek, betevő falat nélkül tengődbe, vagyontalanok, betegek, aggok, valamikor előkelő állásban élő magyar főtisztviselők, talán ugyanannak az adópénztárnak vezetőisztviselői, melynek kapujánál most havi 100 és 200 lei (3—6 pengő) értékű nyugdíj járandóságukra hét-, sőt hónapszámra hiába várnak*

A román pénzügyminisztérium 1934. július 10-én adta ki a 31.114. számú, talán valamennyi között leglelketlenebb rendeletét, amely a román hivatalos lap, a *Monitorul Oficial* július hó 6.-i 153. számában jelent meg és amely a nyugdíjhátralékok kifizetését *adóbónokban* rendeli el. Ezek a román állami adóbónok, amelyeket a válsággal küzdő román állami kincstár súlyos gondjainak némi enyhítésére találtak ki, a hivatalos tőzsdei jegyzés szerint is csak névértéküknek 32%-át képviselik. *Ez a pénzügyminisztériumi rendelet tehát egyetlen tollvonással 70%-át vette el az úgysis koldus sorsban sínylődő magyar nyugdíjasok törvényes járandóságának.*

Ezekután mindenki meg fogja érteni, hogy Erdély magyar társadalma milyen lelki állapotban fogadja azt a csak

gonosznak nevezhető kárörvendő szellemet, mely például a *Coasa* című (magyarul kaszát jelent) román lapnak a magyar nyugdíjasokat gyalázó cikkéből kiárad. A cikknek csak a címét közlöm: „*Sírnak a magyar nyugdíjas herék.*”

2. A szamosvölgyi vasút magyar nyugdíjasainak nyomora.

Désen a régi szamosvölgyi vasúttársaságnak százegy nyugdíjas családja él. Amikor a románok átvették a hatalmat, a román államvasutak be akarták olvasztani a Szamosvölgyi Vasúttársaságot is. Hosszas harc után megtörtént a kisajátítás és a vasút részvényeseit kártalanították. Egyik kikötött feltétel az volt, hogy a román államvasutak átvették a szamosvölgyi vasút nyugdíj terheit és arra kötelezték magukat, hogy a szamosvölgyi vasút régi alkalmazottait nyugdíjilletményük szerint is úgy bírálják el, mint a hasonló rangban és szolgálati időben nyugdíjazott CFR. alkalmazottait.

Senki sem gondolt arra, hogy a román államvasutak igazgatósága ki fogja játszani ezt a megállapodást. Pedig igen súlyosan kijátszották. A román államvasutaknál ugyanis az a helyzet, hogy a vasúttársaság a nyugdíjilletményeket lényegileg és nem formálisan emelte, oly módon, hogy egy-egy vasúti nyugdíjas alapilletmény 2—500 lej között mozog ma is. Ez az ú. n. törzsnyugdíj. A tulajdonképpeni járandóságot pedig az ú. n. drágasági pótlék teszi ki. Amikor a szamosvölgyi vasúttársaság nyugdíjasait a román államvasutak átvették, forma szerint valóban eleget tettek a szerződésben vállalt kötelezettségüknek és a szamosvölgyi nyugdíjasok járandóságát valóban ugyanúgy állapították meg, mint a CFR nyugdíjasaiét. Vagyis egy magyar főkalauz havi nyugdíját 375 lejben, egy I. osztályú kalauzét pedig havi 250 lejben szabták meg. Drágasági pótlék nélkül. Eleinte az állam adott ugyan mintegy havi 1.500 lejnyi drágasági pótlékot az ilyen magyar nyugdíjasoknak, amit később 1.000 lejnyi összegre csökkentett a törzsnyugdíjjal együtt. *A nyugdíjasok körében már erre*

a csökkentésre óriási rémület támadt, mert hiszen ez az összeg, amelyből egy egész családnak kell egy hónapig megélnie, alig 30 magyar pengőt képvisel. A százegy dési nyugdíjas magyar vasutascsalád ijedten fordult panaszával a vasútigazgatósághoz. Bár ne tette volna! A vasúttársaság válasza az volt, hogy a nyugdíjpénztár egyszerűen megvonta a dési nyugdíjasoktól drágasági pótlékát és a túlnyomórészt magukkal tehetetlen öreg nyugdíjasoknak, akiknek egész existenciáját jelenti ez a szerény illetmény, csupán a törzsnyugdíját folyósította a drágasági pótlék teljes megvonásával. Ma Désen tehát igen sok olyan öreg vasúti nyugdíjas van — 60—70 év körüli ember — aki havi 250—300 lejes (magyar pénzben 8—10 pengős) járandóságból kénytelen megélni. Elképzelhetjük, hogy ez az állapot mennyire nevezhető életnek.

V. A nyelvvizsgák rémsége.

1, Nyelvvizsgákkal vették el a magyar tanítók maradék kenyerét.

Talán valamennyi üldöztetés között a leggyötrelmesebbek azok a jogfosztások voltak, melyeket a magyarság maradék kenyere ellen a nyelvvizsgák pusztításaiban követett el a román uralom. Se szeri, se száma azoknak az egyéni és családi tragédiáknak, melyek a nyelvvizsgakorszak megdöbbentő állomásait jelzik. Egy egész nép összeomlása ez, családapák kipusztítása, egész járások, megyék évszázados társadalmi kultúrájának egy-egy tollvonással történt kiirtása. Szemléltető példaképpen álljon itt néhány adat az ősi magyar városban, a Károlyi grófok egykori híres fellegrárában, *Szatmárban* 1934-ben lezajlott nyelvvizsga néhány részlete:

Ebben a városban az *Eminescu liceumba* ült be a diákapadokba több mint *100 környékbeli deresedő fejű magyar tanító*. Bár előzetes hivatalos forrásból azt a biztatást kapták a vizsgázók, hogy a vizsgák kérdéseinek anyaga nem haladja meg a legmagasabb fokú elemi népiskolai osztály tananyagának nívóját, *Tulbure* vezérinspektor, a vizsgáló bizottság elnöke például ilyen kérdésekkel bukatta meg az egyik évtizedes gyakorlattal rendelkező, mindig kitűnő pedagógiai minősítéssel működő magyar tanítónőt:

— *Beszéljen kérem Tepes Vidd vajdáról.*

A tanítónő tíz percig beszélt a középkori ókirályságbeli román vajdáról, majd miután a román nyelv szépségeiről kérdeztek tőle kényes grammatikai kérdéseket és

miután a magyar tanítónő ezekre a kérdésekre is meglepő irodalmi finomságokkal felelt meg, jött a következő elnöki kérdés:

— *Mihail Viteazul idejében milyen szélsőséges áramlatok uralkodtak Erdélyben?*

Erre az erősen egyetemi tudást igénylő történelmi és szociológiai szakkérdésre is kitűnően, több mint egy negyedórás választékos precíz tudású előadással válaszolt a magyar tanítónő. Aki azt hinné, mindez elég volt, téved, a bizottság elnöke buktatni akart. Tehát ezt kérdezte:

— *Többség és kisebbség között mi a különbség alkotmányjogi szempontból?*

Isten és ember előtt egyaránt meg lehet bocsátani a szegény szatmármegyei magyar község tehetséges és nagy tudású magyar tanítónőjének, ha erre a hivatalosan megálapított pedagógiai szempontból sem neki való alkotmányjogi problémára nem adott kielégítő feleletet. Hiszen miről is beszélhetett volna egyébről őszintén, mint arról, *hogy éppen az ő községében kobozták el az emeletes higiénikus kifogástalan magyar iskolaépületet, hogy azt a községben lévő mindössze 17 főnyi román gyermek számára román állami iskolának rendezzék be, a 471 főnyi magyar iskolás gyermekre pedig egy nádfödeles, dűledező, faluvégi viskót jelöltek ki tanítás céljából?* Vagy beszélt volna arról, hogy édesapját, aki magyar postamesterként működött évtizedeken keresztül az egyik közeli községben, *24 óra alatt dobták ki végkielégítés nélkül állásából és lakásából az utcára?* Vagy beszélt volna arról, hogy *családjának két másik tagját a vasút szolgálatából bocsátották el ugyanígy és unokatestvéreit is beleszámítva egész népes magyar családjából már csak egyetlenegy testvére mondhatja el — az is ki tudja még milyen rövid ideig?! — hogy a román állam egyik kis hivatalának kenyerét eszi?*

A magyar tanítónő, akinek személyi és családi adatai e sorok írójának rendelkezésére állanak, érthető módon nem adott kielégítő feleletet a vezérinspektor alkotmányjogi kérdésére. Megbukott. Azóta már végkielégítés nélkül el is bocsátották állásából.

A vizsgák végleges eredményét ma sem lehet tudni. Bár az eredmény nagy részét már tudatták az érdekeltekkel, sokan még ma sem tudják, hogy sikerült-e a vizsgájuk, vagy sem? A vizsgalóbizottságok ugyanis nem nyilatkoztak, felterjesztett jegyzőkönyveikből minden egyes esetben a román kultuszminisztérium tartotta fenn magának a döntés jogát.

Néhány vármegye adatait ismerjük. *Csik megyében* (színmagyar vármegye) *a vizsgára bocsátott 98 magyar felekezeti tanító közül megbukott és állását elvesztette eddig 67.* Udvarhely megye *93 magyar felekezeti tanítója közül megbukott 62.* A végleges adatok, összeállításából sem lehet azonban kisebbségi szempontból hűséges képet alkotni, mert az állami szolgálatban lévő magyar tanítók közül sokat „büntetésből” az ókiráltságba helyezett át a román kormány, a felekezeti tanítók számarányának elbírálásánál pedig úgyszólván községenként kell majd a végleges döntések publikálása után kiszámítani külön a magyar, szász és egyéb felekezetek számarányait.

A tárgyilagosság kedvéért meg kell említeni, hogy néhány vármegyében, amelyekben a magyarság számaránya kisebb, megállapítható előzékenységet tanúsítottak a bizottságok a román nyelvet tökéletes hibátlansággal beszélő magyar tanerőkkel szemben is. Így például *a temesvári vizsgáló bizottság elnöke már a jelentkezők személyi adatainak kikérdezése közben beszélgetésbe elegyedett a jelentkezőkkel és saját felelősségére 12 magyar tanárt az első szóra felmentett a nyelvvizsga alól azon a címen, hogy személyesen meggyőződött kifogástalan román nyelvtudásukról.* Nagyváraddon már szigorúbb volt a vizsga, itt a magyar tanítók és tanárok jelentékeny százaléka vizsgázott sikerrel, de az eddig közölt eredmények szerint itt is mintegy 28% bukott el.

2. A magyar tanítónő, ha sikerült a vizsgája, elbukik a muskátlin.

Ez is igen jellemző kis történet:

A legtöbb magyar községben, alig maradt olyan tanító, akinek a vizsgabiztosok megkegyelmeztek. Nosza megindult hát a hajsza ezek ellen is.

A csikmegyei színmagyar *Gyergyócsomafalva* községben *csak két magyar tanító maradt*, a többi valamennyit megbuktatták. Ez a kettő *Kovács Ferenc* és *Botár Erzsébet* volt. *Kovács Ferencet letartóztatták. Maradt tehát a fiatal Botár Erzsike egyedül.*

1934. november végén *Stan és Pacaid közoktatásügyi vezérfelügyetők* sorra járták Csikmegye községeit a magyar tanítók nyelvtudásának felülvizsgálása végett. Eljutottak *Gyergyócsomafalvára* is. Amint az utcán mentek és elhaladtak Botár Erzsébet tanítónő lakása előtt, észrevették, hogy a *tanítónő ablakában muskátli virít. Egy pillanat, máris készen volt az irredentizmus vádja.* Jegyzőkönyvet vettek fel és hivatalos feljelentést készítettek Botár Erzsébet tanítónő ellen magyar irredenta magatartásáért. A jegyzőkönyv szerint *a tanítónő feltűnően és lázító szándékkal magyar nemzeti színekkel díszítette fel a lakását, fehér függöny, piros cserép, zöld levél.*

Így hát Gyergyócsomafalva kis magyar gyermekei hiába készülnek már nemsokára az iskolába. A tanítókat elbuktatták, letartóztatták és egyetlen megmaradt tanítónőjük, az ártatlan kis Botár Erzsike is vád alá került.

3. Kétezeröttszáz magyar postás kétségbeesett vizsgája.

Annak a miniszterelnöki programbeszédnek politikai végrehajtására, melyet 1934. májusában mondott Tatarescu a Kolozsvárt megtartott minisztertanácson, a román állami közigazgatás minden ágazatában rohamosan igyekeztek mindent elkövetni. A leírhatatlan emberi tragédiák kálvária-tömege mellett, melyeket Erdély magyar tanítóinak és

tanárainak kellett elszenvedniök, kegyetlen könyörtelenséggel intézték el egy tollvonással az Erdély területén működő magyar postatisztviselők sorsát is.

1934. július 16-án egy szép vasárnapi napon reggel 8 órakor a kolozsvári román egyetem épületében 2.500 magyar nemzetiségű postatisztviselő szorongott, hogy kétségbeesetten várja a kitűzött nyelvvizsgán sorsának hivatalos elintézését.

Emberileg megrázóbb látvány aligha akad, mint ezeknek a távoli kis falvakból saját költségükön felrendelt családapáknak és családanyáknak menete, akik tudatában voltak annak, hogy a román miniszterelnök programját: „az erdélyi román burzsoázia megteremtését” kell saját családi és existenciális életük feláldozásával valóra váltaniuk.

A vizsgázókat különböző termekben helyezték el az írásbeli vizsga céljából. Azután kiosztották a kérdést: Szükséges-e a köztisztviselőnek tudnia az állam nyelvét, a) hivatalában, b) a magánéletben? A kérdésre egyoldalas írásbeli választ kellett készíteni román nyelven.

Kis postatisztviselők, sokszor 50 éven felüli egyszerű vénkisasszonyok, akiknek szolgálati helyén több vármegyei körzetben egész életükön át nem hallatszott soha egyetlen román szó sem és akik a szokatlan vizsgáztatás izgalmaiktól egyébként is kimerültek, azt a csekélyke román nyelvtudásukat is elfelejtették, amelyre a vizsga kitűzése óta pár hét alatt nagy keservesen szert tettek. Odahaza pontosan ellátták munkakörüket, hűséggel árulták a román posta bélyegeit, pecsételték a leveleket, továbbították a küldeményeket, a falujukba kinevezett néhány román tisztviselőt és csendőrt személy szerint és név szerint is természetesen jól ismerték, soha senki nem kívánt tőlük munkakörüket meghaladó magasabbrendű nyelvtani képzettséget. Természetes, hogy most az irodalmi próbán éppen úgy elégtelenül vizsgáztak, mint ahogyan *elégtelenül vizsgázott az a számtalan posta altiszt és kézbesítő postai szolgáló is, akiktől a román szociálpolitikai természetű feladványok megfejtését kívánták.*

Ugyancsak különös volt, amikor a kolozsvári egyetem hatalmas termében az írásbeli dolgozatok benyújtása után a vizsgáló bizottság tagjai egy másik csoport *postai telefont kezelő és telefondrót-szerelő magyar alkalmazott számára ezt a tételt írták fel a táblára:*

— *Milyen nehézségekkel találkoznak a tisztviselők szolgálatteljesítés közben és milyen megoldási lehetőségeket javasolnak az akadályok elkerülése érdekében?*

Lehet-e csodálkozni azon, hogy ezek a szegény riadt kis munkás családapák, akiknek telefondrótszereléshez szokott kezében írószerszám talán évtizede sem volt, román nyelven még kevésbé tudtak e nem nekik való szellemi kíváncságnak elégségesen megfelelni.

4. Nyugdíjkérvény — vizsgadolgozat helyett.

Megrázó volt, amint egy 57 éves nagyváradai postatisztviselő az írásbeli feladat számára kiosztott papírlapra dolgozat helyett hibátlan román nyelven a következőket írta:

— *Elnök Úr! Betöltöttem az 57. életévet, igényem van nyugdíjra, kérem tekintsenek el a vizsgáktól és szíveskedjenek megtenni a kellő intézkedéseket nyugdíjaztatásom érdekében.*

Stefanescu úr, a kétezeröttszáz postást vizsgáló bizottság elnöke és a vizsgáló bizottság tagjai: Costescu, Lazarescu és Apostolescu bukaresti kiküldöttek maguk is fejszóválva vették tudomásul a szerencsétlen 57 éves postatisztviselő furcsa dolgozatát és ridegen kijelentették, hogy bár ezt a „dolgozatot” is felterjesztik a többi közé csatolva a minisztériumba, *beadója máris elbukottnak tekintheti magát.*

5. A magyar tisztviselők mellett „nyugodtan aludt” a postafőnök.

A postások nyelvvizsgájának eredményét sem hirdették ki a helyszínen, bár Erdélyben még több csoportot is levizsgáztattak hasonló körülmények között.

Azóta a magyar postásokat Erdély egész területén szélnék eresztették. A legtöbbjüket minden végkielégítés nélkül. És a legjellemzőbb az egész helyzetre, a magyar postatisztviselők megbízhatóságára és nélkülözhetetlenségére az a nyilatkozat, melyet Zilah város román postafőnöke tett e sorok írója előtt:

— *Sajnálom — mondotta a zilahi postamester —, hogy meg kell válnom magyar tisztviselőimtől, akiket lelkiismeretes, pontos és megbízható munkatársaimnak ismertem. Nyugodt voltam mindig, mert tudtam, hogy magyar tisztviselőimben a legnagyobb mértékben megbízhatom. Az éjszakaiamat sohasem zavarta meg az a gondolai, hogy reggelre üres kasszát fogok találni.*

Ennél a pár szónál többet már román hivatalfőnök a mai körülmények között meg sem kockáztathatna, mert hiszen köztudomású azoknak a postai visszaéléseknek nagy száma, melyeket Romániában, Erdélyben is a román tisztviselők követtek el, a gondjukra bízott értékek elsikkasztásával.

6. Csupán a Bánságban 300 kisebbségi postamestert küldtek el.

Maguk a magyar postamesterek 1934. júniusának első napjaiban kapták meg egész Erdély területén a különösebb indoklás nélkül kikézbcsített elbocsátó leveleket. Csupán a *Bánságban* (ahol pedig aránylag kevesebb a színmagyar terület) *több, mint 300 magyar és német postásnak mondott fel a temesvári postaigazgatóság 15.889. számú pársoros rövid körlevélben*, melyet Golumbovici igazgató írt alá.

Egyébként a felmondás Erdély egész területén a kisebbségi postamesterek címére a román postavezérigazga-

tóság 113-556- és a román közmunkaügyi minisztérium 22.526. számú rendeleteire való hivatkozással történt meg.

7. Több mint 1.500 román tisztviselőt neveztek ki „törvénytelenül”.

Hogy ezek a felmondások és a behelyettesítések milyen gyorsan és milyen könnyen mentek végbe, arra jellemző a román kormány 1934. évi szeptember 19-i minisztertanácsának határozata, amelyen a közlekedésügyi és munkaügyi miniszter megállapította, hogy a tárcájához tartozó felülvizsgáló bizottság jelentése szerint a legutóbbi hónapokban *a román posta és államvasutak tisztviselői közül több, mint 1.500-at neveztek ki törvénytelenül. Ezek közül, hogy egy fontos indokot megemlítsünk: 685 volt még a kiskorú, amikor a kinevezést megkapta.*

Egyébként a postavezérigazgatóság végezte a legprezízebben a román miniszterelnöki program végrehajtását. Tudniillik egyáltalában nem történt kivétel a posta területén: *Erdély valamennyi nem román, tehát népkisebbségi postámasterét 1934. december 1.-i hatállyal elbocsátották.*

Így némult el ezen a napon Erdély valamennyi postahivatalában, a legszínmagyarabb, vagy legnémetajkúbb területeken is a magyar és a szász szó. Reparálták a történelmet a románok.

8. A magyar vasutasokat éveken keresztül apránként bocsátották el állásukból.

Amikor a román impérium Erdélyben megkezdődött és a magyar vasutasok tömegesen akarták elhagyni állomáshegyeiket, mert úgy érezték, hogy a magyar államnak a világháború alatt tett fogadalmukat nem szeghetik meg, a román hatóságok valósággal könyörögve kérték a fegyelmezett, munkájukat példás hűséggel végző magyar vasutasok ezreit, hogy szolgálatukban maradjanak meg, a román állam átveszi őket. És valóban, ha a magyar vasutasság nem végzi továbbra is fontos régi munkáját, Erdélyben hosszú

hónapokra megállott volna a közlekedés. Hogy ezért mi volt a hála, arra jellemzésül szó szerint közöljük azt az elismerő okiratot, melyet Románia néhai királya, I. Ferdinánd, a mostani román király atyja írt alá saját kezűleg *Varjas János magyar mozdonyfűtő számára:*

„Mi I. Ferdinánd Isten kegyelméből és a nép akaratóból Románia királya! Egészséget az élőknek és eljövendőknek! Ezennel a külügyminiszterünk előterjesztésére 22.Í09. szám alatt elrendeljük, hogy Varjas Joan vasúti mozdonyfűtőt a szolgálati hűség érdemrendjének második osztályával tüntessék ki. Amely rendelet végrehajtásával megbizzuk . . . stb. Aláírva Ferdinánd király és I. J. G. Dúca külügyminiszter. Kelt 1923. június hó 8-án.

Ez az eredeti legmagasabb okirat, amely annak idején valószínűleg azért készült, hogy Ferdinánd király vonatán hűséggel szolgálatot teljesítő magyar mozdonyfűtőnek örömet és büszkeséget okozzon, eredeti rendeltetésői eltérően egy *fellebbezési beadvány mellékletévé vált, amelyet Varjas János mozdonyfűtő a temesvári vasútigazgatósághoz nyújtott be, mert a temesvári vasúti fegyelmi bizottság 1934. június 26.-Í határozata szerint őt és többi szerencsétlen magyar vasutas társát minden további nélkül, a nyelvvizsga ürügyével indokolás nélkül állásából elbocsátotta.*

9. Tizenhatszor rendeztek nyelvvizsgát a vasutasoknak.

A vasutasokat a román államnyelv nemtudása miatt bocsátották el állásukból. Egyrészt maguk az egyes hivatalfőnökök hajtották végre az elbocsátást, részben pedig különböző időpontokban, az évek során át nem kevesebb, mint tizenhat ízben megtartott nyelvvizsgák eredményeképpen bocsátották el állásukból a magyar vasutasokat.

Tömegével indultak meg a közigazgatási bíróságnál is a perek minden egyes elbocsátás érvénytelenítése érdekében, azonban ezeknek a pereknek a sorsa nagyrészt még bizonytalan és ismeretlen. Annak ellenére, hogy az elbocsátások minden jogalap nélkül történtek meg, a magyar vasutasokat a legtöbb helyen már kitették állásukból. A feleb-

bezéseknél leglényegesebb jogi alapja az a tény, hogy a személyzeti szabályrendelet 9. szakasza értelmében a román államvasutak alkalmazottait is csak szolgálati működésüknek minősítése körül felmerülő okok miatt lehet elbocsátani. *A szolgálati szabályzatnak idevonatkozó feltételei között sehohsem szerepel az államnyelv nemtudása.*

A legsúlyosabb helyzetbe kerültek azok az erdélyi ki-sebbségi vasúti állomásfőnökök, akiket nyilvánvaló nyugdíjigényük miatt nagyszámú szolgálati évükre való tekintettel még a fenti módszerek szerint sem mertek elbocsátani. Ezeknek ügyét a román államkincstár magasabb pénzügyi érdeke miatt úgy oldották meg, hogy *24 óra alatt helyezték át őket szolgálati helyükről, hazájukból a Regátba, a román ókirályság valamely eldugott kis falusi állomására.* Természetes, hogy azok a családos magyar állomásfőnökök, akik több évtizede szolgáltak állomáshelyükön és gyermekeiket magyar iskolába járatják, évek során át megtakarított kis pénzükből szerény családi házat, vagy kisebb telket szereztek, ezt az egész családi, vagyoni és kulturális existenciát nem akarták feláldozni és az *áthelyezést nem fogadták el.* Így tehát ezen a címen veszítik el nyugdíjigényüket.

10. A román vasúti munkások megszöktek munkahelyükről.

Bármennyire folyt is a vasútnál éveken keresztül az elrománosítás politikája, tömegesen és végérvényesen a román államvasutak tisztii, segéd tisztii, altisztii és munkásszemélyzetét szintén csak az 1934. évben cserélték ki teljesen. A román vasutak szolgálati balesetstatisztikája és az elkövetett hivatali mulasztások, visszaélések kimutatása valószínűleg szemléltetően bizonyítja be az illetékes fórumok számára, mennyire kockázatos a vasutak szempontjából is a kipróbált és katonai fegyelmezettséggel működő magyar személyzet tömeges elbocsátása.

És annál nyilvánvalóbb az a fejetlenség, mely a magyar vasúti munkásság elbocsátása után támadt azokon a vidékeken, ahol a közlekedés érdeke újabb munkástömegek

felvételét és alkalmaztatását tette szükségessé. A múlt év tavaszán pl. *Brassó környékén pályajavítási munkára néhány száz hegyvidéki román, úgynevezett mócot vezényelt ki a vasút.* A románoknak, akiket az elbocsátott magyar munkások helyébe alkalmaztak, a vasúti sínek mentén kellett volna útjavító munkát végezniök. *A munka csak két napig folyt ímmel-ámmal. A harmadik napon már a munkások tömegesen szöktek meg munkahelyükről. Egy hét múlva pedig már egyetlen móc sem dolgozott a vasúti töltésen, visszamentek falujukba, „ahol kézi ipari tevékenységüket folytatták tovább” és még vasúti munkabérüket sem vették fel*

1934. júliusának közepén a kolozsvári vasúti igazgatóság igyekezett a kormány intenciói szerint a torda-abrudbányai hegyi vicinális vasút mentén szükségessé vált munkák elvégzésére havasi mócokat alkalmazni. *A falvakban közhírré tették, hogy ezen a vasútvonalon legalább 100 román munkás jut tisztességes keresethez, jelentkezzenek tehát az illetékes állomásfőnökségen. A több ízben közzétett hirdetés ellenére mindössze csak 6 román munkás jelentkezett.*

Kétségtelen, hogy a mócok jobban tudnak románul, mint a magyarok. Jobban értik és beszélnek a román államvasutaknak a CFR-nek szolgálati nyelvét, mint a marosvásárhelyi és székelyföldi úgynevezett „vasékek”, ahogyan ezeket a székelyeket nevezik. De mégis kiderült, hogy a nehéz fizikai munkát, amely fegyelmet és szakértelmet kíván, csak a magyar munkások képesek becsülettel elvállalni és elvégezni.

Meg kell még azt is említenünk, hogy az elbocsátott, illetve fizetés nélkül rendelkezési állományba helyezett magyar vasúti tisztviselők, altisztek, szakmunkások és pályamunkások minősítési lapjai még a legutóbbi esztendő román uralma alatt is — a teljeseen elenyésző kivételektől eltekintve — *kifogástalanok.*

11. A magyar vasutasok elbocsátása minden jogalap nélkül történt.

A több ízben végrehajtott nyelvvizsgák sikertelensége után a Romániai Országos Magyar Párt elnöke, *Bethlen György gróf* 1934. év augusztus első két napján Bukarestbe utazott és ott az ezrével elbocsátott magyar vasutasság érdekében tárgyalást kezdett *Mereuta Constantin*-nal, a román államvasutak vezérigazgatójával.

A magyar párt elnökének álláspontja szerint az érdekeltektől elbocsátott vasutasok ügyében végrehajtott intézkedések, amelyek végül is tömeges elbocsátásokat eredményeztek, *a legnyilvánvalóbb ellentétekben állanak a román hivatalos lap (Monitorul Oficial) 1933. április 28.-i 97. számában megjelent szolgálati szabályzat (Lege pentru statutul personalului CFR) és a vasúti munkások és iparosokra vonatkozó, a hivatalos lap 1933. október 4.-i 228- számában megjelent különleges szolgálati szabályzat (Regulament special lucratorii si meseriasii CFR) rendelkezéseivel.* A munkásokra és iparosokra vonatkozó különleges szabályzat 57. szakasza intézkedik az elbocsátásokról és annak *c)* pontja kimondja, hogy: *„elbocsáthatók azok a véglegesített iparosok és munkások, akik két egymásután következő évben az elégséges minősítési jegynél rosszabb minősítési jegyet kaptak”.* Kimondja továbbá az 57. szakasz, hogy *ezeket az elbocsátásokat a központi igazgatóságok hajtják végre a fegyelmi bizottságok megfelelő véleményezése alapján.* A minősítési jegyeket a különleges szabályzat 9. szakasza értelmében minden év decemberében adják a szolgálati főnökök és azt az alkalmazottaknak tudomásukra kell hozni. Az alkalmazottaknak joguk van a minősítésük ellen, amennyiben ezt igazságtalannak tartják, *felelbezeni.* A szolgálati szabályzat 1933. ápr. 28-án, a munkásokra és iparosokra vonatkozó, különleges szabályzat pedig 1933. okt. 4-én jelent meg és így *a két egymásután következő évben az érdekeltektől alkalmazottak eddig még fizikailag sem kaphattak rossz minősítési jegyeket. És mert 1933-ban még nem is fektették fel a minősítési táblázatokat, a legrosszabb eset-*

ben csak 1934. decemberében kaphattak volna az alkalmazottak első ízben rossz minősítési jegyeket, csak 1935. decemberében kaphatnának másodszer és csak azután lehetne őket elbocsátani.

Ezzel a kétségtelenül világos jogi állásponttal szemben a vasút vezérigazgatója a magyar párt elnökének intervenciójára is hajthatatlan maradt. Jellemző pl., hogy a nagyváradi vasúti felügyelőséghez tartozó magyar vasutasok vizsgáján a vizsgáztató bizottság élén álló törvényszéki főelnök így nyilatkozott;

Az eddig levizsgáztatott magyar vasutasok közül egyetlenegy sem felelt meg az előírt követelményeknek. Először felmerült az a terv, hogy az ókirályságba helyezzük őket, de ez sem célravezető megoldás és így valószínű, hogy újabb elbocsátások fognak következni.

12. A vasutas-elbocsátások jogcíme mégis: „fegyelmi úton”.

A vasúti igazgatóság körrendeletet küldött szét az üzletvezetőségekhez, amelynek értelmében a *nyelvvizsgán elbukott magyar vasutasok csak másfél hónapig maradhatnak helyükön.* A hat hét eltelte után fegyelmi bíróság elé állították a nyelvvizsgán elbukott magyar vasutasokat. Két ilyen bizottság működött Erdélyben: az egyik Kolozsvárt Decusara törvényszéki bíró, a másik Brassóban Bossie táblai tanácsos elnöklésével. Mindkét bíróság könyörtelenül tömegesen utasította el a magyar vasutasokat.

A kolozsvári fegyelmi bizottság előtt a magyar vasutasokat *Popov Adonis dr. ügyvéd,* volt román országgyűlési képviselő, a CFR kolozsvári jogügyi osztályának egykori főnöke képviselte:

— A jogtalan elbocsátások — mondta a volt román képviselő — *a kártérítési perek lavináját vonhatják maguk után és a vasútnak esetleg súlyos összegeket kell majd fizetnie a jogtalanul elbocsátott alkalmazottak kártérítése-képpen. Bejelentette az ügyvéd azt is, hogy a hivatalos*

jegyzőkönyvek kétségtelen dokumentumai szerint a fegyelmi vizsgálat és a vizsgák alkalmával a magyar vasutasok számára egyetlen szakmai kérdést nem tettek fel a vizsgáztató bizottságok és a fegyelmi bizottságok tagjai. Hangoztatta, hogy a tömeges elbocsátás katasztrofális helyzetbe sodorja a román államvasutak legértékesebb dolgozó munkásait.

Az ítélet egységes séma szerint történt. Pl. a kolozsvári fegyelmi bizottság a következő szövegű ítéletet hirdette ki minden esetben:

„A CFR fegyelmi szabályzatának 51. szakasza szerint ideiglenes szakmunkások 15 napos felmondással elbocsáthatók, ha az állam érdeke is úgy kívánja.”

Az ítélet kihirdetésére a kolozsvári tárgyaláson is megérkeztek az érdekelt munkások hozzátartozói. *Véghossza nem volt a legelkeseredettebb jeleneteknek, amikor a szerencsétlen asszonyok és gyermekek sírva és jajongva tudomást szereztek családfenntartójuk kenyerének váratlan elvesztéséről*

13. Aki tizenhárom sikeres nyelvvizsga után bukott el.

Mondanunk sem kell talán, hogy mint általában minden bírósági eljárás során, ezekben a vasutas ügyekben is román ügyvédekhez kényszerültek a magyar jogkeresők. A temesvári vasúti műhelymunkások 59-en állottak össze és kerestek ügyvédet a maguk nyomorúságos igazának védelmére. Jellemzőként említjük meg, hogy bár a munkások legnagyobb része itt is tömegesen állotta már ki sikeresen az előző szigorú nyelvvizsgák próbáit, *sőt éppen az 59 temesvári vasúti műhelymunkás között akadt olyan is, aki már 13 ízben felelt meg jó eredménnyel a román nyelvvizsga követelményeinek*, — a román ügyvéd *Murarescu Vince* pusztán előzetes költségként fejenként 1.000, tehát az 59 munkástól összesen 59.000 lej lefizetését követelte meg. Természetes, hogy ezek az egyszerű munkások sem előzetes, sem végleges ügyvédi költsékezésre ilyen összeget nem tudtak előteremteni.

14. 1919-ben szó sem volt nyelvvizsgálóról.

A nyelvvizsgák és az úgynevezett fegyelmi vizsgálatok után a magyar vasutasok egész Erdély területén megkapták az elbocsátó leveleket a CFR igazgatóságától. *Ezekben az elbocsátó levelekben egyetlen szó sincs arról, hogy az elbocsátott vasutasok kapnak-e valamelyes kártérítést.* Így tehát 25—30 éves szolgálat után is az a sors várt rájuk, hogy minden kártalanítás nélkül, üres kézzel kerüljenek az utcára. A beadott felebbezések is hiábavalóknak bizonyultak, mert a kerületi igazgatóságnak a felebbezésekre adott válasza helyt adott a fegyelmi bizottságok határozatainak és megerősítette az elbocsátásokat.

Érdemes ennél a kérdésnél feleleveníteni annak a körrendeletnek az emlékét, amelyet pl. *a román államvasutak kolozsvári (cluji) üzletvezetősege adott ki az impérium átvételének első napjaiban. Ez a rendelet 1919. március 31-én 21. szám alatt Crestescu igazgató aláírásával kelt* és arra szólítja fel a magyar államvasutak szolgálatában volt magyar vasutasokat, nyilatkozzanak, át akarnak-e lépni a román államvasutak szolgálatába. Azok számára, akik át akarnak lépni a CFR kötelékébe, ez a körlevél szórói-szóra a következőket ígérte:

„A jelenleg érvényben lévő nyugdíj szabályokat, egyszóval a személyzet eddig szerzett összes jogait tiszteletben fogjuk tartani.”

A magyar vasutasok ezt a rendeletet teljes joggal úgy tekinthették, mint *alapszerződésüknek okmányát*, amely közöttük és a román államvasutak között abban az időpontban jött létre, amikor még módjukban volt szabadon választani, hogy a magyar államvasutak szolgálatában maradjanak-e, vagy existenciájuknak tartózkodási helyüknek és családi, helyi viszonyaik érdekének megfelelően átlépjenek-e a román CFR szolgálatába. Ez a körlevél, amelynek nyomtatott szövege mellett egész Erdély területén valóságos csábítása folyt ékesszavú ígéretek formájában a magyar vasutasságnak, *egyáltalában nem tartalmazott semmiféle nyelvhasználati megszorítást.*

15. És soron következett a közigazgatási tisztviselők tömeges tragédiája.

Egész Erdély a nyugtalanság lázában élt még a vasutasok és postások tömeges elbocsátásai, valamint a tanítók és tanárok fenyegető nyelvviszsgarendeletei miatt, *amikor az egyes erdélyi vármegyék közigazgatási fórumai végig egész Erdély területén elrendelték a közigazgatási tisztviselők és egyéb alkalmazottak nyelvvizsgáit is.* És megindult az újabb lavina: *a jegyzőktől a községi bábáig mindenkít levizsgáztattak a vármegyékben.*

Biharvármegyében végig néztük ezt a szomorú aktust. Nagyváradon 1934. október 24-én a megyeháza folyosóit megtöltötték a csizmás vidéki emberek és asszonyok, akik aggódva, riadtan várták, hogy sor kerüljön rájuk. A vármegyeháza tanácstermében egyszerű falusi emberek ültek a hatalmas, patkóalakú zöldasztal körül és egy-egy ív papír fölé hajolva megrémült arckifejezéssel igyekeztek eleget tenni a nyelvvizsga követelményeinek. Az asztal előtt Chirila alispán sétált fel és alá, mögötte pedig karbatett kezekkel Nes Tódor a Gojdu líceum igazgatója. A minisztérium rendelete értelmében Bihar vármegyében 341 magyar megyei tisztviselő és közalkalmazott volt köteles a vizsgabizottság elé állni és a megállapított sorrend a következő volt: *1) a községek és jegyzőségek személyzete, 2) Belényes és Nagyszalonta rendezett tanácsú város tisztviselő-kara és 3) a megyei tisztviselők voltak kötelesek a vizsgán megjelenni.* Az első csoportba tartoztak a segédalkalmazottak is, akik között *számos bábaasszony, útbiztos, kéményseprő, halottkém, kórházi szolgálta és más alkalmazott is volt.* Már az első napon 191 jelölt állott a nagyváradi vizsgabizottság elé. A feladatok a következőkből állottak:

Jegyzők és segéd jegyzők számára: szerkesztendő egy általános jelentés a jegyzőség kulturális, pénzügyi, szociális és egészségügyi helyzetéről.

Szolgabírák számára: szerkesztendő egy jelentés a járás eseményeiről.

A szülésznők feladata az volt: töltsenek ki egy bulle-

tint, amelyben újszülöttet jelentenek be az anyakönyvi hivatalban.

Nagyvárad városi tisztviselőinek nyelvvizsgájára külön került sor. Jellemző volt a riadalomra, hogy a *városi tisztviselők közül a vizsgák megkezdése előtt huszonegyen nyugdíjaztatásukat kérték.*

Az aradi közigazgatási tisztviselők vizsgáján 147 megyei közalkalmazottat vizsgáztattak *Groza János dr.* megyei prefektus elnöklésével. A bizottság tagjai *Crisan Ascaniu* líceumi igazgató, *Mager Traian* középiskolai tanár és *Hadean Theodor* prefektusi kabinetfőnök voltak. Itt az egyik csoport a következő kérdéseket kapta:

1) Mit kell tudnia a köztisztviselőnek a nemzeti ünnepekről ?

2) Az állampolgár kötelességei hazájával szemben?

3) A köztisztviselő jogai és kötelességei, valamint nyugdíjaztatásának körülményei.

A második csoport a következő tételeket kapta:

1) Általános dolgozat az öszről.

2) Önéletrajz.

3) Miért kell tudnia románul a köztisztviselőnek?

Az aradi szóbeli vizsgálatokon túlnyomórészt közigazgatási szakkérdéseket kaptak a vizsgázók.

16. Még a trafikosok is...

Szatmáron már olyan túlbuzgósággal folyt a magyartírtás, hogy *nyelvvizsgára rendelték ki Szatmár huszonnégy kisebbségi dohánytőzsdését is. A szerencsétlen trafikosok közül nem kevesebbet, mint tizenhetet buktatott el a vizsgáztató bizottság.*

Ezt az eredményt a román dohányjövedék, a Monopol azzal a megjegyzéssel adta az érdekelt dohányárosok tudomására, hogy *amennyiben a vizsgákon elbukott tőzsdések nem alkalmaznak románul tökéletesen tudó kisegítő munkaerőket, megvonják tőlük a monopol-cikkek árusításának jogát.*

17. Nyelvvizsgarendeletet bocsátott ki a közmunkaügyi miniszter is.

1934. július 15-én már a közmunkaügyi miniszter is rendeletet bocsátott ki az *államépítészeti hivatalokhoz és elrendelte, hogy az összes kisebbségi mérnökök, hivatalnokok és altisztek nyelvvizsgáztató bizottság elé álljanak.*

Az egyes közigazgatási területeken különbözőképpen értelmezték a miniszteri nyelvvizsga-rendelet végrehajtását. Voltak olyan megyefőnökök, akik a magyarság üldöztetésében odáig mentek, hogy a *kisebbségi kézbesítőket, plakátragasztókat, kocsisokat, soffőröket, sőt tehénpásztorokat is kirendelték a szóbeli és írásbeli nyelvvizsgára.* Még a tehénpásztorok állása is kellett a román politika magasabb célkitűzései számára, hogy Tatarescu miniszterelnök májusi kolozsvári beszéde értelmében az erdélyi román burzsoázia megteremtésére irányuló törekvéseket minél sikeresebben lehessen végrehajtani.

18. Huszonnégy óra alatt meglepetésszerűen 174 magyar alkalmazottat bocsátottak el a nagyváradi városi üzemeknél.

Talán Erdély egész területén seholsem okozott akkora felzúdulást a tisztviselők elbocsátása, mint amekkorát az 1934. év július 27-én a nagyváradi városi tanács intézkedése keltett, amely *minden nyelvvizsga nélkül, egyszerű tanácshatározattal huszonnégy óra alatt 174 közalkalmazottat fosztott meg a kenyértől.* A városi tanács, — ugyanannak a városi vezetőségnek jogutódja, amely kétszáz évvel ezelőtt a szeretetteljes egyetértés szerződését kötötte meg a város lakosságát képező nemzetiségek között. — *Negulescu Athanasiu* helyettes polgármester elnöklésével a városi közüzemeknél lévő magyar alkalmazottakat, szám szerint 174-et (a villamos műveknél 96, a közigazgatási üzemenél 57 és a vízműveknél 21 alkalmazottat) azonnali hatállyal elbocsátott és helyükre nyomban 114 román alkalmazottat kinevezett.

A felzúdulás leírhatatlan volt. A magyar lakosság méltóságteljes tüntetéssel válaszolt a városi tanács intézkedéseire. Ezekben a napokban *Nagyvárad minden házára kivétel nélkül sötétség borult*, még a környékbeli városok és falvak gyertyakészletét is megvásárolta a nagyváradi magyar lakosság, hogy attól a városi villamosüzemtől, amely magyar fogyasztók filléreiből tartja fenn magát, *a brutális rendelkezés után tüntetően megvonja a fogyasztók támogatását.*

19. Román szabókat és kovácslegényeket neveztek ki a villasművek magyar szakalkalmazottal helyébe.

A nagyváradi villasművek román igazgatója, *Bazili Mihály megtagadta a városi tanács elbocsátó rendelkezéseinek végrehajtását.* Bazili igazgató kijelentette, hogy az újonnan kinevezett román alkalmazottakat nem tudja használni és sürgős hivatalos beadványban arról értesítette a városi tanácsot, hogy a városi villasművek további sorsáért a felelősséget vállalni nem áll módjában. *Jelentéséből kiderült, hogy a városi tanács a villamosüzemhez az elbocsátott magyar alkalmazottak helyébe gépkezelőknek szabókat, fűtőknek kovácsokat nevezett ki, akiktől egyórai munka után kiderült, azt sem tudják, mi a gép. Az igazgató jelentése szerint a román alkalmazottak már az első napon önszántukból bevallották, hogy nem értenek ahhoz a beosztáshoz, amihez kinevezésüket megkapták.* Sőt az újonnan kinevezett román alkalmazottak közül sokan még a közüzemi kinevezetéshez szükséges erkölcsi bizonyítványt sem tudták *Bazili igazgatónak felmutatni, sokuknak ilyen bizonyítványt szerezniök sem sikerült, mert az újonnan kinevezett román tisztviselők között többen voltak olyanok, akiknek erkölcsi múltja miatt maguk a román hatóságok tagadták meg az erkölcsi bizonyítvány kiállítását.* A román törvények értelmében ugyanis büntetett előéletű, vagy bűnügyi eljárás alatt álló egyének erkölcsi bizonyítványt nem kaphatnak. Bazili igazgató írásbeli jelentése szerint a ki-

nevezett román alkalmazottak közül többen hamis iratokkal jelentkeztek, másoktól eltulajdonított hamis okmányok adataival igazolták, hogy alkalmasak a kijelölt munkakörre. Bazili Mihály román villamosmű-igazgató az új román alkalmazottak felvételének megtagadását egynapos tapasztalatai alapján írásbeli jelentésének végén a következő szavakkal fejezi be:

„Végzetes veszélyt jelentett a villamosművekre a hozánemértők munkába állítása, beláthatatlan következményű szerencsétlenség is történhetett volna!

És vájjon mit gondol az olvasó, milyen eredménnyel járt ez az igazgatói jelentés? Megmondjuk: a következő napon Ghivulescu tanácsos javaslatára Mosoiu dr. polgármester azonnali hatállyal szabadságot adott a villanyüzem igazgatóját és vizsgálatot indított ellene.

20. Az állásokba kinevezett románok káromkodva dobták vissza kinevezésüket.

A nagyváradi városháza folyosóin pedig ezalatt az idő alatt érdekes alakok gyülekeztek: az állásaikba újonnan kinevezett román közüzemi alkalmazottak. Kiabáltak és követelőztek. Egy parasztember hangosan káromkodva és köpködve kiabált Stefanescu úr, az üzemek elnöke felé:

— *Hát azt gondolják maguk, utcaseprőnek jöttem én ide? Hát megbolondultam én?! Negyven hold földet és jószágot hagytam ott a falun! Mi lesz a taxatóri állással?! Azt ígérte, hogy felügyelői állást kapok! Becsaptak! Hát azt hiszik maguk, hogy nekem nincsen ennivalóm odahaza és hogy utcaseprői állást lehet a nyakamba varrni?!*

És ordított a többi is. És apránként derült ki, hogy a regáltbéli falukról kinevezés útján betelepített románok, — mint „a román burzsoázia megteremtésének” modern kísérleti nyulai — a legreprodukálhatatlanabb kifejezések kíséretében utasították vissza egymásután állásaikat. Kiabálásukból kiderült, hogy a választások idején a román pártvezérek ígéretekkal kápráztatták el őket: városi urakat fog-

nak belőlük csinálni, ha a választások alkalmával megfelelő politikai szolgálatot tesznek.

Hát azért jártam én négy iskolát? — kiabálta egy fiatal falusi román férfi — *hogya a maguk kéményét kotorjam?! A fenét!*

21. A homoródi kényes román legénynek nem mindegy ám, hogy milyen az állása.

Igen érdekes volt az a levél is, amit az egyik falusi román legény hozott *Homoród községből, Dimitriu községi primártól Jonsescu tanácsosnak és amelyben a falusi primár arra kéri a városi tanácsost, hogy adjon állást Ciortas Ioan legénynek, a román párt tagjának, de nagyon vigyázzon ám, hogy milyen állást ad, mert a homoródi román legény nagyon kényes. Utcaseprést, kéményseprést nem vállal.*

Az eredmény annál lesújtóbb volt, mert *Ciortas Ioan a városi tanács kocsisnak nevezte ki. A feldühödött legény öklét rázva fenyegette meg a tanácsost és úgy rohant vissza dühösen irataival együtt falujába.*

Rövid egy hét leforgása alatt *több, mint 75 falusi román paraszt kérte vissza okmányait és tért vissza káromkodva, fenyegetőzve falujába.* Egyiküknek sem kellett az az állás, amelyből több évtizedes becsületos szolgálat után sokgyermekes kenyérkereső magyar családapákat rúgtak ki.

A kép valóban megdöbbentő. Az egyik oldalon a jó módú román paraszt, akinek otthon 40 hold földje van, aki szolgát tart az állatja mellett és aki eljött Jassiból, Gáláéból, Bukovinából, vagy máshonnan, engedve a 8—10.000 lejes ígéreteknek, kedvetlenül. Káromkodik, öklét rázza, fenyegetőzik és nyomtatott betűkkel le nem írható helyekre küldi az egész városi tanácsot, sőt ráordít a hatalmas üzemfőnökre is.

A másik oldalon pedig ott látható az állásából kiebrudalt magyar munkás, *aki hálát adna az Istennek azért, ha a megvetett utcaseprőkabátot magára vehetné és boldogan fo-*

gagná el azt a karéj száraz kenyeret, amelyet a román gazda sértődve utasított vissza.

Nagyvárad botránja olyan nagy port vert fel, hogy az elbocsátott magyar közüzemi alkalmazottak helyébe ki-nevezett románok százszázalékos munkaképtelensége miatt a tanács közüzemi határozatát felsőbb helyen egyelőre fel kellett függeszteni.

22. A román tanácsos a saját feleségének adta bérbe Nagyvárad fürdőjét és szállóját.

Ugyanaz a *Jonescu tanácsos*, akihez Homoród község prímárja a fentemlített levelet írta s akitől ennek a 98%-ban magyar ősi püspöki városnak sorsa legfőképpen függ, *a legbotrányosabb visszaéléseket követte el maga is.*

1934. év augusztus végén kellett Nagyvárad város tanácsának döntenie a város legelőkelőbb fürdőjének és szállodájának, a *Rimanóczy-fürdőnek bérbeadásáról*. Augusztus 27-én délelőtt 11 órakor hirdette ki Jonescu Joan városi tanácsos az eredményt, ő maga vezette le az eljárást is-

„A Rimanóczy-szálloda és fürdő bérletét a város a „Riva” részvénytársaságnak ítélte oda”.

Annak ellenére, hogy ez a részvénytársaság 100.000 lejjel kevesebbet ajánlott a bérletért, mint a másik csoport. Az indokolás az volt, hogy azért kapta ez a részvénytársaság, mert ez a szükséges félmillió lej készpénzfedezetet nyomban le tudta fizetni. Azzal a csekélységgel nem törődött a tanács, hogy a szabályzat értelmében a pályázat eldőlt előtt nem is szabad letétbehelyezni a pályázati összegeket. Nem törődött a városi tanács azzal sem, hogy e döntés révén a város bevétele 100.000 lejjel lesz kevesebb évenként. Hogy miért nem, azt megmondja a *nagyváradi törvényszék cégjegyzési hivatala, ahol 1766—1934. szám alatt láthatók a „Riva” részvénytársaság megalakulására vonatkozó adatok*. Ez a részvénytársaság 1934. augusztus 21-én alakult, tehát nyilvánvaló, hogy a nagyváradi fürdő

és szálloda bérletnek egy héttel később eldöntött bérbeadási pályázatának megszerzése érdekében. Az 1766—1934 számú hivatalos okmány 5. oldalán olvasható, hogy az *új alakulatban Jonescu Jánosné, a pályázat felett döntő városi tanácsos törvényes felesége, a „Riva” részvénytársaság igazgatósági tagjaként szerepel, mint aki 25.000 lej értékű részvényt jegyzett ebben az újdonsült alakulatban. Ugyanott olvasható Jonescu Jánosné honpolgársági okmányának száma is: 12181.*

Az ősi magyar püspöki város ősi magyar fürdőjét így veszi bérbe saját döntése révén a román városi tanácsos a közel százezer főnyi magyar lakosság történelmi és emberi érdekeinek lábbaltiprásával.

Tekintettel arra, hogy *a bérleti szerződés 15 évre szól, ez a visszaélés egymagában másfélmillió lejjel károsítja meg ezt az ősi magyar komunitást.*

23. A magyar uralom idején Erdélyben minden tisztviselő tudott románul.

Szemben a nagyváradi és egyéb közigazgatási elbocsátásokkal, érdekes egy pillanatra megállani annál a hivatalos statisztikánál, amelynek adatai szerint a magyar uralom idején minden erdélyi közigazgatási tisztviselő jól tudta a román nyelvet is. Kovács Alajos a Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal elnöke az alábbi adatokat gyűjtötte össze:

1900-ban a valamelyik nemzetiségi nyelven is beszélő magyarok száma 400.000 fővel haladta meg azoknak a hazai nemzetiségeknek a számát, kik magyarul is beszéltek. A Horvátországban lakó magyaroknak 60%-a beszélt horvátul és szerbül, ellenben az anyaországban lakó szerbek és más délszlávok közül még egy negyedrészt sem tett egészen azoknak a száma, akik a magyar nyelvet megtanulták. *A székelyföldön alkalmazott magyar tanítók közül 55%-a beszélt más nyelven is.* Ha a Székelyföldet — amely

100%-ban magyar terület — leszámítjuk, az erdélyi magyar közalkalmazottak között a nemzetiségi nyelvet beszélő magyar bírák és más tisztviselők arányszáma 95.5% volt. Jellemző a magyar türelmességre, hogy a román lakossággal bővelkedő erdélyi Fogaras- és Szeben megyében 1910-ben 2, (azaz kettő) magyar jegyző, 35 szász és 91 román községi jegyző működött. Holott 10 évvel korábban, 1900-ban ugyanebben a két megyében a magyar jegyzők száma 16, a szászoké 32 és a románoké 63 volt. Tehát 10 év alatt e két kis vármegye magyar jegyzői majdnem kivétel nélkül kipusztultak, a románok és szászok azonban szabadon megszorodhattak. (A magyar elnyomásról, a magyar szűkkeblüségről, a mindenáron való magyarosításról könnyelműen odadobott vádak így foszlanak szét az igazmondó statisztika számainak világánál — állapítja meg pontosan tanulmányában Kovács Alajos dr.)

24. Az elbukott kisebbségi tanítók és tanárok számarányai.

A tanárok és tanítók nyelvvizsgájának eredményét utólag hirdette ki a román kultuszminisztérium. Az erdélyi unitárius és református egyházak csak 1934. november 24-én tudtak teljes képet alkotni arról az eredményről, amely a hatáskörükbe tartozó iskolák tanszemélyzeteit a nyelvvizsgák elbírálása után sújtotta. Ezek szerint 19 unitárius tanító közül elbukott 14, 5 unitárius tanár közül elbukott 3- 56 református tanár közül elbukott 32 és 174 református tanító közül elbukott 88.

Így pl. a sepsiszentgyörgyi református Mikó kollégium tanárai közül csak egyetlenegynek sikerült a vizsgája.

Ezekről az adatokról függetlenül hirdették ki az erdélyi protestáns egyházak a bánáti és körösvidéki adatokat.

A temesvári kerületben összesen 326 kisebbségi felekezeti tanerő bukott meg a nyelvvizsgán. A nagyváradi tanterületben 82 református, 46 katolikus és 8 zsidó felekezeti tanító bukott el.

Magán Temesváron a felekezeti iskolák tanerőiből elbukott 31 tanár és 190 tanító, az állami iskolák tanerőiből pedig 58 tanító. Nagyváradon a felekezetek közül 26 tanár és 22 tanító, az államiak közül pedig 12 tanár és 136 tanító. Az aradiak közül elbukott 32 tanító.

Csikmegyében 125 felekezeti tanítót rendeltek vizsgára, ezek közül elbukott 66. Udvarhely-megyében a 113 vizsgázóból 58 bukott meg. A csikszeredai róm-kat. főgimnázium tanárai közül hármat buktattak meg.

Valamennyi elbukott magyar tanár és tanító névsorát nem közölhetjük, de szemléltető példaképpen már a nevek magyar eredetének dokumentálására is kikapott példaképpen felsoroljuk a Csikmegyében elbuktatott felekezeti tanítókat névszerint is:

Bálint Árpád, Bíró Józset, Bencze Sándor, Balázs Irén, Bartos Ilonka, Csurdi Anna, Csutak Ágnes, Domokos József, Duka János, Ferenc Sándor, Ferenc Mária, Ferenc Márton, Finta Árpád, Gál Ilona, Gyórfy Margit, György Albert, György András, Gergely József, Jakabos Zoltán, Józsa Sándor, Imre Anna, Kelemen Béla, Keresztély Juliánna, Kőszeghy Domokos, Kristó András, László Lajos, László Sándor, Lázár Ferenc, Miklós Gergely, Mihály István, Márton Júlia. Mánya Gyula, Márton Emília, Nagy Paraschiva, Oláh Albert, Péter Árpád, Puskás Ágoston, Péterfi Lajos, Péter István, Pál Viktor, Petres Ignác, Pallavics József, Roth Márton, Szász József, Szebeni Rozália, Székely Albert, Sándor Gyula, Szepessy Erzsébet, Szopós László, Schoff Ferenc, Schoff Margit, Szopós Károly, Szopós László, Szopós Jolán, Seléni Tamás, Sárossy Albert, Szántó Ádám, Tompos Sándor, Viganszky József, Müller Blanka és Búzás Imre.

VI. A romanizáló politika egymásután teszi tönkre a magyar elemi iskolákat.

1. A magyar felekezeti iskolák megszüntetése.

Már a nyelvvizsgák kormányzati szándékainak elgondolása is az volt, hogy a meglevő magyar kultúrértékeket csökkentsék és nyirbálják a mesterséges támogatással és nagy áldozatokkal fejlesztett román kultúrtörekvések javára, azonban még súlyosabb közvetett hatása mutatkozott ennek a nyelvvizsga-politikának. A magyar közönséget, elsősorban a gyermekeit lateiner pályára nevelő középosztály rétegeit sikerült annyira mennyire elfélemlíteni a felekezeti magyar középiskoláktól, amelyeknek áldozatos elvégzése után a szigorított érettségi rendszer rostáján zárul be az élet kapuja a magyar ifjúság előtt. És amely középiskoláknak tanári karát is oly kíméletlen szigorral ritkította meg a tanárok nyelvvizsga-bukásának túlzott száma.

Nem nehéz a román kormány szerepe, amikor az ilyen kierőszakolt érettségi-nyelvvizsga-eredmények után miniszteri bársonyszékből nyilatkozhatik a magyar felekezeti iskolák ú. n. hibáiról. A román kamara 1934. április 27.-i ülésén egy magyarpárti képviselőnek, *Laár Ferencnek* a középiskolai oktatás módozatairól szóló törvényjavaslat tárgyalása alkalmával elmondott felszólalására *Anghelescu közoktatásügyi miniszter ezt a megjegyzést tette:*

— *A rossz felekezeti iskolákat rövidesen úgyis megszüntetem.*

2. A román iskola-politikának sikerült a magyar szülők egy részét megfélemlítenie.

Hogy a nyelvvizsgák milyen pusztítást vittek végbe az erdélyi magyar iskolák tanulóinak sorában is, arról megdöbbentő képet fest a Kolozsvárt megjelenő *Keleti Újság* 1934. szeptember 19.-i számának F. G. jelzésű cikkirója:

A magyar tanárok és tanítók nyelvvizsgára rendelése s a hasonló intézkedések lehangoló hatása — mondja a cikk írója — már jelentkezik, *A kolozsvári felekezeti iskolákba körülbelül 300 tanulóval kevesebbet íráttak be az idén, mint az előző évben. Az egyik elemi iskola első osztályába mindössze két tanulót íráttak be.* Akadnak szülők, akik azzal érvelnek, hogy a magyar tanárok nem tudnak eléggé románul, gyermekeik nem tanulhatnak meg jól románul, tehát az életben nem érvényesülhetnek kellően-

A legjobb eredményeket kisebbségi iskolát végzett ifjak érték el.

A tapasztalat szerint az *egyetemen a legkiválóbb eredményt elérő magyar ifjak úgyszólván kivétel nélkül felekezeti iskolát végeztek.* Ebben a tekintetben talán a legjobb példa Szász Árpád zilahi református kollégiumi tanár, aki a tanári diploma megszerzése után, az úgynevezett *capacitate* vizsgát a román nyelvből és irodalomból a legjobb eredménnyel tette le az összes jelöltek közül, jóllehet ugyanannál a bizottságnál tették le a vizsgát az ország valamennyi egyetemének végzettjei. Az esetről az egyik sovén román lap vezércikket írt. A másik eset az volt, amikor Bíró Sándor, a kolozsvári református kollégium tanára olyan szakdolgozatot írt a történelemből, hogy Marinescu egyetemi tanár kijelentette „Nem is képzeltem, hogy egy egyetemi hallgató ilyen dolgot tud írni.” Számtalan esetet tudnánk még felhozni a jogászokkal, orvostanhallgatókkal és tanárokkal kapcsolatban. A fiatal tanárok ilyen nagyszerű felkészültsége még inkább kellene, hogy fokozza a szülők bizalmát a felekezeti iskolák iránt.

3. Elkobozta a román állam a Háromszékmegyei Tanalapot.

Kézdivásárhelyen, a Székelyföld ősi városában évszázados jogokért áll most kemény vagyoni harcban a székelység a román állammal, A harc a *Háromszékmegyei Tanalap* vagyonáért folyik, amely értékben is jelentős történelmi vagyona a háromszékmegyei magyar köznemeseknek. Ezt a vagyont igyekszik a román állam, állami vagyonnak minősítve megszerezni. A háromszéki székely lakosság a végsőkig küzd ezért a vagyonért és Szentkereszthy Béla báró, a vármegye megválasztott magyar képviselője, magához Károly román királyhoz ment panaszával.

A székelységnek Háromszékmegye okmányainak pontos tanúsága szerint jelentős vagyona, ingatlanai voltak ebben a megyében is. Ezeket a vagyonokat a Habsburg-ház feje a székelységnek az 1848—49,-i szabadságharcokban tanúsított „forradalmi” magatartása miatt elkobozta. Különösen azt kifogásolta az uralkodó, hogy a székely határőrség és annak tisztai kiképzés alatt álló ifjúsága is a „forradalom” zászlaja alatt harcolt. Így az abszolutizmus a határőrségtől a székelység tulajdonát képező ingatlanokat, épületeket is elkobozta. *Ezek az épületek Kézdivásárhelyt és Sepsiszentgyörgyön a XIX. század elején épültek a székelység pénzén és tulajdonában.* Az 1867.-i kiegyezés után a király jóvá akarta tenni az elkobozást is és visszaadta a székelység ingatlanait. Ennek az elhatározásnak *királyi adományozás* alakjában tett eleget az uralkodó és így létesült a *Háromszéki Tanalap*.

Háromszékmegye levéltára ma is őrzi az *1868-ban kelt legmagasabb kéziratot, amely többek között azt is ki mondja, hogy az új alap adomány:*

„ . . . Nemes Háromszék vármegye közönségének. Vagyis sem nem katonai, sem nem közigazgatási célra és nem is kizárólag a megye székely lakosainak, hanem az egész megye közönségének, tehát minden rendű, rangú, fajú, vallású szolgálójának, hogy e vagyon jövedelméből ipariskola létesíttessék és megyei főiskolai tanulók segélyt ezt essenek,

— *amely vagyon sui generis alapítvány jelleggel bír, — és hogy azt a Nemes Háromszék vármegye mindenkori törvényes képvisellete kezelje, a tulajdonjog azonban mindörökre a Háromszékmezei Tanalapot illesse.*”

A Háromszékmezei Tanalap tehát *sohasem volt állami* vagyon. Sőt ősi magánvagyon jellegét eredetileg oly súlyos szabályok őrizték, hogy a törvény szerint e vagyont még hűtlenség esetében is csak úgy kobozhatta el az uralkodó, hogy azt a hűtlenségben ártatlannak bizonyuló törvényes utódnak, vagy ha ilyen nem volt, a legközelebbi székely szomszédnak *kellett* adományozni.

Érthető, ha most a vármegye közönsége azon a jogi állásponton van, hogy vagyona, amely a megyei székelység áldozatkészségéből származik, semmiféle címen el nem kobozható és másra át nem ruházható.

A Háromszékmezei Tanalap kezelését egy 1931. március hó 26-án kelt román királyi rendelet-törvény (decretlege) elvonta a megye rendelkezése alól és azt telekkönyvileg a román iskolaalap. a Casa Scoalelor javára írtatták át. A székelység jogi képviselőjének, Molnár Dénes dr.-nak alapos indokolása és aktaszerű bizonyítékai alapján a magyarság 1933-ban felségfolyamodványban kérte a súlyos jogfosztás érvénytelenítését, A megye küldöttségileg akarta eljuttatni panaszát Szentkereszthy Béla báró magyar képviselő vezetésével az uralkodóhoz, *a megye román prefektusa azonban megtiltotta a küldöttség menesztését* és arra az álláspontra helyezkedett, hogy a megyei tanácsnak nem szabad a hivatalos utat megkerülnie és közvetlenül az uralkodóhoz fordulnia.

4. Magyar Feri — nem magyar gyerek.

Egyébként tűzzel-vassal történik már az elemi iskola padjaiban a növendékek elrománosítása. Igen jellemző példa erre a kis *Magyar Feri* esete. A Kolozsvárhoz közel fekvő *Bethlen községben* történt ez az eset. A bethleni felekezeti magyar elemi iskolában ez évben a beiratkozások al-

kalmával *nem vették fel Magyar Ferit*, mert a névelemzési eljárás során *azt állapították meg, hogy a gyermek édesanyjának leánykori neve román hangzású*. Már pedig, lehet-e vajjon egy gyermek névelemzési szempontból magyarabb, mintha *Magyar Ferinek hívják?*

A tanfelügyelőségek egész Erdély területén elrendelték, hogy az idegen hangzású nevet viselő kisebbségi tanulók névsorát a beíratás alkalmával minden iskolának fel kell terjesztenie Bukarestbe. Így történt meg, *hogy az egyik kolozsvári felekezeti főgimnázium ötven felterjesztett növendéke közül negyvenötöt utasítottak állami, vagy német iskolába, az egyik kolozsvári katolikus leányintézet kilencven felterjesztett növendéke közül pedig egyetlenegy sem engedtek beíratkozni*.

Íme az állampolgárok szabad iskolaválasztási jogának a művelt Nyugat figyelmébe ajánlható gyönyörű példái!

Az 1934-es tanévben egyébként Kolozsvárt az ily módon visszavetett tanulók sorsa is bizonytalanra vált, mert az állami iskolák létszáma időközben megtelt. Az elutasítások miatt Kolozsvárt különösen a katolikus intézetek szenvedtek, közöttük *elsősorban a kolozsvári szász elemi iskola, amelynek oly sok tanulóját utasították vissza, hogy a szász iskolavezetőség az iskola megszüntetésének gondolatával kénytelen foglalkozni*.

5. Bezárással büntetik az iskolákat.

1934. augusztus 1-én jelent meg *Anghelescu kultusz-miniszternek* hírhedt rendelete az általa feltalált névelemzés „alapos továbbfejlesztése” ügyében. A rendelet szerint az *Erdély északi részén levő községekben a sváb eredetű iskolás gyermekek csak német felekezeti, vagy román állami iskolába járhatnak*. A rendelet figyelmezteti a magyar iskolák igazgatóit, hogy *„amennyiben sváb gyermekeket merészelnék felvenni, a minisztérium azonnal bezárja a vétkes iskolákat*.” Hiába argumentáltak a szülők azzal, hogy a nemzetiségi hovatartozás kérdése teljesen a lelki-

ismeret dolga. Maguk a román tanfelügyelőségek a legszabadabb önkényességgel bírálhatták és bírálják is el az egyes növendékek nevének elemzését.

Megtörténhetett például a szatmármegyei túlnyomó százalékban magyar lakosú *Madaras községben*, hogy 1933-ban a madarasí római katolikus elemi iskolát bezárták, 1934-ben pedig a román kultuszminisztérium júliusban ismét engedélyezte ugyanabban az épületben az iskola megnyitását, de azzal a feltétellel, hogy *ott többé magyar nyelven tanítás nem folyhatik, a tanítás nyelve ott ez évben szeptembertől kezdve így lett német. Aki az előző három osztályt magyarul végezte, annak most egészen egyszerűen a rendelet értelmében németül kell elvégeznie a negyedik osztályt. Akkor is, ha egyetlen szót sem tud németül. Mint ahogyan az iskola növendékeinek túlnyomórésze sohasem tudott németül.*

6. Hatvannégy gyermek, aki egy szót sem tud más nyelven, „nem magyar”.

Az ugyancsak *szatmármegyei Beitek községben az 1934. év októberében* megjelent Pop Dáriu szatmári tanfelügyelő és vizsgálatot tartott a községi római katolikus elemi iskolában. A vizsgálat eredménye az volt, hogy a *tanfelügyelő hatvannégy gyermeket kitiltatott az iskolából azzal, hogy német hangzású nevük van, tehát nem magyarok.* Arra a megdöbbentő körülményre, hogy a *hatvannégy kitiltott „nem magyar” gyermek közül hatvanhárom még megmukkanni sem tud más nyelven, mint magyarul és hogy a hatvanegyedik is csak köszönni tud németül, — a tanfelügyelőnek nem volt semmi megjegyzése.* A szabad iskolaválasztási jognak ez a durva megsértése nagy elkeseredést keltett a falusi szülők körében. Küldöttséget mentestettek *Fiedler nagyváradi katolikus püspökhöz*, sorukon azonban a püspök sem tudott segíteni.

7. Ugyanazon a napon három székelyföldi magyar község iskoláját zárták be.

Ha a magyar iskolák jogtalan bezárásának eseteiről részletességgel kellene beszámolnunk, *több köteten keresztül kellene csupán ezzel a kérdéssel foglalkoznunk.* Csak a kirívó eseteket említhetjük itt meg. Ilyen kirívó eset történt pl. *Sepsiszentgyörgy mellett a Székelyföldön, ahol az 1934. év szeptember 25-én egy és ugyanazon a napon három község: Bodok, Étfalva és Arapatak református elemi iskoláját zárták be.* A rendelet, amelyet a sepsiszentgyörgyi tanfelügyelőség küldött meg mindhárom községbe, *mindhárom község református elemi iskolájának nyilvánossági jogát elvonta és mindhárom iskola tanulóit az ott felállított, de egyébként e színmagyar vidéken román tanulók hijjával lévő román állami elemi iskolákba utalta át.* A betiltásra semmiféle törvényes alap nem volt, mert a román kultuszminiszternek 1934. júniusában kiadott rendelete szerint mindhárom iskola működése törvényesen biztosítva volt,

A magyar falvak elrománizálódási akciójáról egyébként *maga Vajda-Vojvoda volt román miniszterelnök jelentette ki a román parlamentben, hogy négyszáz magyar község romanizálási sikerét ismeri el.*

8. A névelemző tanfelügyelők a bírósági ítéletekre is füttyülnek.

Az iskolai névelemzéseknek divatos rendszerét maga a bíróság is nem egyszer minősítette törvénytelennek ítéletében. A tanügyi hatóságok azonban nem sokat hederítettek ezekre a bírói ítéletekre. *Egy-egy falusi román tanító erőszakoskodása a helybeli lakosság gyermekeinek ügyében mindig döntőbb tényezőnek bizonyult a bírói ítéleteknél.* Hiába nyerte meg a pert a szülő, a folytonos zaklatások miatt végül is kénytelen volt gyermekét az ál-

lami iskolába átengedni. *Oda, ahol még a tízperces szünetben sem szabad suttogniok a gyermekeknek magyarul.*

A névelemzést a tanítók az új román iskolaügyi törvény 8. §-a alapján hajtják végre. Ez a szakasz kimondja, hogy *román nemzetiségű szülő csak az állami elemi iskolába írathatja be gyermekét.* Ez az a szakasz, amellyel a tanítók és az iskolaügyi tényezők úgy élhetnek vissza, ahogyan akarnak. A kényszerítő szabály alkalmazása súlyos anyagi büntetéssel is jár a székely szülőkre nézve. A törvény ugyanis úgy rendelkezik, hogy ha valamelyik szülő nem veti alá magát az iskolai hatóságok rendelkezéseinek, *első ízben egy napszám negyedére, másodízben pedig felére, harmadízben pedig a teljes napszámérték összegére büntethetik meg a szülőket. Később a büntetés tovább nő.*

Székelyvaja községben Ráduly József és Mán Dávid lakosokat büntette nyakra-főre az iskolai hatóság. *Mindketten református magyarok és tiltakoztak az ellen, hogy gyermeküket román állami iskolába írassák. A marosvásárhelyi járásbíróóság ítéletben mondotta ki, hogy a két református székelyvajai magyar gazdának igaza van, gyermekeiket a magyar református iskolába járathatják.* A község román iskolahatósága azonban nem törődött a járásbíróóság ítéletével, ragaszkodott elhatározásához és a szülőket *állandóan súlyos pénzbüntetéssel büntette.* Végül is — bírói ítélet ide, vagy oda — a két református magyar gazda megunta a román tanító örökös üldözéseit és *gyermekeiket a román állami iskolába írták át.*

Ilyen eszközökkel javul a román erdélyi hivatalos statisztika!

Nagy port vert fel *Borcsa Gergely* csíkszeredai magyar gimnáziumi tanár esete is. Az ő leányát is román iskolába akarták kényszeríteni a névelemzés alapján. Mondván, hogy a Borcsa szó — amely ösidők óta magyar leánynevet jelent — román szó.

A gimnáziumi tanár igazát a marosvásárhelyi tábla mondotta ki, amely az összes felmerült költségek megfizetésére is kötelezte a román közoktatásügyi minisztériu-

mot. Az ítéletet a bukaresti Semmitűszék 1935. mára 18-i 519. sz. ítélete helybehagyta.

Karácsony falván 1934. novemberében egy hét alatt öt szülőnek kézbesítették ki a tanügyi hatóság végzését, amelyben értesítették őket, hogy büntetéspénzt kell fizetniük, amiért román származásuk ellenére gyermekeiket a református felekezeti iskolába járatják. Az öt szülő: *Jani Dávid, Jani János, ifj. Jani János, Muntyán Péter, és Nagy Mihály. Valamennyien tiltakoztak az intézkedés ellen, mert valamennyien be tudják bizonyítani, hogy még dédnagyapjuk is református magyar volt.*

A szülők a felettes tanügyi hatóságoknál igyekeztek a pénzbüntetésről szóló rendelkezést megsemmisíteni, igyekezetük azonban nem járt eredménnyel. Közben a büntetést is behajtották rajtuk. *A fenyegetések következtében bíróságokhoz sem mertek fordulni. Az öt szülő közül négy megijedt és gyermekeiket átengedték a román állami iskolába.* Inkább, mint, hogy a szakadatlan hercehurcát és a folytonos pénzbírságokat kelljen elviselniük. *Jani Dávid, aki a legsúlyosabb fenyegetéseknek volt állandóan kitéve, mert az öt gazda közül ő volt az egyetlen, akinek az egyik ükapja valóban görög katolikus volt, kijelentette, hogy semmiféle büntetés ellenére sem hajlandó gyermekét a református iskolából kivenni.* Mint mondotta, ő maga is mindig magyar volt, gyermekei is mindig magyarok lesznek. Most egyedül járja a bíróságokat, ahová beadványát írásban benyújtotta e szavakkal fejezve be: *„ezzel az igazsággal élek, vagy halok”.*

9. A gelencei kis magyar mezítlásos iskolás gyermekek az erdőbe kerültek.

Gelencei Nyugateurópa hatalmas városainak elkényeztetett iskolás gyermekei véssétek jól emlékeztetettekbe ennek a kis székely falunak a nevét és gondolatok apró kis gelencei székely mezítlásos testvérkéitek szomorú sorsára. E sorok írója könnyes szemmel nézte végig a gelen-

cei kis iskolás gyermekek síró, jajongó menekülését, amikor a román hatóságok szívtelen képviselői megfosztották e népes község szorgalmas iskolás seregét a község régi büszkeségétől: *a Mária-Terézia korában kőből épített pompás községi iskolától.*

Gelence község magyar iskolájába, amelyet a román katolikus egyház áldozatkészsége tartott fenn évtizedek óta vidám szorgalommal siettek minden reggel a kis gelencei gyerekek. 1934. év áprilisának végén, egy derűs napon az iskola épületében *két hivatalos román kiküldött jelent meg.* És mialatt a gyermekek riadtan ültek padso-raikban, öntudatlanul megérezve, hogy legszemélyesebb sorsukra is rájár a rúd, a két kiküldött megvizsgálta az évtizedek óta állandóan használt pompás iskolaépületet és kijelentette, *hogy az iskolát nyomban be kell zárni, mert az épület nem felel meg az egészség követelményeinek.*

Kevés olyan pompás iskola-épület van a világ bármely táján is egyszerű községben, mint amilyen a gelencei. Sírva szaladtak szét. A község derék magyar asszonyai könnyezve ölelték keblükre gyermekeiket, majd ijedten csoportosultak ők is ki a kapuk elé, nem tudták elképzelni, mit akar az ő békés ősi kultúréletük megzavarásával a két hatalmas idegen úr. *Szavukat sem értették meg, hiszen az egész községben nincs egyetlen román sem.*

A szigorú rendelkezéssel nem lehetett szembeszállni; az iskolát az épületből kitelepítették. *Egészséges, tágas, nagyablakú, vastagfalú, boltíves termeit, melyek 1728 óta fogadták szeretettel évről-évre magukba a gelencei iskolás gyermekeket, el kellett hagyni.* És megkezdődött egy kis székely falu önvédelmi kultúrharacának egy csodálatosan hősi fejezete. A magyar tanítók néhány napig az iskola *udvarára és kertjébe* hívták össze növendékeiket és ott folytatták az oktatást. Ez sem tarthatott soká. Egy szép napon *ide is beállított a román csendőrőrmester és elkergette a gyermekeket.* A gelencei tanítást azonban így sem lehetett elnémitani. A lelkes magyar tanítók megállapodtak a szülőkkel és *másnap reggel már a kis mezít-*

lábás nebulók százával iparkodtak kora reggel irkáikkal, könyveikkel ki a távoli erdőbe, nem voltak hajlandók lemondani a magyar iskoláról.

A csendőrség itt is utólérte őket. *Két hét múlva már az erdőből is elkergették a kis gelencei magyarokat.* A község római katolikus tanítói azonban nem adták fel a harcot. *Kora hajnaltól alkonyatig, minden nap, házról-házra jártak és egy-egy gazda házában nyolcasával-tízével gyűjtve maguk köré a gyermekeket, folytatták az oktatást.* A gelencei magyar iskola kétszáz növendéke könnyes szemmel nézett az eltulajdonított ősi iskola-épület felé, de annál nagyobb szorgalommal és annál keményebb akarattal folytatta tovább a magyar nyelvű tanulást. A községben létesített román nyelvű állami iskolának — melynek igazgatója tiltotta be a magyar iskolát — mégsem akadt magyar növendéke.

10. Málnáson magasfokú matematikai tételekkel baktatták el a magyar elemistákat.

Az ötletekben mindig kifogyhatatlanok a román tanférfiak, ha arról van szó, miképpen javítsák meg a statisztikát és miképpen fokozzák az elrománosító mozgalom sikerét. Minden községben, minden magyar iskolában a legtalálékonyabb módjait eszelték ki az üldözésnek. Az eredmény sehol sem lehet kétséges, mert hiszen *egyszerű kis falusi gyerekek állanak szemben a kiszemelt ellenfelekként magával az államhatalommal.*

Számtalan sok példa közül igen jellemző a *háromszékmegyei Málnás község református elemi iskolájának* az esete. Tudni kell, hogy a nagy áldozatok ellenére, melyekkel a református egyház Erdélyszerte igyekszik iskoláit fenntartani, a román közoktatásügyi hatóságok rendelkezése folytán *egész Háromszék megyében nincsen nyilvánossági joguk a református elemi iskoláknak.* Ez is egyik módja az elrománosításnak: az iskolai esztendő végén minden ilyen iskolában kötelesek a növendékek egy

háromtagú román vizsgáló bizottság előtt beszámolni elévezett munkájukról. Ezek a bizottságok természetesen súlyosapidíjakért működnek, melyeket szintén a szülőknek kell megfizetniük.

Málnás község református elemi iskolája ellen különösen nagy politikai elfogultság nyilatkozik meg a román tanfelügyelőség részéről, mert *ebben a községben a nagyszámú református hívők áldozatkészsége már az uralom változás után építette fel a református elemi iskolát.*

A hivatalos román inspektorok éveken keresztül nem tudtak semmi kifogásolnivalót találni az iskolán. Az 1934-ben megindított irtóhadjárat azonban már nemcsak keresett, hanem *csinált* is indokokat. Hiába végezték a legpontosabb munkát az iskola kitűnő tanulói, hiába rendezték be az elemi iskolai oktatásnak *egész Románia területén párhát ritkító pedagógiai múzeumát*, hiába nyerték el növendékei a különböző iskolai kiállításokon kézimunkákkal *a legelső kitüntetések*et, *1934-ben a háromtagú román bizottság az iskola ötvenhét vizsgára kiállított növendéke közül huszonkilencet elbuktatott*, közöttük olyanokat is, akiket ez a példás fegyelemmel működő iskola a maga keretén belül kitűnő osztályzatra érdemesített.

De beszéljenek maguk a példák. Egy harmadosztályos elemi iskolai tanulótól a román vizsgáló bizottság tagjai a következő feladat megoldását kívánták: *„Egy korcsmáros 37.5 liter bort lehúzott 0.75 literes üvegekbe. A bor dekaliterét vette 60 lejgel, a megtöltött üvegeket eladta 7.50 lejért. Mennyit nyert a boron, ha az üres üvegek 32.50 lejbe kerülnek?”*

Mondanunk sem kell, hogy a nyolcéves harmadosztályos elemi iskolai tanuló a feladatot kitűnően megoldotta.

Az egyik *ötödosztályos elemi iskolai tanulóval* azonban már baj volt, mert ő a következő feladatot kapta:

„Egy trapéz alakú térséget krumplival ültettek be. A trapéz nagy alapja 820 méter, a kis alap 680 méter, magassága 600 méter. Mennyi volt a nyereség százalékban, ha a termelési költség 54.000 lej volt és a krumpli eladásából 214.650 lej folyt be?”

A málnási iskola növendékei közül több mint ötven százalék bukott el. Vájjon milyen kis tudósok lehetnek azok a málnási református elemista gyerekek, akiket ez a vizsgáztató bizottság is kénytelen volt a vizsgán átengedni? A vizsgabizottság tagjai *Stoniac* román tanító, *Barbu* román tanítókisasszony és *Cintos* román állami tanító voltak.

11. Heti két magyar óra abban az iskolában, ahová huszonnyolc román és háromszáz magyar növendék jár.

A brassómegyei *Apáca* község elemi iskoláját 1858-ban a magyar evangélikus egyház építette. Ez az iskola a román megszállás óta is 1924-ig mint felekezeti iskola működött, A hatóságok részéről tanúsított üldöztetés azonban odáig fajult, hogy az egyébként is elszegényedett evangélikus magyar egyház az iskola fenntartásáról nem tudott kellőképpen gondoskodni és különböző hivatalos úton *az iskolát államosították*. Az államosítás alkalmával azonban az evangélikus egyház vezetősége és a román állam képviselői között úgynevezett *átadási szerződés létesült*, hogy a létrejött átadás és *átvétel feltételei szerint a felekezeti iskola növendékeit az állami iskola magyar tagozata veszi át és a háromszáz magyar gyermek tanítása az elemi iskolai közoktatásügyi román törvény 5. szakasza értelmében, az evangélikus magyar egyházközség 1924. évi június 29-i határozatában kifejezett kívánságnak megfelelően mindenkor magyar nyelven történik. Sőt a szerződés 3. pontja úgy rendelkezik, hogy a magyar növendékeket továbbra is evangélikus vallású tanítók fogják oktatni*. A szerződés pontjait a szerződő felek, tehát egyrészt a román állam, másrészt az apácai ágostai hitvallású evangélikus magyar egyházközség vezetősége, egészen 1934-ig pontosan teljesítették.

Anghelescu román kultuszminiszter 1934. évi általános irtóhadjárata azonban az apácai kis magyar iskolás gyermekeket sem kímélte meg. *Ez év nyarán a nyelvvisz-*

gák során elküldték az apácai iskola két magyar evangélikus tanítóját és mítsem törődve az írott szerződéssel, melynek pontjaira a román állam illetékes képviselői, 1924-ben aláírásukkal kötelezték magukat, a tanügyi hatóságok elrendelték az apácai elemi iskola magyar tagozatának megszüntetését és a magyar nyelv tanítását heti két órában állapították meg. Abban az iskolában rendelték el tehát a román nyelv oktatását, ahová mindössze huszonnyolc román anyanyelvű gyermek jár és ahol a magyar nyelvű gyermekek száma több, mint háromszáz.

Az apácai evangélikus egyházközség vezetősége küldöttségben tiltakozott a román tanfelügyelőnél a súlyos jogsérelem ellen. A tanfelügyelő válasza a panaszkodásra az volt, hogy az 1924. évben megkötött átvételi szerződés 3. pontját is önkényesen felrúgta és az *apácai iskolához három magyarul nem tudó regátbeli román tanítót neveztek ki.*

Az apácai magyar asszonyok így panaszkodtak sírva a történekről: *„Elküldjük gyermekeinket a román iskolába, mert nem akarunk szembehelyezkedni a törvénnyel. De nincs az a földi hatalom, amely a mi magzatjainkat édes magyar anyanyelvüktől meg tudná fosztani. A mi anyanyelvünknek mi magunk, anyák leszünk ebben a községben a tanítómesterei.”*

12. Irredentizmus vádja miatt zárták be a csíkcsatószegei magyar iskolát.

A *Székelyszék* elrománosító hadjáratában különfélelek a jogcímek. *Csak az eredmény mindig ugyanaz: Egy-egy magyar iskola pusztulása.*

Csikcsatószegezen az 1933—34. tanév végén az iskola növendékei a román közoktatásügyi miniszter körrendelete értelmében megünnepelték a madarak és fák napját. A környező falvak felekezeti iskolái együttesen ünnepelték meg a csíkcsatószegei erdőben ezt a napot. Az ünnepség után a csíkcsatószegei magyar iskola növendékei *Borbáth István* igazgató vezetésével énekszóval igyekeztek haza a köz-

ségbe. *Menetelésüket a község román csendőrőrmestere állította meg:*

— *Miért tüntet az állam ellen? — kiáltott rá a csendőrőrmester a magyar igazgatóra — hogy mer magyar nemzeti színű jelvényeket adni a növendékek kezébe?*

Borbáth István igazgató-tanító nem is tudta, miről van szó. Végignézett a megszeppent tanulók sorain és akkor vette észre, hogy a *gyermeksereg zöld gallyakat hozott magával az erdőből* és hogy némelyik gyereknél valóban piros és fehér rongydarabok voltak. Hiába magyarázta az igazgató, hogy a gyermekek különböző játékokat játszottak az erdőben és eszük-ágában sem volt célzatosan megsérteni az államot, ő valóban nem vette észre, hogy a *gyermekek sokféle tarka játék-rongya között piros és fehér színű is akad és hogy azokat a kezükben levő zöld gallyakkal együtt célzatos nemzetgyalázásnak lehet minősíteni.*

Nem használt az igazgató őszinte védekezése, bekísérték Borbáth Istvánt a csíkszeredai ügyészségre és eljárást indítottak ellene. Az ügy iratai a román közoktatásügyi minisztériumba is felkerültek. A zöld gallyak és tarka rongydarabok ürügyével halálra ítélték a csíkszatószegei magyar iskolát. *Október elején érkezett meg a miniszteri leirat, melyben a miniszter büntetésből elrendelte az egész iskolának azonnali bezárását.*

Meg sem várták az igazgató ellen indított államellenes izgatás bünperének befejeződését.

13. Az elrománosítás számadatai egy színmagyar város iskola-politikájában.

Csíkszereda a Székelyföld legrégebbi magyar városa. Leírhatatlan az a nyomorúság, amelyben ma itt az egykor gazdag székely nép él. Közterheik ma már valóban elviselhetetlenül súlyosak. A város őslakói száz százalékban magyarok, a horribilis közadóztatás bevételeit azonban a román városi vezetőség a kormány hozzájárulásával román kultúrpolitikai célokra fordítja.

Természetesen Csíkszeredán is románnyelvű iskola felállítását határozták el. *Azzal nem törődtek, hogy a városban román lakosság nincs.* Az iskolát felállították és *annak fenntartási költségeit is a székely adófizető népnek kell viselnie.* Ez év tavaszán Csíkszereda város költségvetésének összeállításakor a városi interimar bizottság a románnyelvű állami iskola fenntartási költségeire *nyolcvanezer* lejt szavazott meg, ugyanakkor pedig a *felekezeti magyar iskolának huszonnyolcezer lejt segélyt állapítottak meg.* Már maga ez a két szám megdöbbentő. A román iskola minden jogsultság nélkül, növendékek nélkül kezdte meg karrierjét és csak abban az esetben akadnak tanulói, ha hatalmi szóval kényszerítik át tantermeibe a románul egy szót sem tudó gyermekeket, A népes magyar iskolának azonban annál súlyosabb gondjai vannak, annak támogatására megdöbbentően kevés a magyar pénzben mintegy nyolc-kilencszáz pengőt kitevő szubvenció. Nem is volt ez ellen a nevetségesen csekély összeg ellen még a román interimar-bizottsági tagoknak sem kifogásuk.

Annál súlyosabban kell tehát elbírálni a történeteket. Alig került nyilvánosságra a város költségvetése, a román iskola állami tanítói máris hangoztatni kezdték, hogy nekik legalább százezer lejnyi támogatásra van szükségük a várostól. *A román iskola vezetői táviratot küldtek a belügyminisztériumba és tiltakoztak az ellen, hogy az iskolájuk számára szükséges százezer lejt ne kapják meg.* A bukaresti belügyminisztérium minden vizsgálódás és gondolkodás nélkül elismerte a követelésüket. Azon sem töprengtek sokáig, hogy a hiányzó húszezer lejt honnan vegyék fel. *Egyszerűen kihúztak húszezer lejt a költségvetésnek a magyar iskola támogatására szánt tételéből.*

Így a román állami iskola megkapta a maga százezer lejtét, a felekezeti magyar iskola pedig megmaradt a maga nyolcezer lejes támogatásával. Vagyis nem egészen háromszáz magyar pengőjével.

Általában a magyar gyermekeknek a román állami iskolákba való áterőszakolása terén nem igen vannak aggályaik az illetékes tényezőknek. Nem válogatnak az eszkö-

zökben, Gyergyóditróban, a legnagyobb csikmegyei székely községben például, ahol évszázadok óta nem lakott román, ma már két román állami elemi iskola működik kilenc-kilenc tanítóval. Van egy szabály a román közoktatásügyi törvény paragrafusai között, amely szerint egy-egy tanító az elemi iskola alsóbb osztályaiban csupán ötven, a felsőbb osztályokban pedig csupán harminc gyermeket fogadhat be osztályába. Ez a paragrafus is egyike azoknak a tilalmaknak, amelyeknek alkalmazását a magyar felekezeti iskolákban könyörtelenül végrehajtják, a román állami iskolákban azonban természetesen számba sem veszik, így történt, hogy Gyergyóditró községben a magyar katolikus iskola kilenc tanítójához csupán 387 növendék beiratását engedélyezték. A többi egyszerűen átparancsolták az állami iskolákba, így tehát most Gyergyóditróban magyarul 387 és románul 813 magyar gyermek tanul.

14. Hat nappal a vizsga előtt parancsolták át Udvarhely megyében a csendőrök a gyermekeket az állami iskolába.

Vájjon van-e a művelt világnak valahol a földgolyó valamelyik pontján olyan erős lelkiismerete, amely képes volna eredménnyel harcba szállni azoknak a kis ártatlan emberpalántáknak az érdekében, akiket a *szülői ház anyanyelvének egyszerű tiszta kultúrájából szuronyos csendőrök tépnek ki és kényszerítenek be idegen nyelvű szeretetlen tanítók közé?* Ezeknek a szavát sem érthetik az ijedt-szemű kis székely gyermekek. *Ahány székely község és ahány székely gyermek, mindmegannyi kis emberi tragédiát*

Udvarhelymegye egyik községében, *Szentdemeteren is száz százalékban kivétel nélkül katolikus székely nép lakik évszázadok óta.* A község lakóinak száma körülbelül *nyolcszázötven.* Évtizedek óta a községi katolikus magyar iskola neveli itt a székely gyermekeket és ebbe az iskolába a legutóbbi tanévben is 146 tanuló járt.

A szentdemeteri elemi iskolában két magyar tanító működik. A román iskolatörvény értelmében a kéttanerős

iskolába mindössze csak 96 gyermeket szabad felvenni. *Simonfi József* szentdemeteri katolikus plébános elnöklésével a magyar iskolaszék elhatározta tehát egy harmadik tanító alkalmazását. Az erre vonatkozó kérvényt szabályszerűen el is küldték a püspökség útján a bukaresti minisztériumba.

Az eredmény egy percig sem volt vitás. *A kérvényt elutasították.* De eszébejutott a kultuszminisztériumnak, hogy *Szentdemeteren az évekkel ezelőtt létesített román állami iskola* csupán papíron van meg, növendékek hiányában nem működik. Kiküldték tehát Margineanu tanfelügyelőt és Mircea főszolgabírót, hogy az iskolaszéknek a harmadik tanerőre vonatkozó kérelmét vizsgálják felül. Ezek meg is hozták a határozatot: *a községben van állami iskola, tehát a felekezeti iskolának nincs szüksége harmadik tanerőre.* 1934. május hó 23-án ismét megjelent Mircea erdőszentgyörgyi főszolgabíró a községben és felszólította *az iskolaszéki elnököt, hogy a kilencvennyolcas létszámon felüli tanulókat adja át.* Ez írásbeli rendelkezést kért, amit azonban a főszolgabíró azzal tagadott meg, hogy ő a miniszter megbízottja s ezért felesleges minden írás.

Május hó 29-én megérkezett a községbe a főszolgabíró és a tanfelügyelő és két csendőr kíséretében beállított a katolikus iskolába. *A tanfelügyelő a csendőrök jelenlétében a gyermekeket románul vizsgáztatni kezdte, majd megfenyegetődött, hogy elvéteti az iskola nyilvánossági jogát. A tanfelügyelő elvette a tanulók névsorát és elrendelte, hogy az általa kijelölt, a megállapított létszámon felüli tanulók június 1.-től kezdve az állami iskolába járjanak.*

Hat nappal később volt a vizsga. Az állami iskola továbbra is üres maradt, *a harminchat kis szentdemeteri gyermek azonban a büntetéstől való félelmében nem mert elmenni a katolikus iskolába se, és így — bár egész évben szorgalmasan jártak iskolába — mind a harminchaton vizsga nélkül maradtak.*

15. Udvarhely megyében a vizsgák előtt tizenegy iskola növendékeit rendelték állami bizottság elé.

Udvarhely megyében egymást érték 1934-ben a legsúlyosabb iskolaügyi inzultusok. Különösen a tanfelügyelők, a szolgabírók, de ezek között is elsősorban *Dr. Davril Bordasiu* járási főszolgabíró, mutatkoztak igen találékonyaknak a különféle üldöző-eljárások kiagyaltásában. Az udvarhelymegyei tanfelügyelőség 1934. június hó 4-én, tehát éppen a vizsgák előtt, *a kultuszminisztérium 85.31911934. számú rendeletére hivatkozva 2445/1934. szám alatt körrendeletet adott ki*, amelyben az *etédi* róm. katolikus és a *fenyédi* római katolikus, a *homoródremetei* római katolikus, a *nagykedei* református, a *székelykeresztúri* unitárius, a *gyulakutai* református, az *erdőfülei* református, a *hodgyai* református, a *szentmihályi* unitárius, a *malomfalvi* római katolikus, a *muzsnai* református, a *nagygalambfalvi* református, a *szentistváni* református és a *szentegyházásrománfalvi* római katolikus elemi népiskolák növendékeit *állami vizsgáztató bizottság elé utalta*. Azon a címen, hogy ezeknek a felsorolt iskoláknak nincs nyilvánossági joguk.

A tanfelügyelőség rendelkezése *teljesen jogtalan* volt, mert a miniszteri rendelet csak azokra az iskolákra nézve írja elő növendékeiknek állami bizottság előtt való vizsgáztatását, amelyek a román magánoktatási törvény 110. paragrafusára szerint a magánoktatási törvény életbeléptetésekor nem voltak nyilvános jogúak. *Már pedig a felsorolt iskoláknak túlnyomó részt nyilvánossági joguk van.*

16. 70—80 magyar tanulót zsúfolnak Désen egy román osztályba.

Désen is és egész Szolnok-Doboka vármegyében is a legszigorúbban megkövetelték az 1934. évi szeptemberi beíratások alkalmával, hogy a fekelezeti iskolába való bejutáshoz minden növendék a román állami iskola igazgatójától hozzon írásbeli engedélyt. A román igazgató tetszése szerint tagadta meg ezeket az engedélyeket, olyan esetekben, amikor bármilyen nyakatekert indokolással azt

foghatta rá a beíratásra kerülő gyermekekre, hogy származása román. Előfordult például, *hogy az egyik régi magyar családból származó református gyermeket, akinek ősei ki-mutathatólag legalább tizedízigen reformátusok voltak és a helybeli református iskolát végezték el, románnak minősítette azért, mert a gyermek egyik dédnagyanyja görög-katolikus vallású volt.*

Dés városának van egy kültelki része, *Csikhegynek hívják*, Mintegy négy kilométerre fekszik a város centrumától, *lakói kivétel nélkül magyarok.* A román állam ebben a városrészben is állami elemi iskolát építtetett, nyomban megindult tehát a hajsza a csikhegyi magyar családok gyermekeinek elrománosítására. A derék magyar családok anynyira ragaszkodtak gyermekeiknek magyarnyelvű neveléséhez, hogy az aránylag nagy távolságból inkább gyalog járatták be őket a város közepén levő magyar felekezeti iskolába, mintsem, hogy ne anyanyelvükön tanuljanak. *1934-ben a román állami iskola igazgatója megtagadta a csikhegyi mintegy ötven iskolás gyermeknek a magyar iskola látogatására jogosító engedély kiállítását és valamenynyit arra kényszerítette, hogy a román állami iskolába iratkozzanak át.* Jellemző a román kormány legmagasabb intencióira, hogy a szülők kérésére a helybeli román tanfelügyelő megengedte, hogy mindaddig, amíg a román állami elemi iskolai igazgató intézkedése ellen beadott felebbezés ügye a minisztériumban elintézését nem nyer, a gyermekek továbbra is magyar iskolába járhassanak. Ez az öröm sem tartott soká. Néhány nap alatt *táviratilag rendelte el a román kultuszminiszter, hogy a „Dés-Csikhegyi” gyermekek még a fellebbezés ideje alatt is román iskolába járjanak.*

Több helyen megemlékeztünk már arról, hogy az egyes tanosztályok létszámára vonatkozó törvényes rendelkezéseket milyen túlzott szigorúsággal hajtják végre a román tanügyi hatóságok, valahányszor magyar kisebbségi iskolákról van szó. Természetes, hogy a román állami iskolával szemben a legtávolabbról sem érvényesül ilyen megszorítás. *A dési román állami iskolában minden osztályban 70—80 tanuló van összezsúfolva a megállapított 50*

helyett. Mondanunk sem kell, hogy ezeknek nagy része ide átkényszerített magyar anyanyelvű.

A dési állami román iskolák tanítói és igazgatói nem titkolják, nyíltan hangoztatják, *hogy a cél nem más, mint a magyar felekezeti iskolák teljes megszüntetése.* A különféle hatósági rendelkezésekkel, elsősorban a névelemzés-sel azt akarják minél előbb elérni, hogy a magyar felekezeti iskolákban a tanulók létszámát a minimálisan megállapított húsz fő alá nyomják *és így találjanak jogcímet a felekezeti iskolák bezárására.*

VII. Irtóhadjárat a magyar egyházak ellen. A felekezeti iskolák pusztulása.

1. A magyar rendházak történelmi vagyonának elkobzása.

És mialatt *Anghelescu* román kultuszminiszter szigorú rendelkezései végigkorbácsolták az erdélyi vármegyék magyar falvainak kis-kertes egyszerű tanítólakait, fehérre meszelt iskoláit, azalatt egy kolozsvári román egyetemi tanár, névszerint *Onisifor Ghibu*, pusztító hadjáratot indított a római katolikus egyház évszázados erdélyi rendházai, különösen oktató rendjeinek vagyona ellen.

Onisifor Ghibu kolozsvári egyetemi tanár, az elrománosító mozgalom legfanatikusabb vezére, írásbeli felhatalmazást kapott a román kormánytól arra, hogy végiglátogassa az erdélyi római katolikus tanító-rendek székházait és azoknak levéltárában e tanító-rendek vagyonának eredetére vonatkozó okmányok után kutasson. Először Temesvár városában, a Bánság székhelyén látogatott el a piaristák rendházába és *egyetlen beadványára úgy intézkedett a város román vezetősége, hogy a temesvári piaristák ingatlanait a város nevére irattá át.*

Ghibu professzor eljárása így történt:

Ghibu professzor felkereste a piaristák temesvári főgimnáziumának igazgatóját, Tóth Lajos dr. igazgatót, az európai hírű magyar szerzetest és arra szólította fel, engedje meg számára az intézet levéltárának átvizsgálását. A professzor mindenekelőtt a főgimnázium nyilvánossági jogára vonatkozó okmányokat kereste- Ezt meg is találta. Ezután azt kérdezte a professzor, hogy *fizetett-e a pia-*

rista főgimnázium igazgatósága az impériumváltás alkalmával 250 lejt a román hivatalos közlönynek, a Monitorul Oficial-nak? Ezt a nyugtát is megtalálták. Erre azt kérdezte a professzor, vajjon meg is jelent-e az impériumváltáskor a piarista gimnázium román kormányzati átvételére vonatkozó hirdetemény a román hivatalos közlönyben. A főgimnázium igazgatója a román hivatalos lap szóbanforgó számát nem tudta felmutatni, de bátorkodott megjegyezni, hogy ha a magas román kormány hivatalos lapja elfogadja a hirdetemény díját, minden bizonnyal közzétette az érte járó ellenszolgáltatásként beadott hirdeteményt.

Ghibu professzor ezután azt kifogásolta, hogy *a piarista rendház homlokzatán Szent István és Szent Imre egykori Árpádházi királyi sarjak szobrai láthatók.* A piarista rendház igazgatója közölte Ghibu professzorral, aki egyébként több vallástudományi mű szerzője, hogy *Szent István egykori magyar király és fia, Szent Imre egykori magyar királyi herceg nemcsak a magyar uralkodóház ezeresztendő sarkai, hanem a római katolikus egyháznak is beiktatott szentjei, kiknek szobrai az egyház szentjeinek sorában a világ minden táján megtalálhatók.*

Hiába találta meg a rendház levéltárában Ghibu professzor azokat az egykori királyi dekrétumokat, amelyek a világ minden jogszabálya szerint kétségtelenül igazolják a temesvári piarista rend ingatlanainak törvényes tulajdonjogát, 1934. év szeptember 10-én a temesvári bíróság mégis formálisan, minden ellenszolgáltatás nélkül elrendelte Ghibu professzor emlékiratának történelmet hamisító állításai alapján a rendház ingatlanainak végleges elkobzását. — *A temesvári piarista gimnáziumról* — mondja Ghibu professzor fenti emlékirata — *már 1920-ban megállapították, hogy ez az irredentizmusnak és kommunizmusnak főfészke* (és nem akadt a román bíróság tagjai között senki sem, aki e vád neveltséges voltát, az irredentizmusnak nevezett szélső nacionalizmus és a kommunizmusnak nevezett szélső internacionalizmus összeházasíthatatlanságát megállapította volna).

— A piarista rend — mondja a továbbiakban Ghibu professzor — becsapta a hatóságokat, azoknak jóhiszeműségével **viSSzaélt és ennek tulajdonítható, hogy az egykori magyar piarista rend vagyonát átírták a romániai piarista rendre.**

A történelmi igazság kedvéért leszögezzük a tényt: a temesvári piarista rendnek *királyi adománylevélben* biztosított ingatlanai voltak, amelyeknek egy részét ma is megállapítható módon megfelelő szabályos ellenértékelés után adás-vételi szerződés keretében *csereképpen* adta át 1907-ben Temesvár városának a rend, a mai gimnáziumi épületének célját szolgáló ingatlanért.

A piarista rend felebbezését is elvetette a temesvári törvényszék.

A magyar katolikus társadalom *Pachá Ágoston dr.* római katolikus megyéspüspök útján 400.000 hívő aláírásával felségfolyamodványt adott be a román királyhoz a bírósági ítéletnek kegyelmi úton történő megsemmisítése érdekében. A kérvény sorsáról azóta nincs értesülés.

2, A minoriták főgimnáziuma egyszerűen „nincs”.

Onisífor Ghibu professzor hamarosan ellátogatott a minoriták aradi rendházába is. A rend aradi főnöksége egyben a szilágysomlyói minorita gimnáziumnak is felettes hatósága. Ghibu professzor aziránt érdeklődött, hogy a román impérium kezdetekor, 1918-ban, voltak-e már minoriták Szilágysomlyón? A szilágysomlyói róm. kat. gimnázium utolsó magyar igazgatója elment a városházára és ott a város román vezetőségétől bizonyítványt kért annak igazolására, hogy a rend abban az időben a városban már fennállott. A román városvezetés igen egyszerű módját választotta annak, hogy Ghibu professzor újabb vagyon- és jogfosztó terveit hivatalos segítségben részesítse: *A városházán ugyanis a minorita igazgató kérésének teljesítését egyszerűen megtagadták, annak ellenére, hogy a szilágysomlyói rendház több, mint 200 éve fennáll.*

A minorita rend szilágysomlyói rendháza 1729-ben létesült, a rend tagjai akkor telepedtek le először ebben a városban. 1934. októberében a város román polgármesteri hivatala írásban közölte válaszát a minorita rend főnökségével:

„A kért bizonyítványt — mondja a hivatalos válaszirat — azért nem adhatták ki, mert a polgármesteri hivatal irattárában nem található nyoma annak, hogy a minorita rend (Conventus in Simleul-Silvaniei Fratrum Minorum Conventualum) a háború előtt a városban létezett volna.”

Ezzel a valótlan adatokat tartalmazó hivatalos válaszzal szemben a valóság az, hogy a minorita rend 1729. óta Szilágysomlyón rendházat, kápolnát és iskolát épített, főgimnáziumot és elemi iskolát tartott fenn, amelyben tanítottak mindaddig, míg a román impérium ezeknek az iskoláknak a működését meg nem tiltotta.

Egyébként a város vezetőségének annyival is inkább kellene tudnia akta szerint is a minoriták háború előtti működéséről, mert 1918-ban Szilágysomlyó városa ajándékozta szerződéssel a rendnek azt a telket, amelyre a minoriták a gimnáziumot építették s amely épületért éveken keresztül hosszú pereskedés folyt a minoriták és a román állam között.

Mondanunk sem kell, hogy ebben a perben a román állam a minorita renddel áll szemben, amely a fenti városi irat szerint „nem létezik”,

A szilágysomlyói városházáról eltűntek azok a régi adókönyvek is, amelyekből meg lehetne állapítani, hogy a minorita rend mennyi adót fizetett a háború előtt földjei és épületei után.

A minorita rendről egyébként a polgármesteri hivatal válaszával ellentétben annál többet tud pl. a szilágysomlyói pénzügyigazgatóság. A rend borait a pincében 303.877 lej hátralékos ingatlan-adó fejében lefoglalták. Ezt az adót — mert humor van a román hatóságokban — a rend elkobozott ingatlana után vetették ki.

A Ghibu professzor intervenciójára történt telekkönyvi átírást, mellyel a román állam a rend ingatlanait

elkobozta, a rend megfelebbezte. A felebbezési kérvényt Kőhalmly Mihály rendfőnök vitte be a városházára. A telek-könyvi hivatal elfogadta a kérvényt és azt szabályszerűen felbélyegzettnek minősítette. A rendfőnök túlzott óvatosságból még egy magával vitt okmánybélyeget is felmutatott, megkérdezően, elég-e a kérvényre a bélyeg? Megnyugtatták, hogy elég. *A törvényszék mégis azon a címen utasította el a felfolyamodást, hogy a minorita rend kérvényén 7 lejjel kevesebb bélyeg van az előírtnál.*

Mikor már Ghibu professzor a minoriták ingatlanait is elkoboztatta, Zilahra látogatott, hogy az ősi Wesselényi-kollégiumra is rátegye a kezét. Megnézte az intézetet, elkért egy példányt a kollégium történetéről szóló műből, majd azt javasolta a román kultuszminisztériumnak, hogy a kollégium épületét is kobozzák el, mert azt a magyar állam építette.

Ennek az állításnak sincsen semmi jogalapja. Hiteles dokumentumok tanúskodnak arról, hogy a híres zilahi kollégiumot Wesselényi-alapítványból létesítették, ma is meg van a kollégium 1645-ös keltezésű Wesselényi Pecsétje, a kollégiumot nem a magyar állam, hanem a Wesselényi család alapította és adományozta az erdélyi református egyháznak. Valóban folyósított a magyar állam kölcsönt a kollégium számára és ebből 1919-ben még 300.000 korona tartozás állott fenn, ezt az összeget azonban az Erdélyi Református Egyházkerület az utolsó fillérig visszafizette a magyar államnak. Így a zilahi kollégium az egyházkerület elvitathatatlan tulajdona.

3. Désen a református alapítványhoz is hozzányúltak.

Az 1890-es években Kovács Samu dési református lelkes tekintélyes református alapítványt tett jótékony célra. Rendelkezése értelmében az alapítvány jövedelméből évenként két felszabaduló református iparos inast és két segédből önálló iparossá fejlődő református ifjút kell támogatni. Továbbá évenként kelengyét kell adni két férjhez-

menő érdemes református hajadonnak, A román városvezetés ebből az alapítványból éveken át nem teljesített semmit sem. *A reformátusok pénzéből görögkeleti és görögkatolikus román fiatalembereket támogattak, az örökhatárvédelmi rendelkezésének és a törvény értelmes betűinek a legnyilvánvalóbb megsértésével.*

Désen egyébként és az egész Szolnok-Doboka-vármegegyében, vagy ahogyan mostan nevezik: Szamosmegyében, *beleavatkoznak a román hatóságok a magánvállalatok alkalmazottainak nemzetiségi viszonyaiba is. Ez év nyarán felhívást kapott minden iparvállalat az egész megye területén „szigorúan bizalmas” jelzéssel. Felszólították a vállalatokat, hogy „minden egyes alkalmazottuk adjon írásbeli nyilatkozatot arról, milyen nemzetiséghez tartozónak érzi és vallja magát.”*

Azt hisszük, nem kell bővebben kommentálni ennek a felhívásnak jelentőségét és célját.

Désen egyébként annyira tombol a nemzetiségi türelmetlenség, hogy a városnak magyar időkből ittmaradt szép szobrát, a Turul-szobrot is összetörték, még a vasrácsát is szétrombolták, a dési gimnázium homlokzatáról pedig letrördelték a díszként évtizedek óta ottálló turulmadarat. Azon a címen, hogy ezek magyar alkotások.

4. Az erdélyi protestáns lelkészek anyagi pusztulása.

Elképzelhető, hogy egyrészt a nyelv-vizsgák folytonos zaklatásai, másrészt a falusi felekezeti iskoláig is kiterjedő vagyon-elkobzás körülményei között milyen lelkiállapotban végzik nevelő munkájukat az erdélyi magyar felekezetek tanítói és lelkészei. A román kamara 1934. március 15.-i ülésén Laár Ferenc magyarpárti képviselő megárazó beszédben ismertette a református és unitárius lelkészkar tragédiáját. A református egyház régebben 68 millió lej évi államsegélyt kapott, ezt 1931-ben 31 millióra, 1932-ben 21 millióra, 1933-ban pedig 17 millióra csökkentették, úgy, hogy ma már az erdélyi református egyház sú-

lyos anyagi helyzete miatt *egy református lelkész államsegélye csak alig 1200 lej lehet* (36 magyar pengő).

Egyébként azt is előadta a magyar képviselő, hogy a református magyar lelkészeknek még 1931. évből 4 millió lejnyi kongruahátralékuk van, amit a kormány az 1934. év áprilisában megszavazott törvény értelmében ugyancsak elértéktelenedett adóbónokkal fog kifizetni.

5. Rendőri erőszakkal akadályozták meg a brassói unitárius templom építését.

A régi Magyarország legkeletibb sarkában évszázadokon keresztül kedvelt városuk volt a mindenkori erdélyi fejedelmeknek a magyar és szász népesség testvéri összhangjában élő Brassó. A román megszállás óta Brassóban is egymást érik a kulturális botrányok. Ezek közül a legemlékezetesebb, a *brassói unitáriusok templomépítésének* szokatlan ügye, magát a Népszövetséget is foglalkoztatja.

Negyven évvel ezelőtt indítottak mozgalmat Brassó város unitárius polgárai annak érdekében, hogy külön templomot emeljenek. Ehhez a brassói unitáriusoknak tradicionális joguk is volt, mert évszázadokkal ezelőtt Brassóban hatalmas, fényes unitárius templom állott, mit a később ide telepített szászág térhódítása foglalt el. Negyven évvel ezelőtt gyűjtést kezdtek a brassói unitáriusok, melynek eredményeképpen huszonkét esztendő fáradságtalan buzgalma után össze is gyűlt annyi pénz, hogy 1916-ban a brassói unitáriusok bejelentették a városnak templom-építő szándékukat és az építkezés céljaira a várostól hivatalosan is megfelelő telek kijelölését kérték. A kérést a város teljesítette *s az akkori magyar városvezetőség díjtalanul adományozott telket az unitáriusoknak. Ezt az adományozást az unitárius templom és paplak felépítésének céljaira az uralomváltás után a román városvezetőség is helybenhagyta*, majd a megyei román prefektúra felebbezése folytán a döntéshez a román belügyminisztérium is jogerősen és végérvényesen hozzájárult.

Ha a világnak bármely táján hasonló körülmények között járja végig hivatalos útját az akta, aligha jut eszébe bárkinek is kételkedni a döntés véglegességében. A román hatóságok mégis megtanították a brassói unitárius magyarokat arra, hogy a kormány szava sem végső szó, annak adott ígéretét is meg lehet másítani. Történt ugyanis, hogy a templomépítést engedélyező kormány megbukott, jött az Avarescu-rezsim és *egyetlen rendelkezéssel kisajátította Brassó város valamennyi üres telkét*. A város szembeszállt a kisajátítással és végül is győzött. Brassó visszakapta ingatlanait, az unitáriusok pedig ismét beadták kérelmüket. A város élén ekkor választott magyar-szász tanács intézte az ügyeket és bár a hivatalos román vélemény ellenezte a templomépítést, *a város építési hivatalának vezetője ismét kiadta az engedélykíratot*.

Az ügynek ebben a stádiumában lépett életbe az új román törvény, mely az egyes városok élére, így Brassó élére is úgynevezett időközi bizottságot (interimar bizottságot) nevezett ki. Ennek az interimar bizottságnak elnöke, *Filimon Bogdán dr.*, két román ügyvéd társával együtt meglelebbezte az engedélyt. A felebbezés elejétől végig hamis indokokat tartalmazott. Többek között például a román interimar bizottsági elnök (tulajdonképpen ez a rang a polgármesteri rangnak felel meg) *azt állította felebbezésében, hogy az unitáriusoknak Brassóban van már templomuk*. Ezzel szemben a valóság az, hogy a brassói unitáriusoknak még egyszerű imaházuk sincs. Mégis a meggyötört unitárius híveknek, akiknek más vágyuk nincs, mint az, hogy a maguk költségén felépített templomban szeretnék már végre imádni az Istent, sorra kellett kilincselniök a minisztérium hivatalait, Brassó városától okmányokat kellett beszerezniük annak igazolására, hogy az unitárius egyház a városától soha semmit sem kapott, ellenben a román városvezetés a magyar és szász polgárság adótételeiből szerzett városi ingatlanoknak egész sorát, valóságos utcákat adományozott a románságnak.

Így kapott például Brassó városától ingyen telket a város legszebb helyén a görög katolikus templom, az óbras-

sói görögkeleti egyház, a román Saguna-lyceum, a Touring Club, a román csecsemővédő egyesület és a román intézmények egész sora.

Hiábavaló volt Filimon Bogdán okoskodása, a felebbezést a közigazgatás felsőbb fokain elutasították és így a *brassói unitárius paplak és templomhely kijelölése másodszor is jogerőssé vált.*

Talán kissé hosszadalmasnak látszik ennek az ügynek az ismertetése így, azonban úgy érezzük, hogy a brassói templomépítés botránjának szemléltető példáján keresztül mégis érdemes kivételesen végighaladnunk az ügy különböző hivatalos fordulatain, mert célunk, hogy az olvasó képet alkothasson arról a kegyetlen közigazgatási tortúráról, amely az erdélyi magyarságnak minden hivatalos ügyben állandó osztályrésze még akkor is, ha olyan istenes terv megvalósításáról van szó, mint amilyen például a brassói unitárius hívő közönség templomépítési vágya.

1933-ban végre tehát hosszas kínlódás és közigazgatási harc után a brassói unitáriusok odáig jutottak, hogy *joguknak tudatában beadták a város vezetőségéhez a templomépítés szakszerű terveit.* A város építési hivatala bizonyos módosításokat kívánt, ezeket az unitáriusok sürgősen végre is hajtották és az ily módon megkorrigált terveket ismét benyújtották. Az ügy már odáig fejlődött, hogy a város *interimar bizottsága magának Filimon Bogdán dr.-nak személyes elnöklésével egyhangú határozattal megadta az engedélyt az építkezés munkálatainak megindítására és pontosan kijelöltette az építkezés területét is. Az engedélyt Filimon Bogdán elnök írta alá és annak iktatási száma 1934. áprilisi kelettel 5015—1934.*

1934. április 29-én lélekemelő ünnepség keretében végre a brassói unitáriusok csüggedetlen lelkesedésű tábora megrendezte az alapkő letételt is. Az ünnepségen Filimon Bogdán dr. képviselőként helyettese, *Zerbes Mihály* interimar bizottsági alelnök is megjelent, sőt üdvözlő beszédet is mondott. Az ünnepség napján azonban Filimon Bogdán dr. elnök felszólította az unitáriusokat, hogy mutassák fel a belügyminisztérium írásbeli építési engedélyét. A mind-

untalan akadékoskodó elnököt csak nehezen lehetett meggyőzni arról, hogy a belügyminisztérium kiadásában ilyen okmányt a román közigazgatás nem ismer. Látszólag az ügy rendben volt, sőt a város román elnöke nyilatkozott is a helybeli sajtónak a templomépítés zavartalanságáról. Nyilatkozatával egyidőben azonban *táviratot küldött a templomépítés ellen a román belügyminisztériumba*. Módunkban áll ezt a táviratot az alábbiakban szószerint ismertetni:

„A volt városi tanács egyik határozata folytán az unitárius egyházi hatóságok megkezdték a város szívében a templomépítési munkálatokat. Az építkezés olyan forgalmas közlekedési ponton történik, hogy érintheti és megakadályozhatja a város esetleges rendezésére irányuló terveket. A volt városi vezetőségnek ez a határozata politikai számítások eredménye volt és a leghatározottabban bántja a román közvélemény érzését, mert azt mutatja, hogy amíg a mi államunkban az uralkodó többség hívei, a görögkeletiek nem építhetnek maguknak imaházat, a magyar kisebbség előretörést mutat. Az itteni felháborodott közvélemény ma írásban és szóban tiltakozott, tüntetett az építkezés helyén és a városházán, hozzám pedig több memorandumot juttatott. Tisztelettel kérem, hogy a nemzeti önérzet megnyilatkozása érdekében szíveskedjék elrendelni és megtalálni a módját az ügyek kiegyensúlyozásának. A városi interimar bizottság elnöke.”

És mialatt a templom építése folyt, *május 9-én reggel rendőrök jelentek meg az építkezésnél, elkergették a munkásokat és közölték a jelenlevő munkavezetővel, hogy a munkát a hatóság intézkedésére meg kell szüntetni*. Ugyanakkor a brassói unitárius pap a következő táviratot kapta:

„10.853—1934. sz. Unitárius lelkészi hivatal Brassó. A belügyminiszter 1934, május 8-án kelt 9.036. sz. távirati rendelkezése folytán felkérjük Önt, hogy a Calea Victoriei utcai templomépítési munkálatokat azonnal függesse fel. Brassó, 1934. május 8. Bogdán s. k. időközi bizottsági elnök, Popovics s. k. főjegyző.

A város időközi bizottsága május 13-án tartott ülést,

ezen az ülésen Filimon Bogdán interimar bizottsági elnök ismertette a belügyi távirat-váltás történetét és kérte, hogy a város ügyeit intéző interimar bizottság a távirat-váltás tényét és az azzal kapcsolatos intézkedéseket egyszerűen vegye tudomásul. A magyarság képviselőjében *Szele Béla dr.* szólalt fel az ülésen és alapos jogi érvekkel tiltakozott a botrányos intézkedések ellen. Egyben kijelentette, hogy a városnak csak 10 százaléka lévén román, a templom-építést a város kilencven százaléka egyöntetűen kívánja. Javasolta, hogy a történeteket a bizottság ne vegye tudomásul. Hasonló értelemben szólaltak fel az ülésen *Debreczy Béla dr.*, *Polony Artúr dr.* és *Zerbes Mihály dr.* is aki egyébként az interimar bizottság alelnöke és mint ilyen, Filimon Bogdán dr. állandó helyettese. Zerbes Mihály dr. azt is kijelentette, hogy „a román városi elnöknek a közvéleményre való utalása igen veszedelmes és kockázatos dolog, különösen olyan esetben, ha ilyen utalással törvényes állapotokon akarnak változtatni”.

Jellemző a román közigazgatási gyakorlatra, hogy az interimar bizottság román elnöke az elhangzott felszólalások és a nyilvánvalóan megmutatkozó ellenző hangulat ellenére *nem tette fel szavazásra a kérdést*, hanem egyszerűen azt vétette jegyzőkönyvbe, hogy *javaslatának tudomásulvétele simán megtörtént*. Holott a történeti hűség szerint az interimar bizottság ülésén a román elnökön kívül a bizottságnak csak egyetlenegy tagja azonosította magát *Filimon Bogdán jogfosztó állásponjtjával*.

Az ügy sokkal nagyobb port vert fel, mint ahogyan azt a despota román bizottsági elnök elképzelte. Három hónap sem telt bele és az erdélyi **unitárius** egyház **maroknyi** táborának előkelő amerikai és angol hitrokonai siettek segítségére. Az angol nyelvű unitárius egyházak előkelő vezetői mozdultak meg e példátlan kultúrbotrány kipattanása után és fordultak közbenjárásukkal a román kormányhoz. A román kormány az előkelő angol és amerikai intervenciók előtt nem kívánt elzárkózni és éppen ezért a brassói unitáriusok templomépítésének ügye *minisztertanács* elé került, A minisztertanácson a román kormány nem foglal-

hatott el elutasító álláspontot. Kénytelen volt kimondani, hogy a brassói magyarok sérelmét orvosolni fogja.

Így formálisan eleget tett a román kormány az angol és amerikai intervenciónak.

Lényegileg azonban maradt minden a régiben. Az orvoslás nem történt meg. A félbemaradt építkezést veri az eső.

6. A „Christian Register” cikke az Amerikai Unitárius Társulat alelnökének tollából a brassói botrány ügyében.

A „Christian Register” című amerikai lapban, amely a legelterjedtebb amerikai egyházi lap, Dr. Charles H. Joy, az Amerikai Unitárius Társulat ügyvezető alelnöke feltűnő cikket írt „Mi történt Brassóban?” címmel és e cikkben a Brassóban szerzett személyes tapasztalatairól is beszámol a brassói unitárius templom építési engedélyének visszavonása miatt támadt botrányval kapcsolatban. Ez az érdekes cikk szószerint a következőket mondja:

„Egy napon, talán századok múlva, román archeológusok Brassó központjának egy parkjában ásva kiföldelhetik egy nagy épület alapfalait és a Fő-utca felőli déli sarkon egy nehéz kővel befedett betonüreget is felnyitva, az abban elhelyezett emlékokmányokról olvasni fogják, hogy ott a brassói unitárius templom alapkövét 1934. április hó 29-én helyezték el. Az archeológusok csodálkozással fognak egymásra nézni: *„Itt unitárius templom nem volt soha”* — fogják egymásnak mondani — „hiszen ez park volt s ezelőtt használatlan terület. Mit jelent ez a lerakott beton-alap s ez az alapkö? Mi ennek a felírásnak a jelentősége?”

Ha majd az archeológusok a rejtély megoldása végett régi adatokért Brassó város levéltárában, vagy a kolozsvári ítélőtábla mellett szervezett Comitetul Local de Revizuire iratai között fognak kutatni, bizo-

nyára sok adatot találnak, de nem találnak meg mindent. Ha elég okosak lesznek és fáradságot vesznek maguknak ahhoz, hogy a Christian Register számaint is fellapozzák, ott meg fogják találni az egész történetet azok számára, akiket a romániai kisebbségek sorsa érdekel.

Brassó Románia nyugati részének, Erdélynek, egyik legnagyobb és legfontosabb városa. A városnak unitárius egyházközsége is van, amely aránylag új alakulat. Nagyon gyorsan fejlődött, úgyhogy jelenleg a városban mintegy 2.000 unitárius hívő van, élükön a lelkésszel, akinek a neve Kovács Lajos. A városi tanács 1916-ban a gyülekezetnek templomhelyet ígért. A háborús bonyodalmak és az azt követő politikai változások miatt a dologból nem lett semmi. A román impérium alatt az ügy érdekében újabb lépés történt, amit egész csomó hivatalos tárgyalás követett, melyeket itt felsorolni hosszú volna. Csupán annyit említünk meg, hogy a román impérium alatt működő városi tanács is elismerte az unitárius egyházközség jogát a templomhelyhez, jegyzőkönyvileg fejezve ki, hogy miként más egyházközségnek hasonló célra adott ingyen területet, az unitárius egyházközségnek is ad templom és azzal kapcsolatos egyházi építkezés céljaira ingyen területet. S maga jelölte ki a helyet. A telekadományozásra vonatkozólag többször megismételt határozatok közül a legutóbbi 1931-ben történt, amikor is a városi tanács ismét egyhangúlag az egyházközségnek ajándékozta az általa felajánlott, de egyesek által mindig elgáncsolt területet. Ezt a határozatot egy Dr. Bogdán Filimon nevű privát ügyvéd meglebbezte, aki az építkezés megkezdésének idején ideiglenesen éppen a város élén állott. Azonban a kolozsvári Comitetul Local de Revizuire néven ismert közigazgatási bíróság a felebbezést elutasította, jogosnak és törvényesnek mondva ki az adományozást.

Az ügyvéd tovább nem felebbezett s így a határozat a romániai törvények érteimében jogerőre emel-

kedett. A város 1933. február 6-án a telket jogerős telekkönyvi bekebelezéssel átadta az unitárius egyházközségnek. Itt ismételen hangsúlyozni akarjuk, hogy a romániai törvények szerint a városnak joga van templom és azzal kapcsolatos egyházi helyiségek részére, bizonyos feltételek mellett területet adni, amint tette több ízben a román egyházakkal is.

Az unitárius egyház most már, mint jogos telekkönyvi tulajdonos, hozzáfogott a kivitelhez. Terveket készítettett és azokat a város kívánságára többször átalakíttatta, részben azért, mert a román hivatalnokok nem szerettek bizonyos magyar motívumokat, részben pedig azért, hogy az épület a környezetbe inkább beleilleszkedjék. Végre a város mégis elfogadta a terveket, a városi tanács nevében a primár, a titkár, a főmérnök azokat szabályszerűen aláírták s ennek alapján az építkezésre az engedélyt az egyházi főhatóság is megadta. Ekkor már a felebbező ügyvéd, dr. Bogdán Filimon állott a város élén, úgy a terveket, mint az építkezési engedélyt ő írta alá. *Az egyházközség annyira ragaszkodott a törvényhez, hogy még az építkezési engedély kiadásával járó felebbezési határidőt is bevárta s csak azután, 1934 április 24-én kezdett hozzá az építkezéshez.* Április 29-én volt az alapkövetési ünnepély, amelyen a primár a helyettes primárral hivatalosan képviseltette magát, ki a város nevében az ünnepélyen beszédet is mondott.

Néhány nap múlva a bukaresti lapokban cikkek kezdtek megjelenni, amelyek különösen azt hangoztatták, hogy a románokra sértés az, hogy a város szívében, olyan szép helyen magyar unitárius templom épül. Egyik lap hosszabb sürgőnyt is hozott, melyet a primár intézett a belügyminiszterhez s amely szerint sok románt bánt és elkeserít a templom építése s a táviratban az ügy felülvizsgálásának elrendelését kérte, hogy a román önértetnek elégtétel adassék. Május 8-án tényleg megjelent egy belügyminiszteri inspektor Brassóban, néhány vezető városi és más embert

meghallgatott, *de az unitárius egyház képviselői közül senkit.* Ugyanaz nap este 8 órakor a lelkészi hivatal a város tanácsától átiratot kapott, amely arról értesítette, hogy a belügyminiszter 9.036. sz. távirati utasítása az építkezés azonnali beszüntetését rendeli el.

Az egyház az intézkedés miatt másnap haladéktalanul írásbeli tiltakozást adott be a városi tanácshoz, a belügyminiszterhez pedig részletes tiltakozó táviratot intézett. Május 11-én az egyházközség részéről küldöttség jelent meg a miniszternél, bemutatva az építkezésre vonatkozó eredeti okmányokat.

A vallásügyi miniszter, úgy is, mint erdélyi miniszter elismerte, hogy hiba történt s maga vállalkozott arra, hogy a belügyminiszterrel elintézi az ügyet.

Az egyházközség újból írásban fordult a belügyminiszterhez, de eredményt nem tudott elérni. A városi tanácsnál a magyar és német városi tanácsosok nyíltan szót emeltek az unitáriusokon esett jogtalanság miatt. *Dr. Boros György unitárius püspök hivatalos képviselőt küldött az egész egyház nevében a város primárjához, de az minden felelősséget elhárított magától.*

A helyzet az egyházközségre nézve nagyon komoly. *Már mintegy 400.000 lejt (4.000 dollárt) költöttek az építkezésre.* Az egyházközség eladta a tulajdonát képező házat, melyben a lelkész, segédlelkész és egyházfi lakott s az iroda és gyülesterem volt. *Új helyiség bérletével mintegy 100.000 lejt veszt évente az egyházközség.* Az eladási ár egy részét az építkezésbe fektette. Az építkezés vállalkozói a befektetett összeg kifizetését követelik, amit az egyházközség a szerződés értelmében nagyobb részben teljesített. Az egyházközség nagyon meg van nyomorítva. Az építkezés felfüggesztése miatt pert indított, de az ügy kedvező elintézése a jelek szerint bizonytalan.

Abban a megtiszteltetésben részesültem, hogy július 22-én egy vasárnap délelőtt prédikálhattam Brassóban az unitárius gyülekezet előtt a ref. Temp-

lomban, hol a ref. lelkész is megjelenésével tüntetett ki. Mintegy 350-en voltak jelen a templomban, jobb oldalt ülve a férfiak, balra a nők és lelkészüik külön üdvözölt a gyülekezet nevében.

Templomozás után *megnéztem a templomhelyet, az egyházközség tulajdonát képező telket, melyet a város lefoglalt és az építkezés helyét önkényesen betemette, fűmaggal bevetette s közepébe egy virággruppot csináltatott.*

Lehet és mi még mindig reméljük, hogy az igazság halottaiból fel fog támadni. Én Bukarestbe utaztam, hogy tárgyaljak a kultuszminiszterrel. *Nem találtam meg, de az amerikai követ elutazásom után eljuttatta irásomat amit hátrahagytam, a miniszterhez.* Kopenhágában táviratot kaptam a minisztertől, aki megígérte, hogy az ügyet újból meg fogja vizsgálni és megnyugvásra megoldani. Hinni akarjuk, hogy a vizsgálat a helyes gondolkozás szellemében fog megtörténni.”

7. A brassói evangélikusok tiltakozása a magyar iskolák megszüntetése ellen.

A brassói unitáriusok súlyos sérelmének ismertetése közben meg kell emlékeznünk arról az üldöztetésről is, amely a román impérium alatt a brassói evangélikus egyházmegye magyarságát sújtja. *1934. szeptember közepén a brassómegyei elemi iskolai tanfelügyelő rendeletet adott ki, amelyben egyetlen tollvonással megszüntette egész Brassómege területén az állami iskolák magyar tagozatait.* Kévs olyan megrázó hangulatú magyar felekezeti gyűlés zajlott le Erdélyben, még a folytonos üldöztetéshez hozzászokott magyar egyházak kebelén belül is, mint amilyen ezután a tanfelügyelői rendelkezés után a brassómegyei Csernáfaluban ült össze.

Szeptember 21-én gyűlt össze ebben a községben a brassói ágostai evangélikus egyházmegye rendes közgyű-

lése. A közgyűlésen egymást érték a legegyszerűbb hangú felszólalások, iskolaigazgatók és szülők egyaránt megrázó adatokkal, kétségbeesett hangon ismertették azt a lehetetlen helyzetet, melyet a román tanfelügyelő jogtalan intézkedése idézett elő az egyházmegye területén. *A magyar iskola-tagozatok megszüntetése következtében a tanfelügyelői utasítás értelmében a román és a magyar elemi iskolai növendékeket mindenütt össze kellett keverni, a magyar gyermekeknek is kizárólag román nyelven elrendelt tanítása máról-holnapra a vármegye területén bábeli nyelvzavart idézett elő, aminek következtében természetesen pedagógiai szempontból is botrányossá vált a helyzet, mert a román gyermekek a románul nem tudó magyar gyermekek miatt nem voltak képesek tanulmányaikat folytatni, a magyar gyermekek pedig egy szót sem értettek meg a román nyelvű tanításból.*” A román tanfelügyelő, — mondotta az egyik felszólaló — a legegyszerűbb pedagógiai szempontokról feledkezett meg akkor, amikor nyilván hazafias felbuzdulásában kiadta ezt a lehetetlen rendeletet.”

De maguk a tanítók sem tudtak mit csinálni, mert hiszen a megye területén igen sok olyan iskola van, ahol a tanulók túlnyomó többsége magyar és így *a román állami tanítók is teljesen lehetetlen helyzetbe kerültek, mert a váratlanul kezük alá beosztott növendékek túlnyomó részével a magyar nyelv ismeretének teljes hiánya miatt még csak a legegyszerűbb módon sem tudtak érintkezni.*

Az állami elemi iskolai oktatásról szóló román törvény első fejezetének 7. cikkelye szerint: „Azokban a községekben, amelyekben a lakosság nyelve nem román, a közoktatásügyi miniszter olyan nyelvű elemi iskolát állít fel, amilyen az illető nép nyelve és pedig olyan arányban, amint azt a román nyelvű községekben teszi!”

Mondanunk sem kell, hogy egész Erdély területén csak papiroson áll fenn ennek a törvénynek a rendelkezése. A brassói ágostai evangélikus egyházmegye áprilisi csernátfalvi közgyűlése megállapította, hogy a *brassómegyei román tanfelügyelő törvénytelen és embertelen rendelke-*

zése 2000, azaz kétezer evangélikus magyar tanulót érint s ezért a közgyűlés a legerélyesebben tiltakozott a törvénytelen tanfelügyelői rendelkezés ellen.

„Legyen elég már a megalázásból és az erőszakosságból — mondja az evangélikus papok megyei testületének határozata — ennek az országnak nem békétlen és agyonkésérett kisebbségekre van szüksége, hanem megelégedett, nyelvüket és kultúrájukat szabadon művelő s az országépítő munkát boldogan végző népekre.”

És ezzel a memorandummal ismét csak a hiába eredménytelenül felterjesztett magyar panaszok száma szaporodott.

És megindult Brassó vármegyében *Popovici tanfelügyelőnek*, a magyarság konok üldözőjének utasítására a magyarnyelvű oktatás legradikálisabb üldözése. így pl. *Hoszszúfalu* község 3. számú iskolájában az iskola igazgatója — aki egyébként is a román tanfelügyelő utasításának egyik legkönyörtelenebb végrehajtója — emberi méltoságáról is megfeledkezve a növendékek előtt ordítózva fenytette meg a legbrutálisabb sértések közben az iskola egyik magyarnyelvű tanítóját, *Erdélyi Józsefet*, aki hetenként két-három órán át a magyar nyelvet is tanítani akarta a túlnyomó részt magyar lakosságból álló község magyarnyelvű növendékeinek:

— */// a magyar nyelvet — mondotta ordítva az igazgató — ne merje tanítani senki, mert ez nem magyar iskola, ha pedig valaki mégis magyarul akar tanítani, építsen magának külön iskolát. Titeket pedig — kiáltotta a magyar tanulókra az igazgató — véresre foglak pofozni, ha a tanító órájára el mertek menni!*

Ennek az igazgatónak *Farcas Vasile* a neve.

Popovici tanfelügyelő visszaélése miatt *Szabó Béni* és *Willer József* magyarpárti képviselők panaszt nyújtottak át a román közoktatásügyi minisztériumban. *Ghitescu* minisztériumi igazgató mindent megígért és nyomban elrendelte a vizsgálatot. A minisztériumi igazgató maga is csodálkozásának adott kifejezést a magyar képviselők előtt

és kijelentette, hogy a tanfelügyelő minden felsőbb jóváhagyás nélkül, törvénytelenül járt el.

A vizsgálat folyik. Popovici tanfelügyelő azonban szabadon garázdálkodik tovább.

8. A négy magyar egyház együttes ünnepét az utolsó pillanatban tiltotta el a román rendőrség.

A magyar felekezeteket egyre-másra érik a legsúlyosabb inzultusok. Valamennyi között egyik legmegbotránkoztatóbb annak a betiltásnak a módja volt, amellyel a román hatóságok a brassómegyei négy magyar vallásfelekezet együttesen tervezett ünnepét hiúsították meg.

A négy brassói magyar egyház, a római katolikus, az ágostai evangélikus, az unitárius és a református 1934. év június 3.-ára együttes ünnepséget tervezett. Az ünnepség megtartására szabályszerűen engedélyt kértek, A rendőrség egészen az utolsó percig várt a válasszal. *Az ünnepség előtt egyik napon közölte szóbeli válaszában, hogy a szokásos felvonulást nem engedélyezi, mert az iskolák és egyesületek vasárnap korareggeli felvonulása „megzavarja a forgalmat..”*

A rendőrség döntésének indokolása mindenki előtt nyilvánvalóvá tette, hogy a betiltás pusztán *politikai okok* miatt történt. Éppen ezért a magyar egyházak együttes vezetősége alaposan megindokolt felebbezésében kért sürgős jogorvoslást. A felebbezést a rendőri prefektusnak és a belügyminiszternek is megküldötték. Válasz idejében nem érkezett s ezért Szabó Béni magyar képviselő vezetésével a négy magyar egyház lelkészei együttes küldöttségben keresték fel a vármegye román prefektusát. *A prefektus a választ az utolsó napon este hat órakor adta meg: az eredeti tervek szerint írásban engedélyezte a magyar egyházak felvonulását.* Csupán azt kötötte ki, hogy a gyülekezés ne a prefektúra előtti téren történjék, mert az a korzózó közönséget zavarná.

A rendezőség belenyugodott ebbe a sérelmes kikötésbe

is és minden intézkedés megtörtént az ünnepség méltóság- teljes parádéjának biztosítására. Utolsó pillanatban azonban mégis baj történt. *A brassói román rendőrség beidézte a négy egyház lelkipásztorait és a rendőrfőnök felolvasta előttük a miniszter táviratát. A miniszter távirata szerint a magyarságnak csak az erdőben szabad ünnepséget tartania, tilos azonban a felvonuláson zászlókat, jelvényeket, népies ruhákat viselniük, megtiltja a felolvasott távirat az éneket és a zenét is, valamint megtiltja azt is, hogy a fái- vak küldöttségei lovas bandériumokkal vegyenek részt a felvonuláson.*

A megdöbbentő és minden törvényes alapot nélkülöző rendelkezés érthető elkeseredést keltett a négy magyar vallásfelekezet köztiszteletben álló lelkipásztorainak lel- kében, majd a hívők tömegeiben is. *Kérték a rendelkezés kiadását írásban is. A rendőrtisztviselő ezt a kívánságot nem teljesítette, csupán egy iktatószám nélkül kiállított néhány soros írást gépeltetett le a felolvasott tilalmak fo- gyatékos ismertetésével, aláírás és pecsét nélkül.*

A jogi helyzet tehát igen groteszk volt; a rendezőség kezében ott volt a vármegyei prefektus írásbeli engedélye, szabály szerint kiállítva, az eredeti tervek szerint végre- hajtható felvonulásról. Ezzel szemben ott volt az *aláírás és pecsét nélkül* kiadott rendőrtiszti, komolytalan formájú cé- dula is.

A felvonulás rendezősége leírhatatlan megdöbbenéssel fogadta lelkészeinek visszatérését és egyhangúlag kimon- dotta, hogy a *magyarság magáranézve megalázónak és sér- tőnek találja a rendőrség részéről megszabott feltételeket és ezért a kényszerű helyzet hatása alatt eláll az ünnepség megtartásától*, mert „könnyező szemmel és ökölbeszorult kézzel nem lehet ünnepelni”. A tiltakozást írásban beje- lentették a rendőrségnél, a megyei prefektusnál és a bel- ügyminiszternél.

Felesleges mondanunk, hogy a legcsekélyebb jogorvos- lat sem történt. A magyarok hagyományos ünnepségét nem lehetett megtartani.

9. A székelykeresztúri főszolgabíró a katolikus ünnep ellen.

Cavril Bordásiu dr. a székelykeresztúri járás román főszolgabírája mindennap kitalál egy újabb rendeletet a magyarság megaláztatására. 1934. év júniusában magához hívatta Székelykeresztúr magyar kereskedőit, gorombán összeszidta és súlyos pénzbüntetéssel fenyegette meg őket, amiért Úrnapján délután be merték zárni üzleteiket.

Cavril Bordásiu főszolgabíró elrendelte, hogy a magyar egyházi ünnepek alatt a magyar kereskedők csak akkor zárhatják be üzleteiket, ha az ünnep előtt legalább nyolc nappal hozzá írásban benyújtott kérvényben engedélyért folyamodnák.

10. A magyar felekezeti tanítók megrázó felhívása.

Az egymásután történő iskolabetiltások és a kegyetlenül végrehajtott nyelvvizsga-buktatások súlyos tömegében már szinte hallani sem lehet azokat az egyéni panaszokat, amelyekkel a magyar felekezeti iskolák szerencsétlen sorsban élő tanítói vannak tele. A magyar egyházak elszegényedtek, ingatlan-vagyonúkra legnagyobb részt rátette kezét a román állam, a törvényben megszabott államsegélyeket nem folyósítják, sőt mint látjuk, legtöbb esetben az egyes közigazgatások költségvetéséből egyszerűen kitörlik.

A magyar felekezeti iskolák tanítói *Sepsiszentgyörgyön* 1934 márciusában gyűlést tartottak és a *Gheorgheni Tanító-Egyesület* hatvanhét tagja nevében „Segítség” címmel megrázó felhívással fordultak a közvéleményhez. Szó szerint ismertetjük a felhívás alábbi részleteit:

„A tönkrement erdélyi magyar tanítóság kiált segítségért! Bátran állíthatjuk, hogy néhány kivétellel az erdélyi magyar tanítók a legnagyobb nyomorban sínylődnek. *Vannak, akik egy éve, vagy másfél-éve, de vannak olyanok is, akik két év óta nem kapnak fizetést!*

Az impériumváltás után az államsegély megszüntetésével a magyar tanítóságra igen szomorú idő következett el. Tizenkétévi gyötrelmes nélkülözés lett a magyar felekezeti tanítóság osztályrésze. Ez a helyzet tarthatatlan. Ennek végét kell vetni. Bátrak vagyunk megkérdezni mindazokat, akiket illet, hogy mi lesz az ezekre a nemfizetett, elégedetlen tanítópáriákra bízott jövődövel, a gyermekek százezzeivel?

Az államfenntartó elemek elvárják, hogy az agyonsanyargatott emberek is teljesítsék kötelességüket. Teljesítik is. De gondoskodni kell viszont megélhetésükről, mert *az öröklött házacskák, földcsekék, hozományba kapott bútorok már véglegesen elúsztak a tanítócsaládok birtokából*. A tanítóság a magyar iskolák megmentése érdekében több áldozat meghozatalára képtelen.

Az erdélyi magyar tanítók tehát az erdélyi magyar társadalom tényezőihez fordulnak most, azokhoz, akiknek kezébe le van téve a magyar nép irányítása és sorsa. Mert elérkezett az utolsó perc, amikor szükségessé válik az elhatározó lépés megtétele, a teljesített munka ellenszolgáltatásaképpen a nyomortól való megmentés. Ne tűrje a magyar társadalom ennek a fontos osztálynak a nyomorát!

Elsősorban a tanítók a magyar sajtót kérik ügyüknek felkarolására, hogy felhívásukat március első vasárnapján közzétegye és így ez a nap az erdélyi magyar tanítóság sajtónapjává váljék. Hiszen ha elsorvad a magyar tanítóság, elsorvad az az elem is, amely a magyar lapokat olvassa. Alázattal kérik a magyar felekezeti tanítók az erdélyi magyar egyházfőket, lépjenek egymással érintkezésbe, hogy amikor az egész erdélyi magyar felekezeti tanítóság tömegesen fordul *az elmaradt államsegély kiutalása céljából* a román kormányhoz, jöjjenek a tanítóság segítségére, figyelmeztessék a kormányt a kisebbségekkel szemben vállalt kötelezettségeire, eredménytelenség esetében pedig forduljanak Románia királyához.

És felkéri az országos magyar párt képviselőit, hogy a parlamentben minden lehetőséget aknázzanak ki a magyar kisebbségi tanítók érdekében mindaddig, amíg az illetékes tényezőket jobb belátásra nem sikerül bírni.

Végül

kérjük — mondják a tanítók — azokat a román államférfiakat és tanerőket, akik a magyar uralom idejében a politikai életben működtek, vagy a magyar állam szolgálatában állottak, akik tehát jól tudják, hogy abban az időben a román egyházak tanítói pontos és nagy államsegélyt élveztek, szíveskedjenek az egyenlő elbánás elvének nevében a román királyi kormányt a magyar felekezeti tanítók államsegélyének folyósítására bírni.

A magyar tanítótság fő kérelme, hogy a fizetést kiegészítő államsegélyek összegét a jövő évi állami költségvetésbe felvegyék, az elmaradt államsegélyek terhére rendkívüli gyorssegély rögtönös kiutalását rendeljék el és a felekezeti tanítótságot az állami nyugdíjintézetbe vegyék fel.

Jöjjön gyorsan a segítség — fejezik be felhívásukat a sepsiszentgyörgyi magyar tanítók — hogy a feldőlt lelkekbe költözzék vissza a béke és hogy az erdélyi magyar kisebbségi tanítók zavartalanul tovább szolgálhassák az állam, az egyház és a magyar faj érdekeit.”

VIII. Mialatt a magyar egyházak pusztulnak, Erdély magyar adófilléreiből milliós görögkeleti katedrálisok épülnek.

1. Mádéfalván is kell görög-keleti templomnak épülnie.

A legnyíltabban megvallott politikai egyenlőtlenségek legszörnyűbb kontrasztja az, mely éppen egyházi intézkedések terén egész Erdély területén mutatható, hogy mialatt a nyomorba kényszerített magyar egyházak utolsó értékeit kobozzák el, azalatt a székelység színmagyar megyéiben is a magyar adófizetőkön végrehajtott adóbevételekből egyremásra épülnek a görög-keleti román katedrálisok és egyházi intézmények. Intézményes román propaganda ez, melynek erőszakos végrehajtása tekintetében a hatóságok nem ismernek könyörületet. Egymást licitálják túl egyházi téren és az elrománosítás érdemszerzésében.

Ennek a propagandának egyik egészen megdöbbentő eszköze, hogy például *színmagyar községek adófizető polgárainak pénzén román görög-keleti templomokat építenek annak ellenére, hogy a községek falai között egyetlen román lakos sem él. Különösen Csíkmegyében indult meg intenzíven a görögkeleti templomok építése.*

A községek élén működő román interimar bizottságok, melyek a községek színmagyar képviselőtestületének minden állásfoglalása ellenére szabadon gazdálkodnak az általuk megszabott költségvetési keretek között a magyar nép pénzével, elhatározták a magyar községekben is görög-keleti templomok építését. Így döntött a csíkmegyei színmagyar Mádéfalva község interimar bizottsága is. A román ve-

zetőség a görög-keleti templom céljára 2.000 lejt szavazott meg. A község lakossága ezt a döntést kénytelen volt tudomásul venni. Annál nagyobb volt tehát a megdöbbenés, amikor a költségvetésre vonatkozó határozatok végrehajtása során Madéfalva magyar lakossága azt látta, hogy a hatóságok önkényesen 20.000 lejes templomépítési hozzájárulást adtak és ily módon Csikmadéfalva évi költségvetésének tíz százalékát fordították a görög-keleti templom építésének céljaira.

Néhány román községi tisztviselón kívül az egész községben egyetlen román nemzetiségű és egyetlen görög keleti vallású lakos sincs. Tekintettel arra, hogy egy község közigazgatási életéhez sehohsem kell nagyszámú tisztviselői kar és így természetesen Madéfalva községben is egy-két ember az ujjain számlálhatja meg az ott lakó románokat, valóban elképesztő luxus és a magyar adófizetők úgyszólván túlerhelt áldozatkészségével való megdöbbenő visszaélés, hogy e színmagyar községben is csupán a román interimar bizottság néhány tagja számára külön templomot építtessenek a község lakosságának pénzén. Még hozzá, olyan időben, amikor az egyébként is koldus-szegény csíki községek lakosságának megélhetési nívója a legminimálisabb módon sincsen biztosítva.

2. Székelyek százezrei és milliói — román egyházi célokra.

Csikszeredán, Csikmegye székhelyén is tíz év óta folyik az úgynevezett önkéntes adománygyűjtés román görögkeleti egyházi célokra. A város vezetői templomépítési alapot létesítettek, melynek a székely lakosságon behajtott önkéntes adományai évek során négy és félmillió lejre szaporodtak. Jellemző arra a gondosságra, mellyel az illetékes román tényezők a magyarság nehezen kiverejtékezett pénzáldozatát kezelik, hogy ez a négy és félmillió lejes templomalap milyen könnyelmű módon lett semmivé.

Kidolgozták a csikszeredai görög-keleti katedrális épí-

tési tervét és természetesen a színmagyar város legelőkelőbb fekvésű helyét jelölték ki az építés céljaira. Az építkezést két regátbeli román mérnök számítása alapján öt millió lejre tervezték. A regátbeli mérnökök regátbeli román munkásokkal, — a helybeli iparnak és munkásságnak egy karéjnyí kenyér sem jutott ebből a munkaalkalomból sem — megkezdték a munkát, mégpedig olyan alaposan, *hogy az alap elkészítése után a rendelkezésre bocsátott négy és félmillió az utolsó bányáig elfogyott.* A mérnökök bejelentették, hogy a munkát nem lehet folytatni, mert nincs pénz.

Az ügyészség vizsgálatot indított és megállapította, hogy a mérnökök hűtlenül sáfarkodtak a reájuk bízott pénzzel. A román egyházközség vezetősége újabb pályázatot hirdetett a templom felépítésére és további munkálatokra *újabb kétmillió lejt irányzott elő.* Ezt az összeget természetesen ismét *közadakozásból* kívánják előteremteni.

Hogy egyébként Csík vármegye román interimar bizottsága milyen bőséggel osztogatja a közvagyonot román egyházi célokra, arra nézve jellemző az alábbi néhány hiteles adat:

1934. év június 16-án Csík megye interimar bizottsága *a csíkszeredai görög-keleti templom építésére kétszázötven ezer lejt, a madéfalvi görög-keleti templom építésére ötvenezer lejt, a madéfalvi görög-keleti paplak céljaira harmincezer, a csíkszentkirályi görög-keleti harangalap céljaira harmincezer lejt és a békési román papi lak céljaira szintén harmincezer lejt szavazott meg a vármegye vagyonából.*

Tehát a megye vezetősége egyetlen ülésén *háromszázkilencvenezer lejt osztott szét görög-keleti egyházi célokra a színmagyar vármegye adófizető közönségének pénzéből.* Érthető az egyébként türelmes csíki székelyek felháborodása, mert ez a döntés ugyanakkor történt, amikor például *a megye interimar bizottsága a megye egyik székely közbirtokosságát megakadályozta tilalmával abban, hogy saját magyar iskoláját segítse.*

Általában az egész Székelyföldön az a helyzet, hogy *a román templomokat 70—80 százalékban a magyar lakosság áldozatkészségéből építik*, a még szükséges 20—30 százalékot pedig államsegélyből fedezik. Ebben az államsegélyben is tetemes rész származik a magyar lakosság adóösszegeiből.

A magyar kultúra értékei pedig egymásután mennek veszendőbe. Néhány nappal ezután az interimar bizottsági ülés után történt meg éppen Csíkszeredán, hogy a vasúti állomás előtti téren álló Erzsébet királyné szobrot „ismeretlen tettesek” összezúzták és nyakába egy deszkára szegezve — egy darab madzaggal Károly román király képét akasztották.

IX. Székelyföld népének élet-halál-harca négy vármegye havas hegycsúcsai között.

1. Székelyföldön a legkegyetlenebb az elnyomatás.

Még Erdélyben is vannak részek, ahová több jut a szenvedésből, mint az ország más részeibe. Pedig, ha bármelyik erdélyi vármegye lakosságát látogatjuk meg, mindenütt égis ér a panaszok keserű sóhajtásainak áradata. Az elnyomatás legkegyetlenebb eszközeivel a román hatóságok mégis az úgynevezett *Székelyföldön* dolgoznak. Ez a föld volt egy évezreden át a magyar szent korona birodalmának legkeményebb határőrvidéke. Szent István királysága óta ezen a keleti határszélen laktak mindig a legmagyarabb magyarok. Négy vármegye: Csík, Háromszék, Udvarhely és Maros-Torda. Színmagyar lakosságával, ősi hagyományával.

Csaba vezér népe, hóval fedett ősi hegyek, sziklák irdatlan erdeiben farkasokkal és medvékkel csatázó négy vármegyéje nem havasi móc-tömeg, hanem istenes ősi kultúrájának kincseiből áhítatosan élő különös nép, melynek iskolapadjaiból a világ legelső tudósai — közöttük a földkerekség két legnagyobb matematikusa, a két Bolyai is — indultak el, különös nép, melynek ajkán olyan ősi melódiák születtek, melyeknek a diadalát London, Paris és Newyork leghatalmasabb hangversenytermeiben a világ legelső zeneértő közönsége tapsolja meg, valahányszor ennek az ősi Székelyföldnek két zseniális szülötte: Bartók Béla, vagy Kodály Zoltán e nép muzsikáját ontja a maga ős-székely talentumának csodálatos bőségével.

És ez az a föld, amelynek hátán a legkegyetlenebb osztorcsapások sűrű ütése porzik, hogy szinte vérrel verejtékeződik itt ma a munkának minden legcsekélyebb termése, összeszorulnak az öklök és az ajkak, a panaszok, jajok alig-alig hallatszanak ki e felhőkbe nyúló magas hegyek ködös láncán keresztül, odabenn a sziklák tövében legelkeseredettebb élet-halál harcát vívja az ősi kultúráját szakadatlan vagyoni- és jogfosztással pusztító, elrománosító hadjáratokkal szemben Székelyföld ötszázzezernyi magyar népe.

2. Tűzzel-vassal folyik a románosítás még a hősi halottak emléktábláin is.

Az udvarhelyi székely is egyik legkeményebb és legősibb típusa Székelyföld magyar népének. Természetes, hogy a román közigazgatás a legszigorúbb eszközökkel igyekszik Udvarhely vármegyében is kiirtani a magyarság minden ősi erejét. A legsúlyosabb megaláztatások sorozatát kell itt a népnek napról-napra elviselnie. Egy-egy román csendőr valóságos kényúr itt, hiszen innen a panasz is csak igen ritkán és igen halkán juthat el a távolabbi városokba.

1934 augusztus 1-én az udvarhelymegyei *Szederjes* község református lelkészi hivatala megdöbbenő panasszal fordult a Magyar Párt bukaresti központi irodájához és a román parlament magyar képviselőinek közbenjárását kérte a vele történt súlyos sérelem orvoslása érdekében.

Szederjesen az történt, hogy *a református lelkészi hivatal a szomszédságában lévő Fiátfalva község román jegyzőjétől 1987—1934. szám alatt rendeletet kapott. A rendeletben a román jegyző felszólította a szederjest református egyházközség vezetőségét, hogy a református templomkertben elhelyezett hősi emlékoszlopról a világháborúban elesett hősök névsorából a magyar neveket és a magyar felírásokat sürgősen távolítsa el.* A rendeletet a fiátfalvi román községi jegyző a székelykeresztúri román főszolgabíró utasítására adta ki.

Szederjes község derék református lelkészének az

egész község példátlan felháborodása közben el kellett távolítania a hősi emlékoszlopról az első betűtől az utolsóig minden felírást, mert hiszen — mint ahogyan azt a román közigazgatási tisztviselők is nagyon jól tudják — *mióta a világ világ, Szederjes községnek soha más nemzetiségű lakója nem volt, mint magyar és így hősi halottai is egytől egyig magyarok voltak.*

A Magyar Párt vezetősége *Willer József ár. és Abrudbányai Ede dr.* képviselők útján *Dúca román belügyi államtitkárhoz* fordult e brutális sérelem ügyében. Az államtitkár mindent megígért, a szederjesi magyar pap azonban nem mert többet panaszkodni, mert *Udvarhely megyében mégis csak a községi jegyző és a román főszolgabíró az úr.*

3. Marosvásárhelyen, a Székelyföld fővárosában, kipusztítanak mindent, ami magyar.

Sok román közigazgatási tisztviselő nevét tanulta meg az elmúlt másfél évtizedben az erdélyi magyarság, de talán valamennyi között a legfelejtetlenebbül *Dandea Emil dr.* nevét ismerte meg. így hívják a Székelyföld fővárosának, Marosvásárhely városának román polgármesterét. Ő a marosvásárhelyi interimar bizottságnak az elnöke.

Minél magyarabb valamely vidék, annál mohóbban vetette rá magát az ősi történelmet „reparáló” román közigazgatás és így *a legsúlyosabb megaláztatásokat és jogfosztásokat a Székelyföld fővárosának, Marosvásárhelynek kellett eddig is elszenvednie.* Ez a valamikor boldog, virágzó vidék, nap-nap után fel nem ocsúdik az ellene irányuló erőszakos intézkedések hatásából, máris újabb megpróbáltatások és megaláztatások érik. Az elrománosítás politikája mindent elkövet, hogy a magyar városokat megfossa közhivatalaiktól, forgalmukat, központi jelentőségüket megsemmisítse és az évszázadokon át feljűk irányuló életet a román falvak és a román többségű vidékek felé vezesse. *A román kormány rövid egymásután megszüntette a*

marosvásárhelyi mezőgazdasági és munkakamarát, elcsatolta a marosvásárhelyi kereskedelmi- és iparkamara egyik legjelentősebb területét, Háromszék megyét a brassói kamara fennhatósága alá, majd a marosvásárhelyi ítélőtáblát is megszüntette.

Marosvásárhely és környéke a román uralom alatt is minden alkalommal magyar képviselőt küldött be a bukaresti parlamentbe. Színmagyar választó-közönségét semmiféle erőszakkal, vagy csábítással sem lehet eltántorítani meggyőződésétől. Most mégis újabb területi beosztással igyekeznek a magyar választóközönség egységét megbontani; *öt népes színmagyar községet*, Csegest, Vadasdot, Székelybodot, Sóváradot és Havadot közigazgatásilag kiszakították Maros-Torda vármegye területéből és Udvarhely megye távolabb fekvő vidékéhez kapcsolták. Öt népes magyar község — minden választás alkalmával — öt hófehér magyar győzelmi zászló. Az öt község népe, a hűséges magyar Udvarhely megye szavazási arányain úgy sem változtathat, az udvarhelyi székelyek így is, úgy is megteszik mindig a magukét és tántoríthatatlan összetartással amúgyis biztosítják a Magyar Párt mindenkori jelöltjének udvarhelyi mandátumát. Annál súlyosabbá válik azonban a marosvásárhelyi magyar mandátum sorsa, mert a Maros megyében tüzzel-vassal folyó közigazgatási elrománosítás adatai már eddig is megdöbentőek.

Csak aki idevaló, aki erről a forrószívű Székelyföldről származott el a nagy világban csak az tudja lelke mélyén igazán érezni, hogy Erdély kollégiumos ősi életében mit jelent például a marosvásárhelyi katolikus magyar főgimnázium. Ez az évszázados intézet messzi földre vitte el kiváló fiainak európai hírnevén keresztül puritán kultúrájának gazdag kincseit. A román kultúrpolitika most erre a büszke iskolára is kimondotta a halálos ítéletet: *elhatározták a marosvásárhelyi római katolikus kollégium főgimnáziumi jellegének megszüntetését, a felső négy osztályt bezárják.*

A hadjáratot Marosvásárhelyen Dandea Emil vezeti. Évek óta áll a város élén és működését már az első héten

azzal kezdte, hogy a színmagyar város közhivatalaiból egyszerre hetvennégy magyar tisztviselőt tett ki az utcára. A közhangulat a román polgármester jogtalan intézkedése miatt már akkor annyira elmérgesedett, hogy a *Magyar Párt a marosvásárhelyi városvezetésben számára felajánlott öt tagsági hely közül egyetlenegyvet sem töltött be*, sőt éveken át a város vezetésében egyáltalán nem is vett részt, mert a magyarság minden erőfeszítése hiábavalónak bizonyult. „Dandea Emil működése teljesen lehetetlenné tette a békés együttműködést”.

Dandea Emil mitsem törődött a magyarság állásfoglalásával és a magyarok öt bizottsági helyére a román polgármester javaslatára a belügyminiszter öt románt nevezett ki. Közöttük teljesen törvénytelenül Dandea barátját, *Stoina Péter marosvásárhelyi közjegyzőt is kinevezte*, aki — mellékesen jegyezzük meg — ily módon a román köztisztviselői törvény 3. paragrafusával került éles ellentétbe, amely kimondja, hogy *„Közjegyző semmiféle közhivatalt, vagy szolgálatot nem vállalhat el másként, csak úgy, ha közjegyzői állásáról lemond.”* Stoina úr nem mondott le sőt ő lett az interimar bizottság alelnöke, Dandea Emil teljhatalmú helyettese.

4. Akinek a hivatalos statisztika is kevés.

Az afrikai kolóniák kormányzói is több alkotmányossággal kezelik a bennszülött népeket, mint Dandea Emil a marosvásárhelyi magyarokat. Intézkedései teljesen önkényesek és féktelenek, mert felettes hatósága nagy megelégedéssel kíséri románosító törekvéseit. Marosvásárhely teljhatalmú ura pedig folytonosan érdemeket akar szerezni, így történt, hogy — valószínűleg egy rosszálmú éjszakáján — *önhatalmúlag eldöntötte Marosvásárhely népességi statisztikájának számarányait is. Hivatalos jelentést adott ki, melyben közölte, hogy Marosvásárhelyen 30 százalék a román lakosság, 40 százalék a magyar, 13 és fél százalék a*

zsidó. *A számítási kulcsot nem mellékelte, csupán csak az eredményt határozta meg így.*

Dandea hivatalos statisztikájának adataira nagyot néztek a derék marosvásárhelyi magyarok, akik a székely főváros utcáin máig sem hallanak más szót, mint magyart. Igaz, hogy e fontos helyre rengeteg román köztisztviselőt neveztek ki a Regátból, ezeken kívül azonban soha egy teremtetett román sem született ebben a városban. Nem tudták megérteni sehogyan sem a csodát, hiszen jól tudják, hogy még a közel 14 százaléknyi magyar anyanyelvű és érzelmű zsidóság *nélkül is legalább 75 százalékban színmagyar ma is a város.* Az idetelepített néhány száz román tisztviselő-család is annyira e nagynépességű ősi székely város kulturális felsőbbrendűsége alá került, hogy akarva, nem akarva, ezek is megtanultak magyarul.

Dandea Emil statisztikáját úgy látszik maga a román állam is megsokallotta, mert *még az állami statisztikában is csak 21 százalék románt tüntetnek fel Marosvásárhelyen.* Már pedig, akik tudják, hogy miképpen készül a hivatalos román statisztika, tisztában vannak azzal, hogy a névelemzés és az egyéb elrománosító eljárások eszközeivel amúgyis minden harmadik magyart valamilyen jogcímen románnak minősítenek.

A hivatalos román statisztika megjelenésére Dandea Emil mérges nyilatkozatot adott a román sovíniszta lapban, a Curentulban. Kijelentette, hogy a román hivatalos statisztika hamis. Hát persze, hogy hamis. Jól tudja ezt mindenki régen. Csakhogy a *magyarság rovására hamis.*

A marosvásárhelyi román városvezetőség a magyar egyházak támogatását is együttvéve *négyszázezer lejre* csökkentette. *Ennyit kapnak együttvéve a katolikusok, reformátusok, unitáriusok és evangélikusok.* Ezzel szemben a *görög-katolikus egyházközség támogatását háromszázezer lejre emelték, a görög-keleti román egyházközségét pedig kerek évi egymillió lejre.* Azzal az indokolással, hogy az orthodox görög katedrális felépítésének a befejezéséhez kell a pénz.

Görög-keleti román katedrális Marosvásárhely közepén! Ott, ahol soha egyetlen görög-keleti román sem született! A megnyomorított Székelyföld keserves adófilléreiből! Amikor a magyar római katolikus főgimnázium pusztulása annyira jutott, hogy a felső négy osztályt meg kell szüntetni!

5. A magyar Gyergyó román képviselője.

A hideg gyergyói havasok között különösen nagy a szomorúság. Csikországnak gyergyói részében nem székely ember, hanem *Campian Miksa dr.* gyergyói román ügyvéd lett Argentoianu pártjának programjávai és természetesen az egész hivatalos apparátus nagyarányú erőfeszítésével, a kerület parlamenti képviselője. Erőszakkal választották meg és ezért Campian, a román képviselő, érthető módon nem örvend túlzott népszerűségnek. Igaz, hogy ezt a népszerűséget nem is nagyon hajhássza. Tisztában van vele, hogy megválasztását csak az erőszaknak köszönhetette és **jól** tudja, hogy a magyarság összefogása esetén hasonló sikerre többé nem számíthat. Csak így vált érthetővé, hogy *Campian képviselő a román képviselőházban a csikmegyei székelység ellen mert felszólalni.* Azt kívánta, hogy a kilyénfalvi székely közbirtokosság nagy kinnal elintézett agrárkiszajátítási ügyét vizsgálják felül és *a Benes havast, mely a kilyénfalviak ősi tulajdona, vegyék el és adják oda a román Tölgyes községnek.* A felszólalásnak magánjogi háttere is van, *Campian úr képviselőisége előtt ebben az ügyben Tölgyes község román lakosságának több, mint hét éven át volt az ügyvédje és akkor kötött ügyvédi megállapodása értelmében a Benes havas sikeres megszerzése esetén magas honoráriumra tarthat számot.* Campian képviselő annak idején, mint ügyvéd, bűnügyi térre terelte ezt a pert és azzal vádolta meg Kilyénfalva székely népét, hogy meghamisította a telekkönyvet. A marosvásárhelyi román királyi ítélőtábla jogerősen elutasította ezt a vádat, a gyergyói kerület képviselői mandátumát azonban arra

használja most fel Campian, hogy a kerülethez tartozó Kilyénfalva lakosságát, tehát *saját választóközönséget, jogerős bírói ítélet ellenére ismét okirathamisítással és csalással vádolja meg.*

Az illetékes kormánytényezők magatartásából a székeklyek egyre elkeseredettebben úgy látják, hogy az ősi székekly havast mégis a tölgyesi románoknak akarja juttatni jogtalanul a kormány. Ebben az esetben a Csiki Magánjavak régóta húzódo ügyének mintájára alighanem a gyergyói havas ügye is a genfi Népszövetség elé fog kerülni.

6. Ahol a háromszáznegyven iparosból százhusz maradt.

Egyébként a százszázaléki magyarajkú Gyergyószentmiklós város vezetősége — mely természetesen itt is román — egyáltalában nem hajlandó tudomást szerezni a gyergyói székeklyesség elszegényedéséről. A fa adja itt is a kenyeret és mindennél többet mond a szomorú adat! *Három évvel ezelőtt tizenhárom nagy fűrészüzem dolgozott itt, összesen hatvan „gatter”-ral és havonként több, mint húszmillió lej forgalmat csinált. Ma azonban mindössze két üzem működik öt gatterrel. 1928-ban még kilencvenhét jóimő vendéglője volt Gyergyószentmiklósna, ma harminc sincs és a meglévők is üresek.* Nemcsak a bor nem fogy, hanem a szegényebb munkásrétegek itala, az olcsó gabonapálinka sem.

Kávéházi élet sincs. A gazdag gyergyói fakereskedők egykori híres mulatozásai megszűntek, a kávéházi vendégek csomafalvi ásványvizet isznak, ezt is azért, mert nem kell érte fizetni. Egyébként az egész város ivóvíz-szükségletét a híres csomafalvi forrás látja el, ahonnan korsókban hordják a vizet Gyergyószentmiklósra. A lakosság ezt sem bírja, mert a város a vízért hatvan lej fejjátalányt fizettet mindenkiel napi egy korsó víz ellenében.

Fáj az ember szíve, ha a régi Gyergyóra gondol. A tizenegyezer lakosú, mindig eleven városban hiába keressük a régi kereskedéseket. *Gyergyószentmiklósna a kereskedők*

körének mindössze negyven tagja van. El lehet képzelni ennek a városnak nyomorát, ha tizenegyezer lakosra negyven kereskedő esik. Elképesztő szám! És ezek a kereskedők is tele vannak kétségbeesett panasszal. A háromszáznegyven iparusból mindössze százhusz birkózik még az étellel, a többi bezárta üzemét. Ezek sem bírják a túrheterlen adóztatást és a baksisrendszert.

Maga *Campian Miksa* román képviselő is elismerte a város vezető polgárai előtt, hogy ezek a közállapotok tovább nem tarthatók fenn, mert a helyzet a város teljes pusztulásához vezet. Az ő véleménye szerint is az adókérdéssel van a legnagyobb baj. *Gyergyószentmiklósnak harminckilencmillió lej adóhátraléka van. Ebből azonban tizenötmillió a székel lakosságra kivetett adóbírságokból áll. Az egyik igazságtalan esetet maga a román képviselő mondta el:*

— *Egy gyergyószentmiklósi suszter adóját, aki nem is rendes lakásban, hanem csak egy nyomorúságos deszkabódében lakik, az adóügyi hatóságok úgy vetették ki, hogy ennél a suszternél évi huszonnégyezer lej jövedelmi alapot állapítottak meg. Ugyanakkor Gyergyószentmiklós egyik legszebb palotáját, amelynek már évek óta román tulajdonosa van, csupán évi tizennégyezer lej jövedelmi alappal vették fel. A román hatóságok tehát közel dupláját fizetetik meg a bódében nyomorgó suszterrel annak az adónak, amit a bérpalota gazdag tulajdonosa fizet. A különbség kettejük között csak annyi, hogy az egyik magyar s a másik román. De ez a számarány, a kivetésnek ez a módja mutatja a magyar kisebbségekkel szemben alkalmazóit adópolitika mindenkori kulcsát.*

A lakosság a legtürelemtelebbitől a városi közigazgatás átszervezését kívánná, tekintettel arra, hogy Gyergyószentmiklós évi költségvetése hárommilliókétszázézer lej és ebből a román tisztviselői kar személyi járandóságaira egymilliónyolcszázézer lej esik. Tehát a költségvetésnek közel hatvan százaléka.

7. Egy tizennyolcéves kis székely cselédleány halála.

Gyergyószentmiklóson Netoteanu rendőrkapitány volt a rendőrség parancsnoka. Nevét alig tudták kimondani a harisnyás székelyek, de ha meghallották, annál jobban rettegetek tőle. Erőszakos intézkedéseivel, tettlegességig fajuló durvaságaival állandóan keserítette a város lakosságát. *Fajgyűlöletében nem ismert határt, sem könyörületet.*

Az egyik napon egy *Tódor Vera* nevű gyergyói kis tizennyolcéves cselédleány, akinek még soha életében semmiféle konfliktusa nem volt férfiakkal, még kevésbé hatósági közegekkel, a nagyhatalmú rendőrkapitány elé került egy román asszony panaszára. A panasz jelentéktelen volt, *a rendőrkapitány azonban — a gyűlölt magyar fajtáról lévén szó — a feljelentő román asszony, az odavitt tanuk és a rendőrlegénység jelenlétében rárohant a fiatal leányra és őt súlyosan össze-vissza verte. Agyba-főbe. Ahol érte, megrugdosta, megtiporta. Azután Tódor Verát a rendőrség cellájában tartotta étlen-szomjan másnap estig. Másnap a sérült leányt újólág súlyosan brutalizálta, majd minden jegyzőkönyvezés nélkül azzal a feltétellel engedte szabadon, hogy másnap jelentkeznie kell, mert „megvasalva, őrsről-őrsre a csendőrlegénységhez küldve és azoknak gondjára bízva fogja őt illetőségi helyére, a csikszeredai ügyészségre kísértetni.*

Tódor Vera csak egyszerű kis székely cselédleány volt, de ezt nem várta meg. Érzékeny kis lelke a súlyos szégyent nem bírta elviselni. Megelégedett Netoteanu kapitány vallatási módszerével, őrsről-őrsre nem kívánta a folytatást végigcsinálni. Úgy, összeverve, véresen *kiment a vasúthoz és a vonat elé vetette magát. A vonat darabokra tépte.* Fiatal és tapasztalatlan testéből nem maradt a vármegye csendőrőrszei számára semmi sem.

Netoteanu kapitány nem volt eléggé óvatos. Sok volt a tanú. A leány holttestét felboncolták, vizsgálatot indítottak és ez a vizsgálat még a magyargyűlölő román hatóságokat is arra készítette, hogy a rendőrkapitányt elhegyezzék. *Most Erdélynek más táján nyúzza a magyarokat.*

Tódor Vera kis cselédlány így mentette meg élete árán Gyergyót a rettegett román kapitánytól. *Sírján azóta mindennap friss a virág.*

8. A gyergyótekerőpataki legények lázadása.

Az alábbi történet már a székely virtus ősi krónikájába illik. Gyergyóban ez mindig így volt. Ha sérelem érte az önérzetet, — már pedig a mai világban napról-napra a legsúlyosabb sérelem éri — a gyergyói legények nem nézték, hogy a rövidebbet kell-e húzniok.

1934 márciusában történt, hogy a vármegye területén elrendelték a sorozást. Gyergyóban már jól tudják a székelyek, hogy mit jelent román laktanyába kerülni, természetesen mégis kivétel nélkül eleget tettek a parancsnak. E sorozás alkalmával azonban a gyergyótekerőpataki román csendőrőrmester, aki egyébként különösen ismeretes gorombaságai miatt a környék lakossága előtt, durván ütlegelte a legényeket. Olyan brutális módon bánt a sorozás alkalmával a község legényeivel, hogy azok a sorozás után *fellázdak*. A többit mondja el a hivatalos csendőrszárnyparancsnoksági jelentés, amely szószerint a következőket tartalmazta:

„Március 3-án este húsz-huszonöt gyergyótekerőpataki legény, élükön a községi bíróval, megrohanta a gyergyótekerőpataki csendőrőrs helyiségét és megfutamította a csendőrséget. Csak egy csendőr próbált védekezni, de azt is hamar leszerelték, fegyverét eltörték és jelentéktelen késszúrást ejtettek rajta. A többi csendőr Gyergyószentmiklóstra és más szomszédos községekbe menekült, segítséget kérni. A legények pedig feldúlták a csendőrőrs egész berendezését.”

Mihuca csíkszeredai román ügyész és Radulescu csendőrszárnyparancsnok személyesen vezették Gyergyótekerőpatakon a vizsgálatot. A tapasztalatok alapján nem

csupán a helybeli román csendőrörs jólfelfegyverzett vitéz legénységére és bátor őrsparancsnokára támaszkodva, hanem egy század csendőr kíséretében.

A tettesek nem bűjtak el, nem tagadtak, *önként jelentkeztek*. Kijelentették a parancsnoknak, hogy nem bírták tovább a megaláztatást. Csak meg akarták mutatni, ők besorozott katonák, őket ne üsse a román csendőr ok nélkül. Tudják, hogy *mi vár reájuk, de ezt tudták akkor is, amikor fegyvertelenül, pusztá kézzel elkergették a községből a puskás, szuronyos csendőrséget*.

A katonai ügyészség börtönébe kerültek.

9. Aki nem köszön a román csendőrnek.

A román csendőrség hivatalos tekintélyének köteles tisztelete körül egyébként gyakran és több irányból hangzanak el feljegyzésre méltó panaszok. Hogy a román csendőrség miképpen bánik a kisebbségi „elem”-mel, elmondjuk egy brassói szász kereskedelmi utazó esetét.

Wagner Frigyes kereskedelmi utazó, aki tisztos brassói szász polgárcsalád sarja és aki két brassói céget is képvisel, csíkmegyei üzleti útja közben Csíkszentgyörgy községbe érkezett. Egy ismerősével beszélgetett az utcán, amikor elhaladt mellettük teljes személyi valóságában a csíkszentgyörgyi csendőrőrsparancsnok kíséretében maga a csíkszentmártoni csendőr járásőrmester. A hiba megtörtént. Wagner Frigyes, aki sohasem látta egyik csendőraltszót sem és aki üzletet kötni jött a Székelyföldre, ismerősével való beszélgetés közben *megfeledkezett arról a kisebbségi kötelességről, hogy a román csendőrnek köszönni kell*.

A járásőrmester észrevette a súlyos mulasztást és hatósági hatalmánál fogva a jámbor kereskedelmi utazót bekísértette a községi csendőrörsre. Ott rátámadt és felszólította, hogy adja elő revolverét, valamint rejtett kommunista röpiratait. Majd, amikor ez a felszólítás eredménytelen volt, sőt kiderült a motozás során, hogy a bras-

sói utazónál csupán üzleti portékái találhatók, semmiféle gyanús röpirata nincsen, a csendőr-járásőrmester átkísértette szuronyos csendőrökkel a brassói utazót saját járás-székhelyére. Ott a csendőrőrmester átvizsgálta a saját könyveit és végre nagy boldogan felfedezett egy teljesen idegen ügy okmányai között valamely bírság-ügyben egy nyugtát, amelyen a Wagner név szerepel. Talán mondanunk sem kell, hogy egészen idegen Wagneré.

A járásparancsnok azonban igen nagy úr, különösen a Székelyföldön és ha gyanakodni akar, ebben valóban senki sem akadályozhatja meg. Egy szegény kisebbségi kereskedelmi utazó a legkevesébbé. *A csendőrparancsnok Wagner Frigyest a második éjszakán is fogságban tartotta, harmadnap szuronyos kísérettel Csíkszentkirályra küldte, majd egy nappal később Csíkszeredára kísértette.* A csíkszeredai szárnyparancsnokságon végül is kénytelenek voltak az ártatlan embert szabadon engedni.

Így kínozták meg a brassói szász kereskedelmi utazót, amiért az idegen község ismeretlen román csendőrőrmesterének *elfelejtett köszönni.*

10. Öt napi karcer és verés, mint első büntetés a galaci ezredben a magyar levélért.

Külön könyvet lehetne írni azokról a brutalitásokról, amelyekben az erdélyi székely családok katonának besorolt fiai részesülnek a Regát laktanyáiban.

Jellemző képét nyújtják a besorozott magyar fiúkkal szemben tanúsított bánásmódnak azok az elkeseredett hangú, kicsempészett levelek, amelyeket ezek a legények küldenek haza Ó-Románia távoli városaiból. Sok ilyen levél került a kezembe, nem lehet ezeket könnyek nélkül nézni.

Az egyik *csíkcsicsói* gazda fia például Galacon 1934 *augusztus* 2-án levelezőlapot írt haza szüleinek, amelyet a posta Csíkcsicsón *augusztus* 5-én kézbesített a szülőknek:

„Édes jó Szüleim! — írja a fiú — tudatom, hogy egészséges vagyok. Egészséges, de mégis beteg. Nem a testem, hanem a lelkem. Erre nincs orvosság. Beteg a lelkem, mert nem mehetek haza magukhoz, nem adnak szabadságot. Ez csak még a kisebb baj volna. Gyógyíthatatlan lelki kínszenvedést okoz, hogy nem szabad magyarul beszélni. Többen szolgálnak itt székelgy fiúk, de még a szolgálaton kívül sem szólalhatunk meg a mi édesanyánk nyelvén. A mi nyelvünket „bangyen” beszédnek csúfolják és *minden magyar szavunkért verés, pofon és karcser jár.*

Most meg ránk parancsoltak a román altisztek, hogy írni sem szabad magyarul. Hát hogyan írok én maguknak, mikor otthon sem tud senki oláhu. Meg sem értenék. De meg én sem tudnék mindent megírni. És még a legnagyobb kínunk, hogy maguk sem írhatnak nekünk magyarul levelet. Az ilyen leveleket meg sem kapjuk. Amikor sorakozó van, a szolgálatos román altiszt megmondja ugyan, hogy kinek érkezett hazulról levele, de a *magyar levelet át sem adják, szemünk előtt tépik össze. Hát nem a legnagyobb kín-é ez nekünk?*

Már az érte járó büntetés nem is fáj annyira. *Mert azokat a katonákat, akik hazulról, az otthoniaktól magyar levelet kapnak, az első esetben ötnapi karcserbe zárják. Engem is bezártak. Ott aztán tépelódhettem, mi lehetett a levelükben. Vajh nincs-é baj?*

Ne írjanak nekem többet levelet édes szüleim! Ne írjanak, mert bezárnak érte. Én még egy-egy levelet, vagy lapot innen valahogy ki tudok csempészni, de maguk ne írjanak. Ha akarnak valamit közölni, írja meg bátyám, ő már kiszolgált katona, ért valamit a nyelvükön. írjon úgy, ahogyan tud.”

Egyébként a legtöbb magyar fiúnak még súlyosabb a sorsa. Nem viszik kaszárnyába őket, ki sem képezik, hanem a *legmegerőltetőbb közmunkákat végeztetik el velük.*

Alig van ma már olyan székely község, melyben egy-két nyomorékká tett legény ne tudna — ha merne — súlyos részleteket elmondani arról, hogy besorozása után sokszor *étlen-szomjan hajszták korbáccsal és csizmasarokkal őt a román altisztek erdőirtásra, bányamunkára, vagy töltés-építésre. Nem egy székely gazda-család legényfia halt bele távoli idegen földön ezekbe a közmunkákba.*

X. Vége-hossza nincs a legkülönfélébb atrocitásoknak.

1. Meztelenre vetkőztettek két postáskisasszonyt a házkutatást végző román detektívek.

Temes megyében történt, a színmagyar lakosságú *Végyvár* községben. Ebben a községben évtizedek óta a két *Nikolényi nővér végezte a postamesteri teendőket*. Kifogás működésük ellen sem hivatalos körök, sem a lakosság részéről sohasem merült fel. Bűnük csak az volt, hogy magyarok.

Különösen a község egyik román földbirtokosa, a magyarokat nagy gyűlölettel üldöző *Barilla Sándor* szeretete volna a magyar postamester-lányok eltávolítását. A Nikolényi lányok azzal is fokozták a román földbirtokos gyűlöletét, hogy amikor az izgága Bacilla kiverte saját tizenöt esztendőös kisleányát a házából, a súlyosan bántalmazott ártatlan és szerencsétlen gyermeket a két jószívű magyar hölgy vette pártfogásába.

Mit tesz ilyenkor a gyűlölködő román? Feljelentette a Nikolényi nővéreket a temesvári sigurancán és azt állította róluk, hogy irredenta kapcsolatot tartanak fenn a Magyarországon, Dorozsma községben lakó magyar tanító-testvérbátyjukkal.

1934 március elején a temesvári sigurancáról két román detektív állított be a végvári postahivatalba. *Durván kiáltottak rá a Nikolényi nővérekre és kora reggeltől késő estig tartó házkutatást rendeztek, miközben mindent fel-dúltak a két nővér lakásán. A detektívek teljesen meztelenre vetkőztették a két idős magyar leányt és a szoba*

egyik sarkában állva ott hagyták őket egész napon át. Mindkét úrileány súlyosan megfázott és magas lázzal járó súlyos betegséget szerzett e brutalitás következtében.

2. Temesvár vezetősége egymillió lejt utalt ki egy meg nem levő színtársulatnak.

Temesvár városának interimár bizottsága 1934 tavaszán foglalkozott a költségvetés tételeivel. Eredetileg a város vezetősége hárommillió lejt szavazott meg egy román színtársulat számára. A magyar párt megfélebbezte a határozatot és maga a román belügyminisztérium is belátta, hogy azt a tételt csökkenteni kell, a hárommilliót kétmillióra redukálta. A román interimar bizottság ennek ellenére olyan megoldást talált ki, hogy a *minisztérium által törölt egymillió lejt mégis kiadta.*

Temesvár költségvetésébe ugyanis ötmillió lejt vettek fel állami elemi iskolák építésére. így hagyta ezt jóvá a belügyminisztérium is. Az interimar bizottság ebből az ötmillióból elvont egymillió lejt, hogy azt szubvencióként a román állandó színtársulat dologi kiadásainak fedezésére adja oda. Tette ezt az interimar bizottság akkor, amikor ugyanerre a célra Temes megye vezetősége is megszavazott költségvetésében másfélmillió lejt. így tehát *ez a román színtársulat négy és félmillió erejéig kapott szubvenciót.*

A temesvári magyar párt titkára, *Páll György dr.* meg akart győződni az ügy kulisszatitkairól, felment a temesvári városházára és ott nagy kutatás után megtalálta a végzést. E szerint a végzés szerint *a temesvári tanács 20.197. számú határozata alapján Cinsky Marioara volt színésznő, aki mellesleg Nicolae Avram szenátor felesége, utalványt kapott július 1-én és augusztus elsején esedékes 750-750 ezer lej felvételére.* Még csak annyit említünk meg, hogy Nicolae Avram szenátor a Temesvár város tulajdonát képező Ferdinánd szállodának is bérlője. A színtársulatról pedig megállapították, hogy nincs.

Egy kis összeférhetetlenségért, különösen, ha kisebbségi vagyronról, vagy kisebbségi polgárok adó-vagyonáról van szó, Temesváron sem kell a szomszédba menni.

3. A megye székhelyétől megfosztott Kisküküllő.

A kies fekvésű Kisküküllő vármegyére és annak ősi kulturális életére ugyancsak rájárt a rúd. Évszázadokon keresztül Dicsőszentmártonban volt Kisküküllő vármegyének a székhelye, itt állottak: az ősi megyeháza, a törvényszék, a pénzügyigazgatóság és egyéb közhivatalok hatalmas épületei, valamint a katonai épületek is. Dicsőszentmárton lakossága még a romanizálás másfél évtizedes munkája után is több, mint felerészben magyar. Fekvésénél fogva centruma a vármegyének, közlekedési szempontból is ide összpontosult évszázadokon keresztül a megye kereskedelmi és gazdasági élete.

A román kormány 1934. év elején elhatározta, hogy Kisküküllő vármegye székhelyévé az erdélyi románok régi kultúrközpontját, Balázsfalvát teszi meg. A rendelkezés teljesen váratlanul érte a megyét. *Úgyszólván napok alatt helyezték át Balázsfalvára a vármegyeházát, az erdészeti és gazdasági hivatalokat, a megyei csendőrséget és rendőrséget.* A pénzügyigazgatóságot és a hadkiegészítőparancsnokságot, valamint a nemzeti bank fiókját *Dicsőszentmártonban* hagyták. A törvényszék viszont Erzsébetvárosban működik.

A hivatalok elhelyezése *máról-hónapra a siralom földjévé változtatta át az egykor eleven város képét.* Kereskedései, vendéglői hónapok alatt bezártak. A hatalmas középületek üresen maradtak, még csak kiadásukra sem lehet gondolni. A legjellemzőbb a helyzetre a *Brassói Lapok* 1934. év május 18-i számában megjelent humorosnak szánt hirdetmény, amely azonban a maga tragikomikumában a legszomorúbb képét adta a valóságnak. Ez a közlemény így szól:

„*A dicsőszentmártoni vármegyeháza kiadó.*

A kisküküllőmegyei megyeszékhelynek Balázsfalvára történt áthelyezése folytán a dicsőszentmártoni vármegyeháza hónapok óta üresen áll. Bár nincs megbízásunk rá, ezennel meghirdetjük ezt a kiadó ingatlant. Hátha akad bérlő erre az épületre. A hirdetményt, aki akarja, komolyan is veheti. Esetleg sirhat is rajta:

Hirdetmény:

A dicsőszentmártoni megyeháza jelenleg — a legközelebbi kormányváltásig — kiadó. Áll negyvennyolc gyönyörű komfortos teremből és azoknak mellékhelyiségeiből. Ingyen adjuk hozzá az évszázados hagyományt és emléket. A helyiség felhasználható bármilyen célra, csak politikai célra nem. Ezzel már megjártuk, mert ime, most pár hónap óta ennek következtében üresen állunk. Érdeklődők „Síró város” jeligére adják be ajánlataikat.

Ismételjük, komolyan is lehet venni.”

Dicsőszentmárton nem nagy város. Mindössze 6.000 lakosa van. De lakói évszázadokon keresztül a legharmonikusabb egyetértésben éltek. A magyar többség a legnagyobb szeretettel működött együtt a társadalmi élet minden vonatkozásában a román és szász kisebbséggel. Anynyira, hogy a megyéhez tartozó Balázsfalva évtizedről évtizedre erősíthette a maga kifejezetten román nemzeti-ségi politikájának minden intézményét és mozgalmát. Hiszen Balázsfalván állhatott évtizedeken keresztül a román főkatedrális is, *falain a román nemzetiségnek feltűnő díszítéseivel.* Ezek miatt a színek miatt és a katedrális környékéről egész Erdély területére hangosan kiáradó román nemzetiségi propaganda miatt *soha sem emeltek szót a dicsőszentmártoni magyar vármegyeházán.*

A hála most az, hogy a közigazgatási élet minden eszközével, a hatalom legerőszakosabb tilalmaival és kö-

vetéléseivel fojtják pusztulásba Dicsőszentmárton, maradék magyarságának minden erejét is.

A város ez évben összeállított költségvetése mutatja a legszemléltetőbb módon, hogy *az egykor oly szívesen támogatott román kultúra mily hálátlanul fosztja meg most Dicsőszentmárton magyarságát a gazdasági és kulturális élet minden elemi lehetőségétől.*

Bár a közhivatalokat elvitték Dicsőszentmártonból, *a város költségvetését, — a magyar adózó polgárok megnyomorításával — mégis felemelték.* Az előző évek alacsonyabb költségvetésével szemben az idén Dicsőszentmárton költségvetését a román városvezetőség *nyolc és fél millió lejben állapította meg.* Elképzelhető, hogy ez mily súlyos megterhelést jelent a fogyasztóközönségtől, hivatalos és társadalmi életétől, valamint a kereskedelmi és ipari forgalmától teljesen megfosztott adófizető polgárság számára.

Az 1934. évi költségvetés többek között az évek óta befejezetlen *görög-keleti templom építésére 100.000 lejt, az állami román iskolák fenntartásához való hozzájárulásra 246.000 lejt, a tisztviselők fizetésére 880.000 lejt állapított meg.* Ezzel szemben a *kisebbségi egyházak részére egyenkint 10—10.000 lejnyi támogatást irányzott csak elő.* És, hogy szociális szükkeblúsége is nyilvánvaló legyen, *a dicsőszentmártoni, feltűnően megszorodott munkanélküliek évi támogatására is csak mindössze 20.000 lejt szavazott meg.*

A legaggasztóbb helyzetbe kerültek a dicsőszentmártoni felekezeti kisebbségi iskolák is. *A város egyetlen magyar középiskolája már tíz évvel ezelőtt megszűnt az Anghelescu-féle rendelet alapján.* Azóta a kisebbségi lakosság számára csupán négy kisebbségi elemi iskola: a katolikus, a református, az unitárius és a zsidó elemi iskola áll rendelkezésre. A jelek szerint már nem sokáig. *A négy elemi iskolának összesen tizennyolc osztálya van.* A kisebbségi egyházak katasztrofális anyagi helyzete következtében *e tizennyolc osztályban összesen csak hat tanító működik.*

Az állami iskolasegély fokozatos megvonása következtében ezek az iskolák tanítóikkal együtt a legsúlyosabb pusztulásra vannak kárhóztatva. A román városvezetőség *az adófizető magyar polgárság pénzéből sem részesíti segélyben a magyar iskolákat, hanem egyre nagyobb összegeket ajándékoz a román állami iskola számára.* Sőt, mialatt a magyar szülők a legnagyobb kétségbeeséssel nézik a megmaradt elemi iskoláik pusztulását, *1934. évben a város vezetősége még egy állami román elemi iskola felépítését határozta el és utalt ki erre a célra a város költségvetésének terhére újabb 200.000 lejt.* Akkor, amikor a magyar tanítók családjaikkal együtt formálisan éheznek törvényben biztosított államsegélyeik ki nem fizetése, miatt.

4. Balázsfalva, a román megyeszékhely.

Mialatt a magyar Dicsőszentmárton haldoklik, a kisebb lakosságú, de nagyobb százalékban románajkú Balázsfalva évek óta egyre fejlődik. Lakossága a román uralom óta majdnem megkétszereződött. *Ezer főnyi magyar lakossága ma már alig teszi ki a város húsz százalékát.* Az elrománosítás itt ment végbe a leggyorsabban. *A magyar kereskedőket és iparosokat a legkönyörtelenebb adókövetésekkel tették tönkre, a magyar gazdák földjeit egymásután vásárolták meg a románok,* mert az éveken át igen magasán megszabott balázsfalvi költségvetés tételeit túlnyomórészt a város magyar közönségével fizettették meg. Sőt, amikor idehelyezték a megyeszékhelyt, a város költségvetésébe még külön *216.000 lejt* vettek fel azon a címen, hogy ebből a pénzből az újonnan idehelyezett tisztviselők *lakbérért* fedezzék. Ezt a külön tételt is Balázsfalva lakosságának kell megfizetnie, természetesen *első-sorban a magyarságnak.* A város költségvetése évenként egyébként 5 millió lej körül mozog.

És a hatalmas balázsfalvi román katedrális tövében,, melynek téglái a magyar állam jelentékeny támogatásával létesültek, *egyetlen kisebbségi felekezet sem kap Balázs-*

falva költségvetéséből egyetlen lejnyi támogatást sem. Az elszaporodott román húsvágók számára azonban éppen most építenek a város pénzén egy modernül felszerelt vágóhidat 300,000 lejért.

És mialatt Dicsőszentmártonban a közhivatalok palotái üresen állnak, *Balázsfalván még a főispánság is magánlakásokban van elkvártélyozva.*

És mintha a történelem megfordulásának misztikus szimbóluma volna, úgy áll a maga keleti ízlésű pompájan Balázsfalva főterén a hatalmas román templom. Kapuján az évszám: 1900. Mintha a román nacionalista törekvések politikájának új századát nyitotta volna meg a huszadik század első évében. A körülötte álló román papi épületek folyosóin nagy az élet. Ebbe az elevenségbe nemcsak hogy sohasem szólt bele annak idején a magyar állam, hanem *évről-évre jelentékeny anyagi támogatással segítette elő azt a tevékenységet, amely rövid három évtized alatt a magyar vendégszeretet és testvéri önzetlenség jóvoltából építette ki az elrománosító politikai szervezetek egész hálózatát a magyar állam testén.*

A templom belsejében még mindig a régi díszítések. A márványereket utánzó színes csíkok, piros-sárga-kék, amint játékosan és a napfényben megcsillanva futnak végig a *magyar földből kibányászott márványoszlopokon.* Ezek azok a díszítések, amelyek között a legtürelmesebb békességben nézte el a magyar állam a román pópák inkább politikai, mint egyházi tevékenységét, akkor is, mi alatt a székely nép fiai az erdélyi Kárpátok tömegsírjában pusztultak el hazájuk védelmében.

A görög-katolikus egyház Balázsfalván tizenegy felső- és középfokú iskolát tart fenn. Többek között egy papneveldét, egy fiúgimnáziumot, fiú- és leánykereskedelmi iskolát, ipariskolát, tanítóképezdét és tanítónőképezdét, háztartási iskolát és felekezeti elemi iskolát is.

Ezzel szemben az ősi magyar lakosság gyermekei *egyetlen magyar iskolába sem járhatnak, a magyar református felekezeti iskola már 1923-ban megszűnt, a magyar*

gyermek a román állami elemi iskolában is csak heti két órán át hallhatnak magyar szót.

5. Egy erdélyi magyar napilap elkeseredett segélykiáltása.

Az 1934 márciusvégi helyzetre nézve egyébként a legjellemzőbb talán a Brassói Lapok 1934 március 30-i száma, amely első oldalán a végsőkig elkeseredett kisebbségi hangulatot a következő cikkében tükrözi vissza:

Bukarest március 29.

Mi lesz velünk — kérdeztük annak idején, amikor kézbe vettük a legelső nyelvvizsgákról szóló miniszteri rendelkezéseket. Mi lesz velünk — viharzott át a kétségbeesés Erdély kisebbséglakta vidékein. Később megkaptuk a választ is: *felmondó és elbocsátó rendeletek özönét továbbította a posta tanítóknak, tanároknak, vasutasoknak és postásoknak.* Megnyílt a borzalmas kráter, mely tömegesen nyelte el a kisebbségi egzisztenciákat.

Azóta újabb és újabb rendelkezések kerültek nyilvánosságra. *Bukarestből a nyelvvizsgák nyaktilója alá vezé nyelték a nemromán közigazgatási tisztviselőket, bírósági hivatalnokokat s most újabban a kórházi orvosokat és más alkalmazottakat.*

Közben megjelent a nemzeti munkavédelmi törvény végrehajtási utasítása, amit a törvény betűjének és intenciójának meghamisításával alkalmaznak. Teljes gőzzel folyik a „tisztogató” minden vonalon.

Nemrég például az történt, hogy a hadi ipar ellenőrzésére kiküldött bizottság a villamos üzemek helyzetét is megvizsgálta és arra a következtetésre jutott, hogy *az alkalmazottak „megbízhatósága” szempontjából különösen az erdélyi villanyüzemek nem felelnek meg a törvény követelményeinek.*

A személyzet kicserélését a vezérkar delegátusainak javaslata értelmében fogják megejteni.

Újabb kisebbségi áldozatok a láthatáron.

Így megy ez napról-napra.

Vajda szónokol, a kormány pedig cselekszik, alkalmazza a numerust, de nem a valahikuszt, hanem a nulluszt.

Alkotmány, kisebbségi szerződés? Szerzett jogok respektálása, méltányosság, megértés? ... Az a benyomásunk, hogy *alaposan megszervezett, céltudatos hadjárat folyik ellenünk*. Háborúban pedig ki hivatkozhatnék jogokra és emberiségre.

Miért is törődnek a kormány ilyen csekélységekkel, amikor mi magunk sem hivatkozunk eléggé nemzetközileg védett jogainkra. Amikor parlamenti képviselőnk ismét visszaesett téli álmába.

Mikor lesz már felébredés ebből a halálthozó álomból?"

6. Kiterjesztik a hírhedt „kultúrzónát”.

„az ipari és kereskedelmi miniszter akciójával párhuzamosan újból munkába lépett Angheliescu miniszter is. *Legújabb rendeletével a híres székelyföldi „kultúrzónát” kiterjesztette Bihar, Szilágy, Szatmár, Torda, Maros, Ternea és Hunyad megyékre is.*

A *Hivatalos Lap* legutolsó száma közli azt a rendeletet, amelynek értelmében *azok az állami tanítók, akik Bihar, Szilágy, Szatmár, Udvarhely, Csík, Háromszék, Torda, Maros, Hunyad, Temes-Torontál, Máramaros, Csernovic, Storojinet, Hotin, Cetatea-Alba, Ismail, Durustes és Caliacra megyékben tanítanak, vagy kötelezettséget vállalnak, hogy legalább tíz éven keresztül fognak tanítani és nem az előbb felsorolt megyékből származnak, alapfizetésükön kívül még annak 50 százalékát is megkapják pótlék címén.* Ezen kívül négyévenként lépnek elő és az előléptetésükhöz szükséges évek száma is eggyel szaporodik. A fenti megyék állami iskoláiban működő tanítók ezeken a kedvezményeken kívül *fejenként 10—10 hold ajándékföldet kapnak telepítési célokra.* A földeket a rendelkezésre álló állami tartalékföldekből osztják ki.

Ehhez a rendelethez úgy hisszük, minden kommentár felesleges.

Anghelescu hadmozdulatait már a múltból ismerjük.

Most mindössze arról van szó, hogy a *kisebbségi lelkek ellen indított offenzíva újabb frontszakaszokkal bővül ki.*

És ezt a minden téren megindult nagy rohamot a kormány félhivatalosan így magyarázza:

— A nemzeti kérdés napirenden van, mi magunk is részt veszünk a naponta megismétlődő vitákban. A jelenlegi kormány nem használta fel a nemzeti eszmét kortes-jelszónak, de ténykedései mindennél ékesebben tanúskodnak arról a gondoskodásról, amelyet a román elem irányában tanúsít. Két nagyjelentőségű reformjával a nemzeti munka védelmét és a belföldi hadi ipar megteremtését készítette elő.

— A munkavédelmi törvény nemcsak a fiatal nemzedék számára jelent elhelyezkedési lehetőséget, de a vállalatoknak is erős nemzeti jelleget fog adni.

— Ám nemcsak a fenti két kérdésben nyilvánul meg a kormány nemzeti politikája, hanem minden tevékenysége magán viseli a nemzeti eszme bélyegét.

A kormány tehát cselekszik.

Vajda csak beszélt s kissé túlhangosan beszélt.

A kormány csendesebb, de cselekszi azt, amit Vajda követelt.

Lám ez lett, *ilyen lett a nemzeti eszme abban az új megfogalmazásban, amelyet Németországból indítottak útnak. Kisebbségtipró, mindent felfaló, kizárólagossági elvek érvényesítője, anyagi és kulturális téren egyaránt.*

Mi következhetik még! és mi lesz velünk, szegény, nyomorult, védtelen magyar kisebbséggel, amely még az önvédelem jogairól is lemondott?

A kormány azért csendes, hogy cselekedhessek.

Mi miért vagyunk ilyen csendesek?"

7. És mindenütt hamisít a statisztika. Tizenkétezer magyart sikkasztottak el Nagykároly statisztikájából.

Az elrománosítás rekordját *Nagykároly* város loyális román vezetősége vitte el. Ez a győzelmi pálma oly gyönyörű ékessége és szimbóluma a román nemzeti közigazgatásnak, hogy teljesítményét külön ülésben volna érdemes a genfi Népszövetség épülésére a világ igazság-osztói elé tární.

Románia közigazgatásában eddig az volt az általános szokás, hogy az egyes vidékek népességi adatait vallásfelekezet szerint állapították meg. így a *római katolikusokat, reformátusokat és unitáriusokat magyaroknak, a görög-keletieket és görög-katolikusokat románoknak, a lutheránusokat németeknek és a zsidókat külön nemzeti-séggként zsidóknak minősítették.* Nagykárolyban is erős százalékkal rontották meg a magyarság hivatalosan kimutatott arányszámát a magyar anyanyelvű lutheránusok és zsidók elsikkasztásával. Nagykároly város román vezetősége evvel a rendszerrel sem elégedett meg. Különösen nagy ambícióval kedveskedett a város interimar bizottsága a román belügyminisztériumnak. *Az 1934. évi hivatalos statisztikában azt mutatták ki, hogy a húszezer lakosú Nagykárolyban, ahol mindig legalább tizenötezer magyar élt, most összesen csak háromezer a magyarság száma. A csodát a város tisztiorvosa csinálta meg.* íme a hivatalos adatok:

„Nagykároly összlakossága 20.594 lélek. Ebből 4750 görög-katolikus román, 845 görög-keleti román, 5.536 *római katolikus sváb!*?), 3.000 református magyar, 1.000 ruthén, 250 lutheránus német (?) és 5.213 izraelita zsidói?). „Tehát a *színmagyar katolikus*ságot, amely Nagykároly városának legnagyobb számú rétegét teszi ki és a túlnyomórészt, legalább 95 százalékban magyar anyanyelvű zsidóságot egyszerűen elsikkasztották. És ennek a statisztikának az alapján jelentette Nagykároly tisztiorvosi hivatala Bukarestben, a belügyminisztériumban, hogy

a városban mindössze *háromezer magyar él*. Még szerencse, hogy Károlyban nem élnek nagyobb számban unitárius székelyek, mert ezeket az anglikán felekezethez való hitrokonságuk miatt biztosan angoloknak minősítené a tiszti-orvosi statisztika.

A statisztika azonban természetesen nemcsak közgazgatási tréfa, amin mosolyogni lehet, hanem kegyetlen jogalap, mihelyt annak hivatalos alkalmazására kerül a sor. A román tanügyi hatóságok, amelyek egész Erdélyben mohón figyelnek fel minden ilyen statisztika-alkalomra, sietve csaptak le ezekre a hivatalos adatokra is és bár e statisztika alapján elrománosítani nem is tudtak egyetlen iskolát sem, megkezdték az elnémetesítést. *A római katolikusokat sváboknak minősítették, tehát gyermekeik sem lehetnek magyarok.* A román tanfelügyelőség álláspontja szerint a legsúlyosabb igazságtalanság volna őket magyar iskolába járatni és ezért *kiadták a rendeletet a gyermekeknek német iskolákba való átíratására.* így például a Nagykároly szomszédságában levő *színmagyar Nagymajtény katolikus magyar iskolájának elnémetesítését is elrendelték a tanügyi hatóságok. Hogy az egész községben húsz sváb család nincs, az nem zavarta a tanfelügyelőt. Hogy a gyermekek egyáltalán nem értik a német szót? Az sem baj, „hiszen svábok”. Meg kell, hogy tanulják az anyanyelvüket.”*

8. Nagykároly falu akar lenni.

És bár a statisztika szerint Nagykárolyban alig laknak magyarok, az adóügyi hatóságok annál inkább jól tudják, hogy ez az ősi magyar város túlnyomórésztben mégis magyar, mert a legkegyetlenebbül tették tönkre e hajdan gazdag iparos és kereskedő város egész gazdasági életét. Hogy az elkövetett törvénytelenések közül csak egyet említsünk meg: *Romániában törvény szabja meg, hogy az egyes városok kereskedőinek és iparosainak boltbér-illetékeit az általános gazdasági leromlásra való tekintettel*

legalább 30 százalékkal csökkenteni kell. A törvényt a Regátban végre is hajtották. A román iparosok és kereskedők adóját valóban csökkentették az előirt módon. Az így támadt költségvetési hiányt azonban fedezni kellett. Természetes tehát, hogy a törvény utasításával homlok-egyenest ellentétben felemelték a magyar iparosok és kereskedők adóját. így például Nagykárolyban — a tisztiorvosi statisztika ellenére — adófizetési szempontból mégis csak felismerték a magyarokat, mert a nagykárolyi iparosok és kereskedők bolt-adóját az előirt 30 százalékos csökkentés helyett már ól-holnapra kerek 110 százalékkal emelték fel.

Amint végimentünk e kedves ősi város rég nemlátott utcáin, az egész város egyetlen nagy panaszkodás lett. Megszűnt régen a forgalom, az elrománosító közigazgatás elterelte innen az életet, üresek az üzletek, az egykor oly híresen virágzó nagykárolyi ipar és kereskedelem menthetetlenül haldoklik. Mozgalmat indítottak a károlyi iparosok és kereskedők, szabályszerű beadványban arra kérték a kormányt, szüntesse meg hivatalosan Nagykároly város jellegét, fokozzák le a várost egyszerű községnek. Hiszen a városnak úgyis már csak a neve város, élete egészen olyan lett, mint a legelárvultabb, legnyomorultabb falué.

Ezt azért is kívánják, mert nem bírják megfizetni a városi adminisztrációt. A főpolgármester havi 15.000 és a két alpolgármester havi 5—5000 lejes fizetése is teher a károlyi magyaroknak, nem is szólva a városi adminisztráció egyéb költségtöbbletéről. Községi bírót akarnak. Úgy gondolják, hogy ha a román hatóságok újabb terheket, jogfosztásokat akarnak a károlyiakra zúdítani, azt ők a kis-bíró dobszava mellől is tudomásul vehetik. Ne kelljen ezért Barabant polgármesternek és Pop alpolgármesternek fizetést adni.

Szomorú faluvá lett Nagykároly. A büszke károlyi vár, a Károlyi grófok egykor híres kastélya és magas vártornya csodálkozva néz le a falusias utcákra, melyeken hatalmas felhőkben fújja végig a szél a port, árva,

üres, koldus itt minden s a város, mely egykor a büszke lovag-vár miatt épült, életteleenné lett, mint maga a vár. A vendégeskedő, nagy életet élő, iparost, kereskedőt eltető dúsgazdag grófok és grófkisasszonyok hatalmas lakótermeiben szanatórium, tisztí-étkeзде és néhány magánlakás van. A régiekből csak egy öreg kulcsár a hírmondó.

Nagykárolyt *Carei-nek* hívják románul. Közigazgatásilag Szilágy megyéhez tartozik. De *panaszait, bajait nem hallgatják meg seholsem*. A város költségvetését legutóbb Schwelghoffer János dr. római katolikus plébános, az ősi nagykarolyi piarista rendház jelenlegi főnöke fellebbezte meg, mert a *törvényben előírt 14 százalékos felekezeti iskola-segélyt a piarista főgimnázium rovására egyszerűen kihagyták a költségvetésből*. Mondanunk sem kell talán, hogy a fellebbezésnek nem volt semmi értelme.

1935-öt írunk. Mégis megtörténhetik Európában, hogy *egy egész város él ivóvíz nélkül*. Íme ennyire viseli a szíven a román közigazgatás a keservesen adózó magyar városnak, Nagykarolynak sorsát. A 20.000 lakosú városnak nincs vízvezetéke. *Az egész városban egyetlenegy kút van: a Somos-kút*. A tragikomédia kedvéért azonban ennek az egyetlen kútnak az ivóvizét sem lehetett sokáig használni. A város utcáin mindenütt nagykerékű szerkezetre erősített hatalmas hordókat lehet látni, amelyeket egy-egy asszony, vagy gyermek gurít végig a házak között hangosan kiabálva: *friss vizet tessék!* És a házakból asszonyok sietnek elő edényekkel, kannákkal, hogy vizet mérítsenek a mozgó forrásból. *Két lej egy kanna víz. A szomszédos községből, Gencsről hordják a vizet*.

A Somos-kutat azért nem lehetett használni, mert tele volt piszokkal. A lakosság hiába könyörgött, kérvényezett, ígéretet minduntalan kaptak, de az ígéretet nem váltotta be a város: *Nagykároly egyetlen kútja takarítatlan maradt*.

A nagykarolyiak gondoltak egyet: ha a város nem gondoskodik a kút kitakarításáról, majd kitisztítja azt a rendőrség. És a város utcáin megindult a suttozás: gyermekholttest van a kútban. A rendőrség füle elég jó

hallású ezen a vidéken is, megindították a nyomozást és a legteljesebb szigorral kutatták át fenéig a kutat. Mindent kiszedtek belőle, ami ott évek óta összegyűlt; faze-
kat, rossz cipőt, köveket, rongyot, szakadt kalapokat, ren-
geteg szemetet. Gyermekeholttestet természetesen nem ta-
láltak. De *a kút legalább tiszta lett.*

Benzin-kút az van a városban. A piacon. Óriási por-
tenger közepén.

XI. Adótörvény a román alkotmány és a párisi kisebbségi szerződés súlyos megsértésével.

1. Nem tűrhetők már a mindennapi sértések a magyar nyelv használata ellen.

A román kormánynak az adóbehajtásról szóló törvényjavaslatát 1935 március végén tárgyalta a parlament. A magyar párt nevében Abrudbányai Ede dr. szólott hozzá a javaslatához és felszólalása igen szemléltető módon vet világosságot azokra az adóügyi üldöztetésekre, amelyekben a magyar kisebbségnek Erdély területén része van.

„Nincs kifogásunk az ellen — mondotta beszédében Abrudbányai Ede dr. — ha a törvényjavaslat rendelkezéseit az idegen állampolgárokkal szemben alkalmazzák, de mert ezt az adóemelést éppen a romániai kisebbségek ellen tervezték, a magyar párt nevében meg kell jegyezni a következőket: *E javaslat rendelkezése beleütközik a román alkotmány-törvénybe és a párisi kisebbségi szerződésbe, de mindenek felett sérti ötmillió kisebbségi román állampolgár loyális érzelmeit, akik napról-napra mindjobban elvesztik azt az illúziójukat, hogy ennek az országnak teljes jogú állampolgárai.*

— Bárkinek legszentebb joga, hogy anyanyelvét használja és Önök azt tervezik, hogy még a kompakt kisebbségi tömegekkel lakott vidékeken is megfosszák a kisebbségi állampolgárokat attól, hogy anyanyelvükön olvashassák el az egyes cégtáblákról az üzletben kapható áruk megnevezését.

— Ezzel kapcsolatban tisztelettel felhívjuk a képviselőház figyelmét az 1875. évi XXVII. magyar törvény-

cikkre, mely az átcsatolásig Erdélyben is érvényben volt és amely kodifikálta a kereskedők évszázados szabadságát, hogy a kereskedelmi cégek könyvvezetéseikben minden korlátozás nélkül bármilyen nyelvet használhatnak.

— A román alkotmány-törvény 8. szakaszának 2. bekezdése a közterhek egyenlőségét deklarálja tekintet nélkül az állampolgárok népi eredetére, fajára vagy vallására. Ezért ez a rendelkezés alkotmányellenes és az ország legfőbb bírósága előtt megtámadható.

— Az 1919. év december 19-én Parisban aláírt kisebbségi szerződés 9. szakaszának 3. bekezdése szerint, egyetlen román állampolgár sem korlátozható bármely nyelv szabad használatában a magán és kereskedelmi forgalomban.

Az 1. és 2. szakaszban Románia a kisebbségi jogokat nemzetközi kötelezettségül ismeri el és beleegyezik, hogy azok a Népszövetség védelme alá helyeztessenek.”

Azután Willer József dr. szólalt fel:

— Erkölcsi kötelességemnek tartottam, mikor Budapestről olyan helyre helyeztek, ahol a lakosság román volt, hogy megtanuljam a nyelvüket s ha én *egy negyed századdal ezelőtt meg tudtam tanulni románul, akkor követelhetem, hogy a kisebbségi vidékeken élő és állami szolgálatot teljesítő tisztviselők megtanuljanak a kisebbség nyelvén.*

Willer József kérte a minisztert, hogy mondjon le a szakasz utolsó bekezdéséről. Tegyen különbséget a nyelvek között: mi az idegen és mi a kisebbségi nyelv, mert *nem tűrhetők már a mindennapi sértések a magyar nyelv használata miatt.*

Kérte, hogy alkalmazzák az országban élő kisebbségi nyelvek használati jogának elismerését.

2. Megindul az adóprés Kolozsvárott vasárnap és ünnepnapon is.

Kolozsvár a súlyos költségvetési bajokra való tekintettel új, szigorúbb adóinspektort kapott *Stefan Petrescu* felügyelő úr személyében, aki alig foglalta el 1934. év szeptemberében hivatalát, máris olyan rendeletet adott ki, mely ellenkezik minden törvényességgel és minden emberi és vallási érzülettel. Elrendelte, hogy a *pénzügyi és adóhivatali tisztviselők és végrehajtók, — hivatalba lépésétől kezdve, — vasárnap és ünnepnapon is dolgozzanak, délelőtt 9 órától 12 óráig.* Ez annál nagyobb meglepetést keltett még maguk között a román tisztviselők között is, mert a román pénzügyminisztérium bukaresti rendelete értelmében a pénzügyi tisztviselők és alkalmazottak szombaton déltől hétfő délig weekend-szünetre mehettek.

Petrescu inspektor úr különösen a végrehajtókat szólította fel szigorúan arra, hogy rendeletének eleget tegyenek, vasárnap és ünnepnapon is járjanak, végrehajtásnak, foglaljanak és szükség szerint árverezzenek!

Árverés vasárnap Kolozsvárt! Aki ezt a várost ismeri, mint e sorok írója, az szívében érzi a nyilaló fájdalmat erre a gondolatra is. Látja lelki szemei előtt a dolgos hóstátiakat, a speciális kolozsvári kiscgazda népet, amint ünneplőbe öltözve, kopogós csizmában a templomba igyekszik heti szorgalmas munkája után vasárnapi prédikációra. Lányaik, menyecskéik rangosán, gangosán, óh, hogy gáláztak végig a főutcán ünnepnaponkint a templom felé és hogy igyekeztek hazatérni déli harangszóra házaikba a megérdemelt ünnepi ebédhez és pohár borhoz embereikkel, legényeikkel együtt!

Aki ezt az életet látta, meg kellett, hogy szeresse ezt a dolgos magyar népet. Lehetetlenség elképzelni is, hogy ezeket az embereket, asszonyokat még végrehajtóval is el lehessen zárni a templomtól és az ünnepnap utcától. Hiszen a foglalástól, exekválástól való aggodalom vasárnap is, ünnepnap is otthon tartaná őket!

Az egyik kolozsvári magyar napilap ezt írta: „*Stefan*

Petrescu felügyelő úr rendelete nemcsak szokatlan a pénzügyi közigazgatásban, hanem alkalmas arra is, hogy a pénzügyi kormányzat méltányosságában megrendítse az adófizető polgárság hitét.”

Szegény magyar újságíró kollégánk, aki a román cenzúra nyomása alatt csak ilyen óvatosan tudta magát kifejezni ezzel a pénzügyi inzultussal kapcsolatban, óh, beh biztosan tudja, hogy a derék hóstáti nép védelmében mennyire elkeseredettebb, súlyosabb szavak égtek a lelkében, mialatt ezt az enyhe szemrehányást lapjában papírra vetette!

3. A bíróság leszállítja az adót, de a végrehajtó nem.

A román megszállás másfél évtizede rengeteg régi existenciáját tette tönkre Kolozsvárnak. Cégek sora szűnt meg, magánosok ezrei mentek tönkre. *És jellemző a román pénzügyigazgatásra, hogy 15 év alatt egyetlen vagyoni pusztulást sem vett hivatalosan tudomásul.* Tizenöt év alatt a behajthatatlan adótételek közül Kolozsváron még *egyetlenegy lejt sem töröltek* és így olyan hatalmas összegek is szerepelnek mindmáig a végrehajtók rovatában, amelyekből már régen nem lehet egyetlen rézbanit sem behajtani. *Ők ezt nem veszik tudomásul.* Tovább „dolgoznak”. Mint ahogyan a *bíróilag megítélt adóleszállítások egyetlen tételét sem csökkentették az adókönyvekben.* Az adósokat a találmra kivetett, méltánytalanul megállapított, de bíróilag megsemmisített adótételek erejéig üldözik, foglalják és árverezik Kolozsváron. De ne rettenjen meg ettől még az olvasó. Nemcsak Kolozsváron, hanem egész Erdély területén. Minden községben és városban. Ahol csak magyarok laknak. Bárki 24 óra alatt meggyőződhetik róla. Pedig, ha tudná az olvasó, hogy milyen akadályversenyt kell egy erdélyi magyar gazdának román fiskálisok költséges ortalma alatt megfutnia, amíg bírósági ítéletet kap arról, hogy adóját hamisan, a szabályos adóösszeg sokszorosában állapították meg. És hogy a bírói ítélet elérézéséig is hány

disznóját, lovát, utolsó kocsiját viszik el adóban? És hány-szor történik meg, hogy már befizetett adóját mégegyszer kivetik és végrehajtják, mert azt a községházán valaki el-sikkasztotta?

Mert a lényeg: *Nagyrománia egész költségvetésének 51, azaz ötvenegy százalékát rótták ki Erdély adófizetőire! És ezt be kell hajtani.*

4. Egy kis kóstoló Kolozsvár költségvetéséből.

És hogy fogalma legyen a gyanútlan olvasónak például a kolozsvári adóztatás tételeiről, közöljük a következő hivatalos adatokat az 1934. esztendőről:

A községi adók végösszege Kolozsváron 9,082.154 lej. De ezen felül van az előirányzatban: üzletek egészségügyi ellenőrzéséből 100.000, építkezési engedélyekből 135.000, frontadóból 1,600.000, állatcédulákból 40.000, tűzoltóadóból 1,600.000, anyakönyvi illetékből 55000, kór házbevételekből 650.000, sétatéri park bevételeiből 710.000, piaci vá-mokból és illetékekből 5,000.000, köztisztasági illetékekből 3,500.000, villanyfogyasztási külön-illetékekből 1,100.000, vágóhídi illetékekből 4,700.000. strandfürdő illetékekből 900.000, városi épületek jövedelméből 4,500.000, temetői bevételekből 500.000, városi tűzifa kitermeléséből 3,200.000, villamosüzemből 5,300.000 és 1,800.000, autóbusz koncesz-szióból 1,200.000, vízüzemből 5,785.000 lej előirányzott, várható jövedelem. Kolozsvár előirányzott összes bevétele 1934-ben 75,754.579 lej. Rendkívüli bevétele csekély 51 millió lej előirányzatú- *Összesen egyéb kisebb tételekkel együtt tehát: 159,054.650 lej.* Ezt az elviselhetetlen terhet még a román belügyminisztérium sem hagyta jóvá, hanem 20 millióval csökkentette a költségvetést.

A román belügyminisztérium azonban jutalmaz is. *Nistor Virgil dr. bizottsági alelnöknek*, aki a költségvetést a város vezetősége nevében személyesen vitte le a bukaresti belügyminisztériumba, „csak” havi 18 ezer lej volt az elő-irányzott fizetése. Ezt a belügyminiszter havi 22 ezer lejre

emelte. A másik két alelnöknél viszont, Botez alezredesnél és Negru tanárnál, akik nem jártak a költségvetéssel **együtt** személyesen Bukarestben, az előirányzott havi 18 ezer lejt havi 16 ezerre szállította le a miniszter.

Lett is az ügyből olyan parázs veszekedés, amittől hekteg visszhangzott az ősi kolozsvári városháza.

5. Egész Csík megyében az adótisztviselők takarították be a termést.

Csík megye a Székelyföldnek egyik legjelentékenyebb része. A székely őslakossággal szemben azt tehet itt a román közigazgatás, amit akar. 1934 szeptemberében maga *Slavescu román pénzügyminiszter utasította körrendeletben Csík megye összes adóhivatalait, hogy tíz napon át az adóhivatalok egész személyzete a pénztárnokok kivételével végrehajtási munkát végezzen.* A pénzügyminiszter ugyanis nagy méltatlankodással vette tudomásul, hogy Csík megyében feltűnően nagy az adóhátralékok összege.

A pénzügyminiszteri körrendelet éppen akkor érkezett meg a vármegye adófőnökeihez, amikor *künn a falvakban, a földeken a leglázasabban égett a munka, a falvak népe künn volt a mezőn, hogy a termést betakarítsa.* A megsanyargatott székely lakosság egész évi munkájának termés-eredményét éppen akkor hordták be.

Az adóhivatalok román tisztviselőit egyáltalán nem zavarta ez a körülmény. Sőt. *A lakosság távollétében behatoltak a szigorú utasítással kiküldött pénzügyi tisztviselők a lakásokba és mindent összeírtak, ahol előzetesen még nem történt foglalás. Ahová pedig már korábban felvett foglalási jegyzőkönyvvel léptek be, egyszerűen székérre rakták a megmozgatható ingóságokat, kikötötték az istállókból az ott talált állatokat és — legtöbbször a mezőn dolgozó háziak jelenléte nélkül — az erőszakkal feltört házból mindent elhordták.*

Leírhatatlan volt az a pánik, amely a napnyugta után munkájukból hazatérő lakosság soraiban támadt a feltört

és kifosztott házak láttára. *Kétségbeesett férfiak és asszonyok rohantak a községházára, majd reggel az adóhivatalokba, panaszukat azonban annál kevésbé sem hallgatta meg senkisé, mert hiszen a pénzügyminiszteri körrendelet értelmében az elbocsátás terhe mellett szigorúságra utasított pénzügyi tisztviselők közül senkisé tartózkodott hivatalos helyiségében, mindenki a miniszter utasítását hajtotta végre: egzekvált.*

Igen sok gazdának a csűrjéből az éppen akkor betakarított gabonát vitték el, sőt nem egy községben megtörtént az is, hogy a gabonával megrakott szekerein hazatérő székely családot a község utcáján állították meg a pénzügyi tisztviselők, hogy terméseiket az állítólagos adóhátralék fejében ökröstől, szekerestől a községi raktárba szállítsák be.

Panasz, elkeseredés, könyörgés hiába való volt. Nem emberekről volt itt szó, hanem csak székelyekről, akiket ezen a vidéken különösen nem vesznek emberszámba.

Ennek a kegyetlenül végrehajtott pénzügyminiszteri utasításnak kellő megvilágítása érdekében szükségesnek tartjuk megjegyezni, hogy Slavescu pénzügyminiszter körrendelete már alapjában véve a legsúlyosabb tévedésen alapult. A román pénzügyminisztériumban valóban úgy állapították meg, hogy Csík megye területén túlzottan nagyok az adóhátralékok. Ez azonban azért történt így, mert Csík megye egész területén elmulasztották az adóhivatalok az adó-főkönyvekben keresztülvezetni a legutóbbi három esztendő valamennyi úgynevezett adófellebbviteli csökkentését. A pénzügyigazgatóság kivetési osztálya — Csík megye a gyűlölt Székelyföld lévén — éveken át elmulasztotta értesíteni a pénzügyigazgatóság másik osztályát, az adóbehajtási osztályt, a törlésekről. Ezért történt meg, hogy a fentebb felsorolt vérlázító foglалások és transzferálásokat olyan adótartozások fejében hajtották végre Csík megye adóügyi felügyelői, amely összegekkel még a hivatalosan megállapított adatok szerint sem tartoznak a csík-megyei gazdák.

6. Ahol a sikkasztás miatt eltávolított adófőellenőrt ismét állásába helyezik.

Ez is csak a Székelyföldön történhetik meg. 1933-ban Csíkszeredán Leon pénzügyi főellenőr olyan szemérmetlenül élt vissza hivatalos hatalmával, hogy ügyeiből az erdélyi magyar sajtó, elsősorban a Brassói Lapok, cikksorozata folytán valósággal országos botrány lett. Elmondták ezek az újságközlemények, hogy a csíkszeredai pénzügyi főellenőr a legsúlyosabb visszaéléseket követi el és a legdurvább módon zsarolja végig saját céljaira a megye kereskedőit.

A botrány olyan nyilvánvaló volt, hogy az akkori vármegyei prefektus, Tetű Aurél dr. kénytelen volt vizsgálatot indítani, meghallgatta az eleinte csak félénken panaszkodó kereskedőket, megvizsgálta a pénzügyi főellenőr hivatali működését és *megállapította a legsúlyosabb visszaéléseket*. A pénzügyminisztérium a prefektus jelentése alapján *fegyelmi eljárást* indított, ennek során *a vádak igazolódtak és a zsaroló román pénzügyi főellenőrt eltávolították Csíkszeredáról*.

Mindenki elképzelheti a vármegye lakosságának megdöbbenését, amikor *egy évvel a botrányos fegyelmi eljárás eredménye után Slavescu pénzügyminiszter arról értesítette írásbeli rendeletében a csíkszeredai pénzügyigazgatóság adókievetési osztályát, hogy Leon főellenőrt ismét visszahelyezte Csíkszeredára, régi hivatali helyére*.

A román minisztérium ebben az esetben is csak azt nézte, hogy a Székelyföldről van szó. A zsaroló adófőtisztviselőt *visszahelyezték zsarolásainak színhelyére, a régi állásába, hogy továbbra is ő állapítsa meg azoknak a székely kereskedőknek az adóját, akik annakidején a vármegyei prefektus előtt tett vallomásaikkal döntő bizonyítékokat szolgáltatottak a főellenőr visszaéléseiről*.

Nem kell élénk fantázia annak elképzelésére, hogy az ilyen főellenőr, milyen hivatali magatartást tanúsít ekkora minisztériumi támogatás mellett ezekkel a szerencsétlen kereskedőkkel szemben.

7. A Székelyföldön, ha az adójegyző sikkaszt, a magyarokon újra behajtják az adót.

Most pedig egymás után apróbb eseteket fogunk felsorolni annak a valóban elkeseredett élet-halál harcnak a szemléltetésére, melyet Székelyföld népe kénytelen megvívni, a mindent elrománosító politika hatalmas törekvéseivel szemben.

Csík megye egyik községében, Csíkmadarason történt, hogy 1929-ben a község akkori pénzbeszedő adóügyi segédjegyzője durva okmányhamisítás formájában az állami adókból közel százezer lejnyi összeget sikkasztott el. A csalást felfedezték, a segédjegyzőt szabadságvesztésre ítélték, a megindított vizsgálat során pedig az érdekelt adófizetőkötől összeszedték a hivatalos adónyugtákat és azokat a bűnügy irataihoz csatolták.

Nyilvánvaló, hogy maguk a csíki adófizető polgárok mitsem tehettek arról, ha befizetett adóösszegeiket egy megtévedt tisztviselő elsikkasztotta. Felelősek semmiesetre sem lehetnek ezért. Különösen nem anyagilag. És különösen nem lehetnek felelősek már befizetett adótételeik összegének keretein belül. Ezt a nyilvánvaló köz- és magánjogi tényt azonban a legcsekélyebb mértékben sem ismerték el azok a román adóigazgatási tényezők, akikhez Csíkmadaras község adófizetőinek ügye tartozik. Megtörtént ugyanis a községben, hogy *mindazoknak a magyar gazdáknak adótételeit, kiknek befizetett pénzét a bírósághoz becsatolt nyugták tanúsága szerint az illetékes községi adóhivatal egy ízben már átvette, nem törölte, ugyanezeket az adóösszegeket az érdekelt gazdákra kamatosán ismét kivetették*, sőt a gazdák minden tiltakozása ellenére, azoknak *behajtása iránt a végrehajtás és árverés intézkedéseit is alkalmazták*.

Csíkmadaras község adófizetői öt év óta hiába szaladgálnak fűhöz-fához az elsikkasztott adóösszegek törlése ügyében, panaszuk nem jut el a magas román kormányhoz, vagy ha el is jut, nyilvánvaló, hogy öt év óta süket fülekre talál.

XII. És végigrombolták egész Erdélyen át a magyar műkincseket és a művészetet.

1. Szatmáron a város értékes magyar műkincseit is elkótyavetyélték.

Erdély városai a múltban mindig szívesen áldoztak kulturális célokra. Szobrokat emeltettek, sőt a legtöbb város tanácskozó termeit is régi neves magyar festők műveivel ékesítették. Így történt ez a jómódú Szatmár városában is. A szatmári tanácsterem falain *Benyovszky Pálnak, Feszty Árpádnak, Juszkó Bélának, Berkes Antalnak, és Hegedűs Lászlónak* egy-egy képe függ évtizedek óta. Tárgyuk minden politikától mentes, történelmi témája is csupán Hegedűs László Rákóczi-képének van. A képek művészi szempontból nagy értéket képviselnek, de mert magyar festők művei, szemet szúrtak a román városvezetőségnek és az elrendelte a képek felbecsülését.

Bár a képek nagyrésze ma már szinte megfizethetetlen értéket képvisel, a hivatalos becslés összesen *félmillió lejt* állapított meg (tizenötezer pengő). A román belügyminisztérium megadta az interimar bizottság kérésére az engedélyt a képeknek a felbecsült áron való értékesítésére.

És mert az ősi magyar városnak, Szatmárnak, egész vezetőségét úgy állította össze a hatalom, hogy az *interimar bizottságban egyetlen taggal sincs képviselve a magyarság*, mégcsak tiltakozó szó sem hangzott el az értékes magyar műkincsek elkótyavetyélése ellen.

2. Udvarhely megyében csendőrök törték össze a székely népművészet remekait.

Különösen nehéz idő jár természetesen az ősi székely népművészetre is. A különböző, hivatalosan támogatott román kultúregyesületek mesterséges segítséggel egyre-másra alakulnak meg a Székelyföld legkisebb falvaiban is és román tanítók vezetésével községenként rendeznek az Astra nevű román közművelődési egyesület égisze alatt előadásokat, népünnepélyeket, amelyeken *erőszakosan szerepeltetik a magyar lakosságot is, fiatal székely leányokat és legényeket arra kényszerítve, hogy őseik magyar viseletét letegyék és román nemzeti viseletet öltsenek.* Mondanunk sem kell, hogy ez az erőszakos romanizálás csak annál öntudatosabb tradíció-tiszteletre serkenti a Székelyföld népét.

Nemcsak a külföldi, a legtávolabbi Amerika és Anglia figyelme fordul évtizedek óta az érdekes és művészi értékű székely népmunkák felé, hanem a legutóbbi évtizedben maga az erdélyi magyarság is a felébredő életösztön kényszerített önvédelmi igyekezetével egyre nagyobb figyelmet szentel saját népművészetének. Több sem kellett a romanizálás vezéreinek. Valóságos *irtó hadjáratot indítottak a magyar népművészet ellen.*

Udvarhely megyében például *Hodgya községben csendőrök jártak házról-házra 1934 júniusában és minden házból összeszedték az ott található székely népművészeti tárgyakat, különösen a gyönyörű iratos, zergős guzsalyokat és azokat összetörték.* Ugyanez az eset történt meg Bethlenfalván és több más udvar helymegyei községben is, Telekfalváról 1934. június 4-én több székely indult útnak faragott népművészeti remekeivel, hogy azokat értékesítés céljából a városba vigye. *A telekfalvi faragó székelyeket Bethlenfalván a román csendőrök feltartóztatták, remekbe készült mestermunkáikat elkobozták és azokat csizmájukkal tiporták össze.* Mint hivatalosan kijelentették azért, mert *„a faragások díszítései között nem szerepelt a sárga szín”.* Hiába magyarázták az egyszerű székely népművészek, hogy faragványaikat sohasem az uralkodó állam-

rendszer hivatalos színeinek politikai összeállítása szerint, hanem őseiktől örökölt szokásaik szerint készítették, a román csendőr nem kegyelmezett meg a gyönyörű guzsalynak.

3. Tilos a világhírű székely kapu is.

De irtó hadjárat indult a világhírű faragású székely kapu ellen is. Egész Európában ismerik ezeket a kapukat, melyeknek egyik szép példányát legutóbb a gödöllői cserkész vitájiamboreen csodálták meg a világ cserkészei a budapesti unitárius cserkészcsapat táborhelyének bejáratánál. Ezeknek a székely kapuknak őshazája a Székelyföld, különösen Udvarhely megye, ahol egy-két emberöltővel ezelőtt még valamennyi székely gazda maga faragta ki művészi tökéletességgel házának kapuját. Ma már egész Udvarhely megyében alig van két-három olyan székely ember, aki ezeket az ősi szépségű kapukat faragni és színezn tudja. Ezeknek a maradék faragó művészeknek egyik legkitűnőbb képviselője a *Fényed* községben lakó híres székely *Dávid Mózsi*. Ővele történt meg, hogy nemrégén megrendelésre Homoródszentmárton községben állított fel az egyik székely gazda házánál egy ilyen remek magafaragta, gazdagon díszített és ősi szokás szerint színezett székely kaput.

A kapu szemetszúrt a román csendőröknek és azonnal elrendelték, hogy a kaput Dávid Mózsi fesse sárgára. Mit volt mit tennie a derék székely faragóművésznek, szomorú szívvel kénytelen volt elcsúfítani saját remekét.

Fancsal községben a kapufaragó székelyeket a román csendőr szigorú fenyegetések közben egyszer s mindenkorra eltiltotta a kapufaragástól.

4. Haldoklik a világhírű nagybányai Iskolahegy is.

Nagybánya különös hideg, de erős színeit 1896 óta hordják a világ minden tája felé *Hollósy Simon, Iványi Grünwald, Réti István, Thorma János és Ferenczy Károly*

hiressé vált vásznai. Ezeket a kékes, bőséges színeket, melyek annyira egyedülállóvá teszik Nagybányát, hogy egy lombkoronájáról, Kazar-parti vagy Pliszár-parti részletéről mindenütt a világon messziről rá lehet ismerni. *Ott állanak Firenztől Londonig furcsa egyedülvalóságban ezek a nagybányai színimpressziók, mint ahogyan maga Nagybánya is egyedülálló itt a szatmári sík szélén.* Átmenet nélkül hirtelen kiugró magas hegyeivel és azoknak váratlan hűvösségével. Egyszeriben megtorpan itt a síkság meleg levegője, sápadt bányász-arcok, bús kontraszt az erdők színorgiájában, mely nemcsak a hegyek színeit adja, hanem a levegőnek ebben a váratlan és ritka ütközésében a síkság színeit és egét is magába olvasztja. Magának a levegőnek, ennek a hideg, kristálytisza átlátszóságnak van olyan egyedülálló kékes hatása itt, amin keresztül megszűrődik az alulról áradó alföldi levegő, hogy Nagybánya színeivé, magává Nagybányává válják,

Óh, mennyi szomorúság itt az élet a természetnek ebben az ősi gazdagságában! *Három oldalról is a hegyek; ölükben arannyal, bányakincssel és a kis utcákon a legvérszegényebb szegénység. Koravén gyermekarcok, harmincöt esztendőös élethatár, pislákolva imbolygó bányászlámpások élettelen nagybányai emberárnyak kezében. Minden százszor, ezerszer mostohább, mint azelőtt.*

Összefut az ember szívében a fájdalom, ha a régi eleven művésztelepre gondolva indul neki az Iskolahegynek. Pusztulás, haldoklás itt minden. *Thorma János*, aki itt maradt és kínlódba küzd a régiek közül egyedül, mit is próbáljon? *Műtermébe beesik az eső.* Rajztábla, toldozott-foltozott deszkadarabok verik vissza úgy-ahogy a vihart, bibliai szegénység ez, ókori barlangművészet, a segítség minden reménye nélkül!

Mikola András és *Krizsán János* tanítanak még itt, az ember nem is érti, hogy bírják. Néhány lelkes növendék körülöttük, szegények és tehetségesek, magyarok és néhány román is, egyetértésben. Itt már nincs politika, ehhez nem szólnak hozzá Bukarestben, ez már művészet, *a régi*

nagy magyar piktorművészetnek váromladéka, dehogyan is törődnek vele.

Krizsán János maga fizeti az iskola modelljeit, a tanárok maguk veszik a festőanyagot és ahogy lehet, megosztják a növendékek között. *Mester és tanítvány csüggedő küzdelme ez a művészet emberfeletti hitében.*

Egy időben úgy látszott, hogy felvirrad a nagybányai iskolának. A város polgárságának bizalmából alpolgármesterré lett Mikola András, Azt várta mindenki, hogy a művész-alpolgármester rendbehozza az iskolát, megcsináltatja a téli iskola épületét és a nyári fészert is használhatóvá válik. Nem sikerült. Hiábavaló volt minden erőlködése, *város és állam ellentállásán egyaránt megbukott minden terve.* Szóhoz sem engedték jutni, javaslatát csírájában elfojtották, alig néhány ezer lejről lett volna szó, magyar pénzre átszámítva alig néhány pengőnyi, letorkolták.

Így aztán Mikola András alpolgármestersége is megbukott. Amikor átalakult a városvezetés és úgy nevezett időközi-bizottság került Nagybánya élére is, Mikola a bizottságból kimaradt. És ezzel még reménységeitől is megfosztódott a művésziskola.

Az erdélyi magyar sajtó néha meg-megereszt egy-egy panaszkodó cikket, társadalmi úton igyekszik felhívni a magyarság figyelmét erre a szomorú pusztulásra, de eddig nem történt semmi. Pedig már nincs sok idő. A végső lelkesedés-energiák is kimerültek. Ahová beesik az eső és ahol még ezen sem tudnak már segíteni, ott már nem nagyon lehet időről beszélni. 1935-ben aztán végleg bezárták a művésziskolát.

Nagybánya városvezető bizottságában ezidő szerint egyetlen magyar tag van: Stoll László dr. ügyvéd, a helybeli magyar párt lelkes vezetője. Pedig számaránya szerint a magyarságot három-négy interimar-bizottsági tagság és alpolgármesterség illetné meg. Jellemző a román demokráciára, hogy a város nagytömegű munkásságának semmiféle képviselője sincs Nagybánya városának intézésében. Pedig a lakosságnak több, mint a felét a munkásság teszi ki.

XIII. A magyarok földjeinek elkobzása.

1. A Csíki Magánjavak.

Csík megyében fekszik a csíki székely közbirtokosság legnagyobb kiterjedésű magánvagyonja: a Csíki Magánjavak néven ismert hatalmas vagyonkomplexum. *1923-ban a román kormány ezt a vagyont minden jogalap nélkül elkobozta.* Az elkobzó végzés arra az álláspontra helyezkedett, hogy a csíki székelyek tulajdonát képező 63.000 hold erdő és legelő, valamint a hozzátartozó 106 millió aranykoronára becsült leltár a magyar állam tulajdonát képezte, a magyar államnak pedig a román állam a jogutódja.

Ezzel az egy tollvonással e hatalmas kiterjedésű rész községei jutottak máról-holnapra koldusbotra. *Rengeteg erdő, nagy paloták, üdülő-telepek, pénz, hazák jutottak így a román állam kezébe.*

A csíki gazdák minden romániai fórumot végigkilincseltek vagyonuk visszaszerzése érdekében. Teljesen eredménytelenül. A Parisban megkötött kisebbségi szerződés rendelkezése alapján panasszal fordultak tehát a Népszövetséghez. *Tíz évig folyó költséges és izgalmas harc után 1932. szeptember 27-én a Népszövetség tanácsa kimondta, hogy a román kormánynak a Csíki Magánjavak elkobzására semmiféle törvényes joga nem volt és hogy az egész vagyon tulajdonosai az érdekelt székelyek.* A Népszövetség tanácsa úgy döntött, hogy a román kormány köteles a vagyonnak egy részét azonnal visszaadni, a többire nézve pedig a független bíróság ítéletei alapján kell majd intézkedni.

2. A román kormány nem hajtja végre a Népszövetség döntését.

A Népszövetségi tanács határozatának ellenére a *Tonán kormány két éven át semmiféle intézkedést sem tett. Minden maradt a régiben.* Végre két év múltán törvényjavaslatot készített, amelynek szövege azonban valósággal megdöbentette az érdekelt székelyeket. Kiderült ugyanis, hogy a törvényjavaslat rendelkezései egyáltalán nem fedik a Népszövetségi Tanács határozatának intencióit. Sőt a törvényjavaslat azzal a megszorítással készült el, hogy „*a Csíki Magánjavaknak az érdekelt tulajdonosok birtokába visszakerülő vagyონrésze fejében a vagyon tulajdonosai egyszersmindenkorra kötelesek lemondani minden más igényükről!*” Ellentétben a genfi döntés szellemével, amely kétséget kizáró módon elismerte a székelyek tulajdonjogát az egész vagyónkomplexumra.

A székelyek elkeseredett harcot indítottak a nemzetközi fórum előtt is jogerőssé vált igazságuk védelmében és végül a kérdés úgy intéződött el, hogy a román hivatalos lap 1934. évi 162. számában közzétett törvény eldöntötte a vitát. A törvény négy szakaszból áll és a következő megállapításokat tartalmazza:

Az első paragrafus kimondja, hogy a Csíki Magánjavak kezeléségét visszaállítják és az az eredeti, 1897. évből származó szabályzat alapján működik. Azzal a módosítással, hogy az akkori magyar hatóságok jogai a román hatóságokra szállnak át.

A második szakasz értelmében a földművelésügyi minisztérium felhatalmazást nyer arra, hogy *egy nyilatkozat ellenében, amely az érdekeltek részéről az állammal szemben kimondja minden további követelés végleges megszűnését, átadja a Csíki Magánjavak kezeléségének a következő vagyontárgyakat:*

1. Mindazokat a városi ingatlanokat, amelyek az impérium-változáskor a leltárban szerepeltek, a mai állapotukban. Kivéve azt a csíkszeredai telket, amit a helybeli görög-keleti egyháznak adományoztak.

2. A borszéki fürdőben levő üdüülöházat.

3. Azt a 6704 hektár területű erdőséget és legelőt, amely a CAPS által készített tervrajzokban van meghatározva.

A törvény harmadik szakasza kimondja, hogy a közoktatásügyi minisztérium *megtartja állami intézményként a csíkszeredai algimnáziumot, továbbá a csíksomlyói árva-házat.*

A magyar párt nevében *Gyárfás Elemér* szenátor tiltakozott a törvény megszavazása ellen, mert a törvény nem alkalmazkodik a Népszövetség döntéséhez, nem határozza meg pontosan a visszaadott vagyron terjedelmét és nem ad módot arra, hogy a sérelmes pontokat a felsőbb bíróság előtt meg lehessen támadni,

A törvényt a szenátus 116 szavazattal fogadta el 1 szavazattal szemben, a kamara pedig 107 szavazattal 1-gyel szemben.

3. Tizenkét csíki székely közös tíz hold földje, mit — bár ötször fizették meg — mégis elvettek.

Csík megyében történt, Mádéfalva községben: *László Árpád* székely gazdának és tizenegy társának közösen volt tíz hold földjük. Kicsi vagyron, de Csíkországban sokat jelent, mert itt a magas hegyek birodalmában *nagy kincs a kis föld is.* A román földbirtokreform végrehajtása alkalmával az agrárkisajátítások során *László Árpádtól* és tizenegy társától is elvették a sovány, köves tíz hold földet, bár ezt a földet telekkönyvileg is hivatalosan kertnek minősítették. A kerteket pedig az agrártörvény mentesíti a kisajátítás alól. *László Árpád* és társai azonban egytől-egyet székelyek voltak.

Kétségbeesetten szaladt a tizenkét székely a különböző hivatalokba, hogy a közös kis vagyron megmentse. Azt a tanácsot kapták, egyezzenek ki a földigénylőkkel. Becsapták őket. Amikor megjött az írás, arról értesültek, hogy az

egész tíz holdat állami rezervának nyilvánították „az igény-gosultak lemondása” címén.

Más mód nem volt, *kényszerbérletbe vették ki saját földjüket*. Tizenkét esztendőn keresztül használták a földet. Fizették *utána az adót és a haszonbért*. Tíz hold földből mégis megélt szűkösen, Isten tudja, milyen nélkülözések árán az igénytelen életmódú tizenkét székely család. *És tizenkét esztendő alatt pontosan ötszörösen fizették meg saját jogos tulajdonukat képező földjüknek teljes vételárát.*

Ezzel sem törődtek sokat, örültek annak a kicsi kis maradék joguknak is, hogy a súlyos haszonbérösszeg lefizetése ellenében is legalább dolgozhatnak saját földjükön. Most, 1934. év júliusában rendelet érkezett az állami rezerva-földekről és László Árpádekát is értesítették arról, hogy *földjüket elveszik.*

Furcsa nép a székely. A legmeghatóbb csökönyösséggel ragaszkodik a legparányibb ősi röghöz is. Körülötte foroghat a világ, jöhetnek új hatalmasok, új paragrafusokkal, gyűjthetik verejtéküket bármilyen jogcímen, bármilyen államkincstár zsákjába, kezük és lelkük atavisztikus állhatatossággal görcsösen tapad rá az ősi juss révén megmaradt rögre. Így történt, hogy a tizenkét csiki székely gazda: László Árpád és társai az új rendelet kihirdetése után nyomban összeültek és mint az egymással harmóniában élő testvéri gondolkozású székelyekhez illik, kérges kezükbe pennát fogtak és alázatos instanciát írtak a román földművelésügyi miniszterhez. Kérvényökben illő egyszerűséggel és szerényen elpanaszolták kálváriájukat és alázatosan arra kérték a hatalmas román minisztert, fogadja el az ő tiszteletteljes ajánlatukat: *hajlandók jogtalanul elkobzott és azóta már ötszörösen megfizetett földjüket a magas román államtól a napi forgalmi áron megvásárolni.* „Mert ez a föld — írják a kérvényben — apai örökség, nekünk mindenünk és inkább ott pusztulunk el a kemény göröngyök között, de megválni sehogyan sem tudunk tőle.”

XIV. A magyar sajtó és gondolatszabadság üldözése.

1. Magyar kisebbségi napilapok elkobzása és betiltása napirenden van.

Az 1918. évi november 18-án megtartott gyulafehérvári román nemzetgyűlésen az új román állam megalakítására nézve alapelveket proklamáltak és eme alapelvek egyik pontja így szól: „Teljes sajtószabadság, gyülekezeti és egyesületi jog, minden emberi gondolat szabad terjesztése.” A gyulafehérvári gyűlés határozatait a magyar kultúra emlőin felnevelkedett erdélyi román politikusok és ezek között is elsősorban Maniu Gyula sugalmazták és így e határozatok egyes részei emberségesek és európai szelleműek és a magyar szabadság őstalajából szívták lelküket. Nem is tehettek másképpen Erdélyben, a vallásszabadság klasszikus földjén. Könyvünk elején rámutattunk arra, hogy a román kultúra bölcsője Erdélyben volt. Moldován Gergely román történetíró „A magyarországi rumánok” című munkájában (396. oldal) megállapította, hogy 1913-ban 44 románnyelvű lap jelent meg Magyarországon s hogy az első román hírlap, a Baritz György által szerkesztett „Gazeta Transylvanei” már 1838 március elején Magyarországon, Brassóban jelenhetett meg. Ugyanezen munka más helyén (125. oldal) a következőket állapítja meg: „A román lapok 1867 után a szabad sajtóval gombamódra szaporodtak és ma már több politikai-, napi-, szak- és szépirodalmi lappal dicsekedhetik a hazai románság.”

Egyébként 1914-ben Magyarországon 39 román lap jelent meg és ebben az évben 4.352,000 románnyelvű lappél-

dányt szállított a posta, ami semmi esetre sem nevezhető a román kisebbségi sajtó elnyomásának.

Ezzel szemben mi a magyar sajtó helyzete Erdélyben, a román uralom alatt? Mindenekelőtt meg kell állapítanunk, hogy a román kormányzat sohasem volt tekintettel a gyulafehérvári határozatokra, de a kisebbségi szerződések rendelkezéseit sem vette figyelembe és Románia magyar sajtójának igazi élete a megszállás első napjától kezdve csupa harcból áll és már pusztá létezése is szállka a halalom új birtokosainak szemében. A román alkotmány 25. cikke kimondja, hogy „sem cenzúrát, sem bárminő más előzetes rendszabályt nem lehet életbeléptetni,” továbbá, hogy a sajtótermékek megjelenését sem felfüggeszteni, sem betiltani nem lehet. A mindenkori román kormányok azonban nem sokat aggályoskodnak, hogy megszegjék-e a törvényeket, ha a kisebbségekről van szó, és mindig megtalálják a formuláját annak, hogy saját törvényeikkel szemben is lábbal tiporják a kisebbségek jogait. Hogy a kisebbségi sajtót üldözhessek, az alkotmány 25. cikkével szemben az alkotmány 128. cikkét alkalmazták, amely a mindenkori román kormánynak lehetőséget nyújt arra, hogy imminens állami veszély esetén ostromállapotot rendelhet el. Európai köztudat szerint az elmúlt 16 esztendő alatt Romániát imminens állami veszély nem fenyegette és a román kormányok mégis majdnem állandóan éltek az ostromállapot elrendelésének jogával és ezen az úton a polgárok legkülönbözőbb alapjogait, elsősorban a sajtó szabadságát függesztették fel. A Maniu kormány 1928-ban egy időre felfüggesztette az ostromállapotot és eltörölte a cenzúrát, azonban Románia Magyarországtól elszakított egyes városaiban az 1933. december 30.-i rendelet ismét életbe léptette az ostromállapotot, így Kolozsváron, Temesváron és Nagyváradon is.

Ugyanez a rendelet a sajtótermékekre egész Románia területén előírja az előzetes cenzúrát. Alig szorul külön bizonyításra, hogy ezt a rendszabályt a legsúlyosabban a kisebbségek érzik. Mert a román cenzúra nem azt a hivatást tölti be, ami voltaképpen feladata lenne, hogy

t. i. megakadályozza az egyes román lapok féktelen izgatását a magyar kisebbség ellen, hanem elviselhetetlenül nehezedik rá a magyar kisebbségi sajtóra. A cenzúra a városok, utcák, terek magyar elnevezéseit gyilkolja ki a magyar sajtótermékek szövegéből különös előszeretettel. Azt sem engedi meg a cenzúra, hogy a megcenzúrázott újság fehér foltokkal jelenhessék meg. Tagadhatatlan túlkapás a cenzúra részéről az is, hogy egyes magyar napilapokat címük megváltoztatására kötelezett. Így a 6. évfolyamában lévő „Kolozsvári Friss Újság” csak „Friss Újság”, a 37. évfolyamában lévő „Nagyvárad Napló” csak „Napló” címmel, tehát a régi magyar városnév elhagyásával jelenhetik meg. A 64. évfolyamában lévő „Nagyvárad” című magyar napilap is kénytelen volt lapcímét megváltoztatni és jelenleg „Szabadság” néven kénytelen megjelenni. Attól eltekintve, hogy a régi Magyarországon a román sajtótermékek akadálytalanul használhatták a román elnevezéseket — még címeikben is, — a cenzúrárt gyakorló hatóságok hivatalos intézkedései a kisebbségi nyelvhasználat jogát kobozzák el.

A magyar lapok — a szerkesztőségek tagjainak nyugtalanításán és perbefogásán kívül — azonban időnként más meglepetésben is részesültek.

A szerkesztőségeknek és kiadóhivataloknak ismételen volt abban a kétes szerencsében részük, hogy „felelőtlen elemek” rajtaütésszerűen kifosztották vagy összebombolták helyiségeiket. Így pl. Kolozsvárott 1922. február 6-án a zavargó egyetemi hallgatók egyik legelső cselekedete az volt, hogy az „Ellenzék” című magyar napilap redőnyeinek felfeszítése és betörése után a szerkesztőség helyiségeibe behatoltak és ott mindent pozdorjává törtek.

Az 1927. évi december havában több napon át tartó nagyváradai és kolozsvári véres diákzavargások alkalmával pedig — amiről az egész világsajtó napokon át írt, — december 4-én a „Nagyvárad” és „Esti Hírlap” című napilapok szerkesztőségeit bombolták össze teljesen. Ez

alkalommal a fényképezést szigorúan eltiltották, a cenzúra pedig erőteljesen működött. Így pl. a „Nagyváradai Napló” 1927. évi december 10-i vezércikkét egészen törölték.

Az előzetes cenzúrának alávetett magyar kisebbségi napilapok elkobzása és betiltása is napirenden van. Hogy ez a betiltás és elkobzás milyen méretű volt, erre vonatkozólag csak azt említjük meg, hogy a román elszakított területen 210 magyar lap és időszaki folyóirat volt, 1928-ig azonban már csak 47 maradt. Az újabb évek lapelkobzásaira és betiltásaira vonatkozólag a következő adatokat közöljük: 1933-ban elkobozták az „Aradi Közlöny” május 1-i számát. A „Magyar Szó” című lapot indokolás nélkül betiltotta a belügyminisztérium 1933 augusztus 1-én. Betiltották a nagyváradai „Öt órai Újságot”, az „Uj Magyar szó” megjelenését pedig nem engedélyezte a nagyváradai polgármester 1933. augusztus 30-án. A „Magyar Szó” című lapot ismét betiltották 1933 szeptember 4-én. A cenzúra 1933. szept. 25-én hat lapot tiltott be Kolozsváron, ezek között vannak a „Mai világ”, „Falvak és Nép”, „Gyár és utca”, és „Bomba” című lapok. A „Máramarosi Élet” című lapot elkobozták 1933. október 19-én.

Aradon egy hónapra betiltották a „Vasárnap” című hetilapot, és előzetes cenzúrát rendeltek el a magyarországi sajtótermékekre 1934. január 11-én. Az „Erdélyi Lapok”-at 1934. március 1-től március 8-ig betiltották. Az „Erdélyi Lapokat” március 8-án végleg betiltották. Ugyancsak betiltották a „Szalontai Lapok”-at 1934. május 4-én. A nagyváradai „Magyar Hírlap”-ot 1934. július 21-től kezdődőleg, a nagyváradai „Friss újság”-ot 1934. július 25-étől, az „Erdélyi Lapok”-at pedig 1934. július 27-étől három-három napra betiltották. Ugyancsak betiltották a „Temesvári Hírlap”-ot 1935 január 5-én három napra, a nagyváradai „Magyar Hírlap”-ot 1935. január 10-én tíz napra, az „Enyedi Hírlap”-ot 1935. április 26-án négy hétre. A nagyszebeni „Deutsche Tageszeitungot” 1935. május 27-én bizonytalan időre betiltották. Betiltot-

ták továbbá a nagyváradi „Esti Lap” című napilapot 20 napra és az „Erdélyi Lapok”-at nyolc napra 1935. június 25-én. Betiltották 12 napra a nagyváradi „Napló”-t 1935. június 26-án. Betiltották véglegesen a temesvári „Horizont” című lapot 1935. július 2-án. Betiltották tíz napra a nagyváradi „Új Magyar Szó”-t, mert átvette az „Aradi Közlöny” egy megcenzúrázott és engedélyezett vezércikkét, 1935. július 8-án. Az „Aradi Közlöny”-t betiltották öt napra 1935. július 22-én, a temesvári „Déli Hírlap”-ot pedig három napra 1935. augusztus 17-én. Ugyancsak három napra tiltották be a „6 órai Újság” című lapot 1935. augusztus 19-én, és négy napra a Nagyváradon megjelenő „Erdélyi Magyarság” című napilapot 1935. augusztus 26-án. Betiltották az „Erdővidéki Hírlap” című háromszékmegyei lapot 1935. október 10-én, mert kritizálta Ghibu professzor működését. Ezekben a betiltásokban is visszatükröződik a román sajtószabadság igazi képe.

Külön fejezetét képezi a romániai sajtószabadságnak a magyar újságírók üldözése, akiket valósággal közönséges büntetésekként kezelnek. Egyik kolozsvári sajtópör főtárgyalásán az ügyész a kisebbségi hírlapírókat „a bűn professzionistáinak” minősítette, mert testükkal ugyan Románia határain belül élnek, de lelkük messze van. Felsorolhatunk olyan ítéleteket, melyek magyar újságírót foglalkozásától évekre eltiltottak. Bűncselekménynek minősítik a Romániába beengedett sajtótáviratok híreinek leközlését és számos esetben ítélték el magyar újságírókat azért, mert nemzetközi hírszolgálati irodák jelentéseit közölték le, pl. azokat, melyek az angol parlamentben elhangzott revíziós nyilatkozatokról szólnak.

A magyar kisebbségi sajtóval való egyenlőtlen elbánást dokumentálja az is, hogy az évente kiosztásra kerülő 6—700 állandó vasúti újságírói szabad jegy-kontingensből mindössze 35—40 szabadjegyet juttattak a kisebbségi lapszerkesztőknek, ami sem a magyar lakosság; számarányával, sem a magyar újságírók számával nincsen arányban.

2. Lehetetlenné teszik a külföldi és elsősorban a magyarországi sajtótermékek bevitelét.

A cenzúra a sajtószabadságon túlmenően a gondolat szabadságát is ellenőrzi. Naptárak terjesztését tiltják be azzal az indokolással, hogy az irredentizmus eszközeül szolgálnak. De főleg a külföldi és elsősorban a magyarországi sajtótermékek bevitele — a magyarnyelvű bibliától kezdve a legelvontabb tárgyú tudományos műig — az első időben teljesen tilalom alatt állott, utóbb nehézségekkel történhetett, s ma is csak körülményes és költséges előzetes cenzúrási eljárás mellett és engedély alapján lehetséges. Az összeomlás után csak jó későn, az Avarescu-kormány adta meg az engedélyt egyes lapoknak Erdélyben való árusítására. Az engedély megadása körül szégyenletes üzleti alkudozások folytak, nagy összegeket kellett az érdekelt lapkiadóknak és az erdélyi terjesztőknek kockáztatniuk, minek következménye az volt, hogy háromszoros árat voltak kénytelenek a lapokért felszámítani.

Két napilapon (Esti Kurír, Magyar Hírlap), 2—3 szépirodalmi és színházi lapon kívül (Nyugat, Színházi Élet, Új Idők, Tolnai Világlapja), a többi elől le vannak eresztve a sorompók, sőt a tudományos és szaklapok sem vihetők be szabadon.

A magyar lapok távoltartása a legszigorúbb rendelkezések mellett történik a határállomásokon.

Az 1927. évi genfi sajtókonferencia magyar szónoka jellemző példaként errenézve azt hozta fel, hogy az 1927-ben elhunyt Ferdinánd román király előfizetett a németnyelvű és igen mérsékelt „Pester Lloyd” című budapesti napilapra, hogy közvetlenül tájékozódhassék a magyarországi közvéleményről. Egy napon a budapesti román követség azzal a kérdéssel fordult a lap kiadóhivatalához, hogy miért nem küldik a lapot? A vizsgálat kiderítette, hogy a lap Budapestről rendszeresen elindult, de a biharkeresztesi határállomáson szolgálatot tevő román hatóság még a király címére küldött lapot is visszatár-

totta. E rendszabályt ezekután sem vonták vissza, hanem a lapot a követség futárja szállította azontúl Bukarestbe.

A magyar sajtó sérelmes kitiltása miatt 1927-ben a párizsi magyar királyi követség és a Magyar Tudományos Akadémia a Nemzetközi Értelmi Együtműködés párizsi Intézetéhez fordultak. Ez az Intézet, — mely a Nemzetek Szövetsége által mindjárt megalakulása után megszervezett Nemzetközi Értelmi Együtműködés Bizottságának a szerve, — a tett lépések eredményeként a kérdést megtárgyalta, majd a Nemzetek Szövetségéhez tett jelentést, mely azután az 1927. évi augusztus hó 26-án Genfben tartott nemzetközi sajtókonferencián került napirendre. A konferencia magyar delegátusa: Vészi József főszerkesztő, rámutatott arra, hogy az utódállamok minő hajtóvadászatot rendeznek a magyar sajtó ellen. Kiemelte, hogy az utódállamok a magyarországi sajtóorgánumokat általánosságban kitiltják, behozatalukat minden elképzelhető módon lehetlenné teszik és üldözik. A határállomásokon még azt is ellenőrzik, hogy van-e az utasoknál magyar újság. Kifejtette, hogy ha az utódállamoknak ez az eljárása másutt is általánossá válhatnék, akkor a sajtó mai nagy jelentősége megszűnnék, minden nemzetközi vita lehetlenné válnék és minden állam sajtója csak monológokra szorítkozhatnék. A többmillió elszakított magyarnak pedig nagy erkölcsi és anyagi érdeke fűződik ahhoz, hogy rokonairól és eredeti hazájában levő gazdasági értékeiről állandó tudomást szerezhessen.

A konferencia határozatot fogadott el, amelyet Riddel lord fogalmazott meg. A határozat elítéli a hírlapok és folyóiratok nemzetközi szabad forgalmának meggátlását, mint a nemzetek közötti béke és megértés akadályát.

Ezekkel a tárgyalásokkal kapcsolatban azután a magyar sajtó elnémitésének kérdése a Nemzetek Szövetségének hatodik főbizottságában 1928. évi szeptember hó 15-én is tárgyalás alá került, mikor is nyilván kiderült, hogy az egyes kormányok a magyar szellemi termékek bebocsátása elé milyen akadályokat gördítenek. A főbizottság jo-

gosnak jelentette ki a magyar kívánságot, s a mellett foglalt állást, hogy az akadályok lehetőség szerint a legnagyobb mértékben hátríttassanak el.

Sajnos lényeges változás mai napig sem állott be.

Így tehát úgyszólván az egész magyar sajtónak kizárásával többmillió magyarnak erkölcsi és anyagi érdekét veszélyeztetik az utódállamok azzal, hogy rokonaikról és szülőhazájukban levő javaikról állandó értesülést nem kaphatnak. (E fejezet nagyobb része dr. Olay Ferenc: A magyar sajtó és az utódállamok 1918—1928. című munkája alapján készült.)

XV. A magyar törvényhozók beszédei a román parlamentben az erdélyi magyarság kétségbeejtő helyzetéről.

I. Bethlen György gróf deklarációja a felirati vitában.

1934 februárjában a trónbeszéd felirati vitájában *Bethlen György gróf* olvasta fel a magyar párt deklarációját. Ez a deklaráció már akkor szemléltetően és mégis európai hangon tárta fel a kisebbség problémáit. Bethlen György gróf nyilatkozata, amely a párt nevében a szenátusban is elhangzott, a következő:

— Amidőn a válaszfelirati javaslatához a Magyar Párt képviselőjében szót kérek, a parlamenti szokások szerint valójában az új kormánnyal szemben való álláspontot kell, hogy kifejezésre juttassam. *Sajnálattal állapítom meg, hogy a nemzeti kisebbségekről nem történik említés a javaslatban.*

— Márpedig úgy gondolom, senki által nem vitatható igazság az, hogy úgy belpolitikai, valamint külpolitikai szempontból egyaránt üdvös és fontos lenne, hogy *végre tizenöt év után komoly igyekezettel fogjon hozzá a kormány a kisebbségi kérdés megoldásához.*

— Nem kívánom ezúttal e terjedelmes kérdés minden részletét feltárni. Mégis pártunk 1933. július 2-án tartott nagygyűlésének határozata alapján ki kell emelnem azt, hogy az *1919. december 9-i párisi kisebbségi szerződés teljes végrehajtását kívánjuk.* Kérjük különösen a szerződés II. cikkének végrehajtását, amely *a vallási és tanügyi kérdésekre vonatkozó helyi önkormányzatot biztosítja.*

— Románia az elmúlt évben szerződést kötött Jugoszláviával, amely Romániában a Bánátban lakó szerbek iskolai kérdését szabályozta. E tény is bizonyítja, hogy helyes és szükséges a kisebbségi kérdés rendezése. Ügy gondolom, hogy *mi magyarok, kik sokkal nagyobb számban élünk a román állam területén, mint a szerbek, legalább ugyanannyi joggal követelhetjük azt, hogy ugyanolyan joggal bírjunk, mint amelyeket a hivatkozott szerződés a szerbek számára biztosít.* Mindezt már csak az egyenlő elbánás elve alapján is kívánjuk.

— Jogegyenlőség alapján azt is várjuk, hogy *egyházaink és azok lelkészei, tanszemélyzete, továbbá általában kultúrintézményeink aránylagos részt kapjanak a költségvetésekből. Kérjük, hogy az anyanyelvnek a hatóságok előtti használata joga biztosítottassék.*

— Nagy sérelmünket képezi, hogy *köztisztviselői állást magyar csak a legkritább esetben nyerhet el.* Viszont nagy számban bocsátottak el például az államvasutak szolgálatából magyar alkalmazottakat a nélkül, hogy szerzett jogaik alapján nekik járó nyugdíjban részesülnének, akik tehát így több évtizedes hűséges munkájuk után családjukkal együtt a legnagyobb nyomorba jutottak.

— Országszerte általános a panasz, hogy a közterhek oly magasak, hogy a mai súlyos általános gazdasági válság miatt már elviselhetetlenek. Fel kell tehát említenem, hogy a *pénzügyminisztérium hivatalos statisztikai adatai bizonyítják azt, hogy Ciuc-Treiscaune és Odorheiu megyék (Csík megye és Udvarhely megye) adóterhei aránylag súlyosabbak más megyéknél.*

— Ügy ítélem, sürgősen véget kellene vetni azon állápotnak, hogy *ezrével éljenek az országban oly lakosok, akik bár e területen születtek, de az állampolgársági törvény formáságai következtében még ma sem bírnak elismert állampolgársági joggal.*

— Nem kívántam túlságosan hosszadalmas lenni. Ez az oka annak, hogy e néhány kiragadott kérdés említése nem képezi összes programpontjaink és sérelmeink fel-

sorolását. Abban a meggyőződésben vagyok, hogy programunk egyetlen pontja sem áll ellentétben az állam és a román nemzet érdekével és mindegyik jogi és erkölcsi alapokon áll.

— *Nem ellenezzük, sőt óhajtjuk, hogy gyermekeink a román nyelvet megtanulják.* Nem kívánjuk magunkat kivonni az állampolgársággal járó súlyos terhek alól, csak azt kívánjuk, hogy a jogok, valamint a kötelességek minden állampolgárra egyenlőek legyenek.

— Kijelentem, hogy úgy, ahogy eddig tettük, ezután is komoly tárgyilagossággal óhajtjuk törvényhozói kötelességeinket teljesíteni. Tehát bármely javaslatot, de főleg azokat, amelyek a mai rendkívül komoly magángazdasági válságot, valamint a nagyszámú szociális bajokat enyhíteni és orvosolni alkalmasnak látszanak, lelkiismeretes bírálat alá fogjuk venni.

— A Magyar Párt nevében kijelentem, hogy a választási javaslatot nem fogadom el.

2. Parlamenti bizottságot kért a Magyar Párt a kisebbségi ügyek kivizsgálására.

A magyarság politikai helyzetét a legelénkebben az a beszéd világítja meg, melyet *Willer József* magyar képviselő 1934. december 11-én mondott el a román kamarában.

Ezt a beszédet az alábbiakban szószерint ismertetjük:

— Tisztelt Kamara! Minden párt évről-évre fölvonul a felirati vita során, hogy kijelölt szónoka útján kifejtse a maga politikai elgondolásait. A többség ilyenkor tesz ünnepestyesen hitet a kormány mellett, az ellenzék viszont föl-sorolja mindama hibákat és mulasztásokat, melyek a többséget, nézete szerint, alkalmatlanná teszik az ország ügyeinek további vezetésére. A kisebbségi pártok is részt vettek mindig a felirati vitában. Többnyire tömör formába öntött deklarációban adtunk hangot sérelmeinknek és legsür-gősebb kívánalmainknak.

— Uraim, ha józanul megfontoljuk többségieknek és kisebbségieknek ezt az eddig taposott útját, be kell vallanunk, hogy az semmiféle eredményre nem vezetett. A kormány nem lett erősebb saját híveinek dicséretétől, de nem is bukott meg ellenfeleinek cicerói ékesszólásba foglalt támadásaitól. Viszont a *kisebbségi népek helyzetén se tudtak változtatni a mi deklarációink. Egyetlen kedvezőtlen sajtóháng, egyetlen sovíniszta támadás többet ártott nekünk, mint amit használni tudtak összes tiltakozásaink s mivel a támadások egyre szaporodnak, a politikai atmoszféra egyre nyomasztóbbá válik: a kisebbségek sorsa is egyre szomorúbb állapotba kerül.*

— A legszomorúbb jelenség éppen az, hogy legnagyobb kihatással a mi életünkre olyan körülmények vannak, amelyek irányítása, vagy befolyásolása egyáltalán nem áll módunkban.

— Értjük itt mindenekelőtt a külpolitikát, melynek mi kisebbségek, de elsősorban mi magyarok minden apró rezzenését megérezzük s mondjuk inkább így: *megszenvesszük*. A romániai magyarság sorsa egyszerű függvényévé lett a külpolitikai hullámzásoknak, pedig minden tárgyilagos román politikusnak el kell ismernie, hogy az itteni magyar nép vezetői soha sem fűtötték holmi eshetőségek illúziójával a fogékony lelkeket; ellenkezőleg vaskövetkezetességgel megmaradunk a realitások mezején s maga a nép is csodálatos józanságot tanúsít. De ez sem elég: *sem baráti melegséget, sem megértést nem tapasztalunk s az az érzésünk, mintha valóságos tűszok gyanánt kezelnének bennünket egy háborúban, mely már rég lezajlott, vagy amely még ki sem tört.* Lehet, hogy az ország, melynek lakói, az állam, melynek polgárai vagyunk, az alattvalói hűség, lojalitás természetes kötelességem messze túlmenő magatartást követel tőlünk: olyan magatartást, amely egyfelől saját véreink nyílt és ízléstelen megtagadóivá, másfelől egészen biztosan a megérdemelt közmegegyezés osztályosaivá tenne bennünket a nélkül, hogy a gerinctelen tolakodó szerepének vállalása ellenében a pozitív eredményeknek még csak legkisebb morzsájával is kecsegtethetnők magunkat.

— Helyzetünk tehát nagyon kényes, de amilyen kényes, olyan kétségbeejtő is. Gazdaságunk összeomlott s ebben nemcsak világszerte észlelhető jelenséget kell látnunk, mert nagy részük van benne a velünk szemben alkalmazott szűkkeblű kezelésnek és elfogult intézkedéseknek is. *A köztisztviselők közül kiszorulunk s ma már a magángazdaságban való boldogulásunkat is veszély fenyegeti. Az öregek nyomorognak, a gyermekek elhelyezkedésének lehetősége pedig minimálisra csökkent.* Politikai párt volnánk, nemzeti, néprajzi, kulturális problémákkal kellene foglalkoznunk, de sajnos, a viszonyok már oda romlottak, hogy a mi tevékenységünk oroslánrésze a napi megélhetés nyomasztó gondjainak problémájává zsugorodott össze. Nem hiszem, hogy túlságosan elvetném a sulykot, ha azt állítom, hogy nemcsak a Magyar Pártra állanak az elmondottak, hanem az összes kisebbségi pártok ilyen helyzetbe kerültek.

— Uraim, óriási felelősség nehezedik ránk s ez a felelősség annak felismerésére vezetett bennünket, hogy ma már nem elégedhetünk meg gyakorlati eredményekkel egyáltalában nem biztató deklarációk elmondásával. Tisztelt képviselő urak, *itt történnie kell valaminek az Önök részéről éppen úgy, mint a miénkről.* Hosszú hetek lelki vívódása és komoly tanácskozása eredményeképpen küldött engem a Magyar Párt az ország tribünjére, hogy a romániai magyarság nevében ne csak föltárjam önök előtt a helyzetet, hanem annak orvoslására is megtegyem a mi tiszteletteljes indítványunkat. Kérem mindannyiukat, szíveskedjenek engem olyan jó lélekkel meghallgatni, mint amilyen becsületes, tiszta szándékok bennünket vezéreltek e lépés megtételében.

— Erős meggyőződéseim szerint nyitott ajtókat döngögetnék annak hosszadalmas fejtegetésével, hogy a kisebbséged *lelki megbékélése és anyagi viszonyainak elviselhetővé tétele elsősorú érdeke a román államnak és román nemzetnek is,* mert közelebb hozza az országot a belső béke, a konszolidáció, a harmonikus fejlődés boldogabb korszakához.

— Fölismerte a kisebbségi probléma óriási fontosságát

minden román párt, amelyre eddig rábízták az ország kormányzását. Az Avarescu-párt nevében Goga Octavian már 1923-ban megkötötte velünk a csúcsai paktumot s ezt Avarescu is aláírta. A liberális párt nyomban, mikor 1927-ben ismét átvette a kormányzást, bizottságot küldött ki a kisebbségi kérdés tanulmányozására. Ennek egyik leglelkeőbb munkása éppen Tatarescu György, a jelenlegi miniszterelnök úr volt. Ugyancsak e probléma megoldása lebegett a nemzeti parasztpárt szeme előtt, mikor a kisebbségi törvény előmunkálatainak megtétele végett külföldi tanulmányútra küldte ki Pop Ghita volt képviselő, volt alminiszter urat. Jorga volt miniszterelnök úr állandóan hangsúlyozta a kisebbségek kulturális értékeinek országos jelentőségét és a kisebbségi ügyek intézésére kisebbségi politikusokat, illetve szakférfiakat vett maga mellé. Ha ezek az elgondolások, tervek nem jártak a kívánt eredménnyel, annak elsősorban az az oka, ami az általános kormányzati szempontból is legnagyobb bajunknak mondható s ez nem más, mint a kormányzásban feltétlenül szükséges folytonoságnak a hiánya.

— Az egyes kormányok szinte évről-évre váltogatják egymást. 1926 óta nyolc év telt el s ezalatt hat általános választáshoz s tíz miniszterelnökhöz volt szerencsénk, az egyes miniszteri székekben beállott változásokat már nem is lehet nyilvántartani. A váltakozó pártok politikusai homlokegyenest ellenkező felfogást vallottak s egymás működésének könyörtelen bírálatát a tárgyilagosság helyett igen sokszor a pártérdekszülte elfogultság irányította. *Teljes bizonytalanságot teremt ez a veszedelmes rendszer minden téren, de mindenkéül nagyobb kártát vallják ennek az ország kisebbségi polgárai és intézményei.* Hatalom, erő nem áll rendelkezésünkre, jogos érdekeink védelmére elhangzott felszólalásainkat félreértik s még a jóakarató kormánytényezőket is túlságosan óvatosságra inti az a türelmetlenség, mellyel a közhangulat egyre sajnálatosabb módon ellenünk fordul. Más kisebbségi pártok választási egyezményekkel próbáltak a szomorú kisebbségi sorson enyhíteni. Alig hisszük, hogy az elért eredményeket kielégítőnek tar-

tanák. Eltekintve attól, hogy az ilyen választási megegyezések természetszerű ellenszenvet váltottak ki az ellenzéki román pártokból, az ígéreteket a kormányok se vették komolyan. De még ha meg is volt a szándék egyik-másik kérdés elintézésére: komoly munkához nem is állt eddig elegendő idő jóformán egyik kormánynak sem rendelkezésére; szűkre szabott idejüket pártjuk számára pillanatnyilag fontosabb problémák foglalták le s mire velünk foglalkozhattak volna, már át is kellett adniok helyüket az utódnak, akinek uralma alatt előlről kezdődött a mi gyászos vergődésünk.

— *Így odázódik el egyik évről a másikra a kisebbségi kérdésnek szőnyegre hozása.* Egyes részletkérdésekben is sorra vizitelik a kormányférfiak az összes pártfrakciókat, mindenkinek fontos a véleménye de *a milliós tömegeket reprezentáló kisebbségi pártokkal tizenöt év alatt még egyetlen kormány, egyetlen egyszer le nem ült a zöldasztalhoz, hogy panaszainkat és kívánságainkat meghallgassa.* Élünk az államban a nélkül, hogy bárki is kíváncsi volna arra, hogy is élünk hát. Ez a rideg semmibevevés elhárít rólunk minden felelősséget, ha az ünnepélyes alkalmakkor szívesen elszavalt közeledési frázisok a keserves hétköznapiaktól nagyon is távol maradtak.

— A kormányzási elvek évenkénti változása, az örökös államéleti kátyúk, a küzdelem, panaszkodás folytonos új-rakezdése s e mellett a kisebbségeknek rohamos leromlása elvette minden reményünket attól, hogy az eddigi rendszer mellett bármiféle javulás is beállhatna. Tegyük fel, hogy akár a jelenlegi, akár egy jövődöbeli kormány s a mögötte álló parlamenti többség, — ráeszmélve a helyzet komolyságára — az évek óta szellőztetett kisebbségi törvény megalkotásával, avagy csak megfelelő célirányos intézkedések formájában is kezét nyújtaná felénk: ki biztosítana bennünket arról, hogy az utód respektálná ezeket az intézkedéseket és nem kellene-e röpké év eltelte után újra kezdenünk a hiábavaló küzdelmet?

— Uraim, ezt a kérdést közmegnyugvásra csak úgy oldhatjuk meg, ha *a kisebbségi problémát kiemeljük a napi*

politika gyűlölködő harcaiból, a választási alkudozások dicstelen játékából, a népszerűség-hajhászó izgatások fojtó, veszedelmes légköréből és az összes kormányképes pártok megegyeznek az egységes, emberséges kisebbségi politikában, megfogadván, hogy kormányra jutva, annak követését magukra is kötelezőnek fogják elismerni.

— A Magyar Párt nevében, annak megbízásából tisztelettel javasolom tehát, *méltóztassanak kiküldeni olyan parlamenti bizottságot, melyben résztvesznek az összes pártok vezetői; ez a bizottság hallgassa meg a kisebbségek képviselőinek előterjesztéseit, tegye bölcs mérlegelés tárgyává, vájjon azok bármiféle szempontból is beleütköznek-e az állam, vagy a román nemzet érdekeibe és hozza javaslatba a törvényhozásnak, vagy a kormánynak azokat a törvényes intézkedéseket, illetve kormányzati rendszabályokat, amelyeket alkalmasoknak fog ítélni a kisebbségi népek békéjének és az ország többségi népével való harmonikus együttélésének biztosítására.*

— Teljes tudatában vagyunk ez indítvány fontosságának és erős meggyőződésünk, hogy átérzi ezt a tisztelt kormány és a Ház minden tagja is. Nem is tudnók elképzelni, hogy ilyen messzevágó kérdésnek tüzetes, lelkiismeretes tanulmányozásától komoly politikusok megtagadnák azt a fórumot, amelyet nagy előzékenységgel siettek oda-kölcsönözni a Skoda-ügy, vagy a Monitorul Official körül tapasztalt üzemek kivizsgálásának. Biztosítom Önöket, képviselő urak, hogy ha végre meghallgatnak bennünket, csak akkor fogják megtudni, milyen önként értetődők a kívánságaink s mily csekély kölcsönös jóakarattal egymás mellé állíthatjuk azokat a népeket, amelyek Európa néprajzi, földrajzi és gazdasági helyzeténél fogva olyannyira egymásra vannak utalva. Köthetnek az államok nemzetközi szerződéseket, amelyek látszólag biztos védelmet nyújtanak minden külső támadás ellen: mi mégis azt valljuk, hogy ennek az országnak többségi népe és kisebbségei egyaránt öngyilkosságot követnek el, ha őszinte megbékélés és összefogás helyett továbbra is szembeszállanak egymással, mert

nem leszünk képesek ellenállni a nálunknál aránytalanul nagyobb erők rettenetes nyomásának.

— Amennyiben javaslatunkat a tisztelt Kamara hajlandó elfogadni, úgy kérnök, hogy ezt a történelmi fontosságú megmozdulást a feliratban föltétlenül megemlíteni szíveskedjenek. Mert *tulajdonítsanak bármely nagy jelentőséget az országvédelmi egyéb intézkedéseknek, bizony mondom Önöknek, valamennyit felülmúlja jelentőségében és kihatásában az az elhatározás, amely lehetővé teszi a belső béke és konszolidáció megteremtését.*

3. A magyar indítvány a szenátus előtt.

Willer Józsefnek a Kamarában a parlamenti bizottság kiküldése érdekében beterjesztett javaslata december 14-én a szenátus elé került. Itt Gyárfás Elemér szenátor indokolta meg a Magyar Párt álláspontját:

— Az elmúlt kilenc év alatt — mondotta Gyárfás Elemér — amióta a szenátus tagja vagyok, számos beszédet mondtam el a felirati vitákban és e beszédekben vizsgálat tárgyává tettem a trónbeszédekben felsorakoztatott kérdéseket, hogy én is hozzájáruljak a megoldásokhoz. Az általános jellegű problémák mellett, szenátortársaimmal együtt, mindig foglalkoztunk a kisebbségi kérdésekkel is, igyekeztünk barátokat szerezni az Önök soraiban népünk, annak kultúrája és fejlődése iránt, hogy ezzel könnyítsünk súlyos helyzetén. Ez alkalommal azonban el kell hagynom az eddig követett utat, mert a javaslat, amelyet pártunk a képviselőházban tegnapelőtt tett, oly kimagasló jelentőségű, hogy minden más kérdést háttérbe kell szorítanunk. *Azt hisszük, hogy ez a lépés, amit a romániai magyarság nevében tettünk, történelmi lépés, amihez képest minden más probléma egyszerű banalitásnak tűnik fel.* Az az érzésünk, hogy csökkentenénk a testvéri egyetértés megteremtésére vonatkozó javaslatunk jelentőségét, ha most különleges kisebbségi sérelmeinkkel állanánk elő, esetleg nem kívánatos vitákat provokálva velük s ezzel elronthatnánk azt a

kedvező légkört, amit javaslatunk körül megteremteni szeretnénk. Tisztán javaslatunk támogatására fogok tehát szorítkozni, ismertetve röviden a körülményeket és indokokat, amelyek e lépésünket sugalmazták.

— Javasoltuk a képviselőházban és javasoljuk itt is, hogy kisebbségi problémáinkat parlamenti bizottság vizsgálja ki és oldja meg, amely bizottságban — különösen három ok miatt — valamennyi román párt képviselve legyen. Ez okok a következők:

— *Ki kell emelni a román állam kisebbségi politikáját*, különösképen pedig az állam vezetőinek a magyar kisebbség iránt való magatartását, a politikai pártok harcaiból, különösképen pedig a pártok vezetőinek a magyar kisebbség iránt való magatartását a politikai pártok harcaiból.

— *Függetlenítsük a romániai magyar kisebbség helyzetét a nemzetközi helyzettől*, valamint az időnként javuló, máskor pedig feszültebb nemzetközi viszonyoktól:

hogy megteremtsük, helyesebben mondva, helyreállítsuk az annyira szükséges lelki összhangot és baráti közöséget.

— Vizsgáljuk sorban ezeket a pontokat. Először: nem a mi hibánk, hanem történelmi végzettségnek tudható be, hogy a kisebbségi, de különösen a *magyar kisebbségi probléma fegyver lett nálunk a pártok politikai harcaiban s alkudozások tárgya lett a vezető pártok között*. Mi nagy nehézségek leküzdése árán léptünk be Románia politikai életébe. Bizonyos, lélektanilag is megmagyarázható jogi megfontolások miatt, passzivitásban maradt a magyar kisebbség a békeszerződések ratifikálásáig, s így az első be rendezkedések idején nem tudta elfoglalni azt a helyet, amit kezdetben — úgy hiszem — minden nehézség nélkül átengedték volna nekünk. A ratifikálás után, 1921 elején az akkori Avarescu-kormány olyan magatartást tanúsított irántunk, hogy alkalmas lett volna a kedvezőtlen légkör eloszlatására, de sajnos, *már az 1922-i választásokon csaknem minden jelölésünket visszautasították és meghiúsították azt a reményünket, hogy az alkotmányozó országgyű-*

lésnek megfelelő számarányú képviseleti tagjai lehessünk. Ekkor arra gondoltunk, hogy a román közéletbe való belépésünkhöz olyan személyiség részéről zsirált belépőjegyre van szükségünk, akit az ő tekintélye föléje emel minden gyanakvásnak, s aki így biztosíthatna nekünk jóakarató fogadtatást. Ilyen személyiség volt Avarescu tábornok, aki-nek ebben a kérdésben az erdélyi Goga Octavian is tanácsadója volt. *Így jött létre a híres csúcsai paktum,* amely a kormánnyal kötött választási kartell eredményeként számarányunknak majdnem megfelelő parlamenti képviseletet biztosított nekünk s e mellett legfőbb kívánságaink teljesítését helyezte kilátásba, aminek ellenében mi biztosítottuk loyális alkalmazkodásunkat a román közülethez.

— Amikor azonban 1926-ban bekerültünk a parlamentbe, fájdalommal állapítottuk meg, hogy *az általános szempontból annyira indokolt paktumunk igen nagy taktikai hátrányt okozott nekünk.* Az ellenzéki pártok, különösen a liberális és a nemzeti párt, nem tudták nekünk megbocsátani, hogy segítségünkkel könnyű és jelentős választási sikert biztosítottunk a kormánynak, az ő politikai ellenfeleiknek. Ezért látható ellenséges indulattal fogadtak bennünket, olyan légkört teremtettek ellenünk s jogos és szerény kívánságainkkal szemben, amely megakadályozta az ígéretek teljesítését.

— Levontuk tehát a következtetéseket, s a későbbi választásokon óvakodtunk attól, hogy egyik román pártot a másikkal szemben támogassuk. E helyett: *igyekedtünk minden komoly párt barátságát megszerezni.* Sajnos, csak kevés javulást tudtunk elérni ezzel. Alapjában véve ugyanolyan kedvezőtlen maradt a légkör. Hozzájárult ehhez az a túlzottan nemzeties szellem, amely egész Európában hatalmába kerítette a lelkeket. Odajutottunk, hogy *a román pártok kölcsönösen gyanúsították és vádakkal illették egymást, ha valamelyik engedékenyebb magatartást tanúsított irántunk.* Rájöttünk tehát arra, hogy egyetlen párttal, vagy kormánnyal soha sem tudjuk megérteni egymást, s ha tudnánk is kölcsönös megértést létesíteni, az nem lenne tar-tós. E helyett arra kell törekednünk, hogy valamennyi ro-

mán párttal egyetértést teremtsünk. Ez volt tehát az első ok, amiért ebben a kérdésben olyan parlamenti bizottságot kértünk, amelyben minden vezető párt képviselve legyen.

— A második ok még fontosabb. Sajnálattal láttuk, mekkora befolyást gyakorolnak a mi helyzetünkre a nemzetközi viszonylatok, különösen a Magyarországgal fennálló viszony. Annakidején a szerb-román iskolai egyezményrel kapcsolatban Jorga professzorral folytatott vitánkban rámutattam arra, hogy *egy kisebbséggel szemben alkalmazott bánásmód nem hozható kapcsolatba nemzetközi viszonylatokkal*, hanem az kizárólag csak belpolitikai szempontok szerint igazodhatik.

— Én ma is vallom ezt a felfogást, de fájdalommal és aggodalommal láttuk és érezzük, hogy ellentétben ezzel az elvvel, mennyire erősödött a hangulat feszültsége velünk szemben, a nemzetközi viszonylatok feszültségének növekedésével. Pedig mi levontuk az összes következményeket, mikor ennek az országnak a polgárai lettünk.

— Nem akarjuk az áru szerepét játszani nemzetközi alkudozásokon, de éppoly kevésbé akarjuk mások tényeinek és cselekedeteinek következményeit vállalni, mint csak azokéit, akiket maga a romániai magyar kisebbség bízott meg, hogy a nevében beszéljenek és cselekedjenek s akik teljes tudatában vannak annak a felelősségnek, amely vállaikra nehezül. *A mi népünk vezetői részéről az elmúlt tizenhat év alatt nem lehetett tapasztalni olyan cselekedeteket, amelyek igazolnák a gyanakvást, vagy pláne a megtorló intézkedéseket. Mi tehát itt, itthon óhajtjuk becsületesen és véglegesen szabályozni helyzetünket és a román néppel való viszonyunkat.* És teljes szívünkben óhajtjuk, hogy ez a kérdés egyszer s mindenkorra vételessé ki a vitás nemzetközi problémák sorából s hogy ez ne legyen többé feszültség okozója, hanem ellenkezőleg, *mi Románia magyar népe a közeledés eszköze legyünk államok és népek között, mert elsősorban a mi érdekünk, hogy azok megértsek egymást.* Ez tehát javaslatunk második indoka. A harmadik indok következménye az előzőknek:

— Fájdalommal látjuk, hogy a lelki szakadék köztünk

napról-napra szélesebbé, mélyebbé válik és ez az eltávolodás egyre jobban megnehezíti a harmonikus és barátságos együttélést. Elméletek születnek és gyökeresednek meg, eszmék terjednek és törekvések nyilatkoznak meg, amelyek keserűséggel töltik el mindkét résznél a lelkeket. Nem akarnék részletek felsorolásával érzékenységeket sérteni, csak egy ilyen hibát és sajnálatos elméletet említek. Sajnálom, hogy nincs jelen Jorga professzor úr, aki támogatna engem, hiszen éppen ő fejtette ki gyönyörűen egy nemrég megjelent könyvében, *mennyire hibás történelmi szempontból a szinte már közmondásossá vált elmélet a román és magyar nemzetek közötti állítólag évezredes ellenséges viszonyról, mikor a múlt a barátságos együttműködésnek legalábbis ugyanannyi tényét mutatja.*

— Valóban, Erdély olyan földdarab, amely megkívánja fiainak testvéri megegyezését, mert a *különböző itt-lákó népek földrajzi elhelyezkedése lehetetlenné teszi a teljes különválasztásokat.* De a testvéri megértésnek felülről lefelé kell indulnia. Ez volt a javaslat harmadik indoka.

— Még néhány ellenvetésre akarok válaszolni, amelyeket máris tettek, vagy megtehetnek.

— E javaslatra azt mondják, hogy a magyarságnak megvannak a parlamentben a képviselői, akik ki tudják fejteni a magas fórum előtt a nép kívánságait. Ez igaz. De kimutattam, hogy ezek a felszólalások miért nem keltettek kellő visszhangot a politikai pártok vezéreinél. Azután a kisebbségi kérdés különleges probléma, amelynek részleteit csak olyan szűkebb körben lehet megbeszélni és megoldani, amelyben a helyzetet ismerik és a probléma súlyosságát elismerő államférfiak tartozzanak bele. Olyanok, akik minden igyekezetükkel rajta vannak, hogy minden részletkérdésbe behatoljanak és mindegyikben megtalálják a helyes megoldásokat.

— Azt is mondják, hogy a román állam minden polgárának, így a kisebbségeknek is, a többségi néppel egyenlő jogokat biztosít és ez az alkotmányban is szabályozva van. Ismerjük az alkotmány elveit, de *nincs szó az elvek formulálásáról, hanem az alkalmazásukról.* Azt is mondják s

az Universul mai száma is kifejezi ezt a gyanút, hogy talán külföldről sugalmazták nekünk ezt a javaslatot, mert hiszen Genfben most újra szőnyegre került a romániai kisebbség kérdése. Ezzel szemben csak arra a fejtegetésemre utalok, amellyel kimutattam, hogy a kérdést ki akarjuk emelni a nemzetközi problémák láncolataiból.

— Azt hisszük, hogy ezzel a javaslattal reális szolgálatot teszünk az országnak, Reméljük, hogy kezdeményezésünket, amely tiszta jóhiszeműségből származik, meg fogják önök érteni. És különösen reméljük, hogy Titulescu külügyminiszter úr, aki magasabb szempontokból szokta nézni a problémákat, meg fogja érteni a jelentőségét és hasznosságát is. Mi nem kérünk a Skoda-bizottsághoz hasonló nagyarányú munkálatokat, *mi csak jóakarató figyelmet kérünk és meg vagyunk győződve, hogy meg fogjuk találni a gyümölcsöző megértés útját.*

— Abban a reményben, hogy javaslatunkat elfogadják, kérjük, hogy a válaszfelirati javaslatba utólag iktassák be az elvi hozzájárulást javaslatunkhoz.

4. A kolozsvári gyógyszerészeti fakultás megszüntetése a parlament előtt.

1934 április végén került a román parlament elé az a törvényjavaslat, amely Anghelescu miniszter rendelkezése folytán *a kolozsvári gyógyszerészeti fakultás megszüntetését is kimondja.* Ez a javaslat közölről érintette az erdélyi magyarság érdekeit is. A vitában a Magyar Pártot *Laár Ferenc képviselő* képviselte. Beszédét, mely általános kulturális szempontból is élénken világítja meg a javaslattal kapcsolatos kérdések területén a magyarság problémáit, az alábbiakban ismertetjük:

— Megvallom, hogy a törvényjavaslat indokolását olvasva, meglepő dolgokat tapasztaltam. Azt mondja az indokolás, hogy a gyógyszerészeti oktatás központosítását három parancsoló, szükségszerű szempont követeli. A tudományos, a szociális és a nemzeti szempont. Ez utóbbinak

a magyarázatához egy statisztikát fűztek, mely szerint a kolozsvári egyetem gyógyszerészeti fakultásán 1919—1931 években 1870 hallgató volt, kik közül 290 román és 1580 kisebbségi. Ez idő alatt képesítést nyert 213 hallgató, közülük 53 román és 160 kisebbségi. Jassyban az orvosi fakultáson csak 222 volt keresztény és 1047 zsidó; 1920-tól 1933-ig a gyógyszerészeti fakultás 480 hallgatója közül 145 keresztény és 335 pedig zsidó.

— A statisztika által alátámasztott szempont alapján követelik önök a gyógyszerészeti tanítás összpontosítását. Tehát már ide is be akarják vezetni a numerus clausust, mert ez egyenlő értelmű.

— Nem igaz, szó sincs róla — kiáltotta *Hasnas liberális képviselő*.

— Uraim — folytatta Laár Ferenc — én ismerem az önök érzékenységet, mégis kérem, hogy megállapításaimat megtehessem. *Barátkozzanak meg már egyszer azzal a gondolattal, hogy a kiegészített Romániában bizony kisebbségek is élnek, kisebbségek, akik magyarnak, zsidónak, szásznak születtek. De vájjon a kisebbségek elítélhetőek-e azért, mert ragaszkodnak nemzetiségükhöz?*

Hangok a padokból: Nem. Nem.

Laár Ferenc: Vagy elítélendőek-e azért, mert igyekeznek nemzeti kultúrájukat minél magasabb színvonalra emelni? Képviselő Uraim, a kisebbségi kérdés nagyon fontos és komoly és abban megnyugvást csak az hozhat, ha a békeszerződés rendelkezéseit megfelelő módon alkalmazzák, azonban semmi esetre sem a sűrűn váltakozó kormányok tetszése, vagy nemtetszése szerint.

— Teljesen megértjük az Önök nacionalizmusát, de nem gondolják-e, hogy *túlságosan messze kalandoznak akkor, amikor a kisebbségeket ki akarják zárni az egyetemekről?*

— A kisebbségek jogait biztosító rendelkezések korlátait Önök nagyon könnyen és nagyon gyakran átlépik, mitsem törődve a következményekkel, melyek a szegény szenvedő nép nyakába zúdulnak.

— Önök szerint az állam érdeke követeli, hogy a kisebbségek beszéljék a román nyelvet. Nyugodjanak meg, *mi a legjobban tudjuk, hogy existenciális érdekünk a román nyelv ismerete és soha egy szóval sem lehetett hallani egy kisebbségitől sem, hogy ne engedné a gyermekének ezt a nyelvet tanulni.*

— A román állam tiszteletet ébreszt bennünk azért a tudományért, amelyet részünkre juttat, *de ha eltilt tőle, ez az eljárás nem egyébnek, mint bűnnek minősíthető.*

Bogdan Stefan dr. előadó: Túlzás.

Botta: Beszéljen a javaslatról!

Laár Ferenc: Ha nem tudja, megmondom önnek, hogy az általános vita tárgyát a törvényjavaslat indokolása képezi.

— Azt hiszem, hogy *testvéri szeretet nem ölthet testet akkor, amikor az állam megtiltja nekünk, hogy a tudománnyal éljünk és azt élvezzük.* Egyébként a törvényjavaslat jelen formájában az erdélyi és moldvai tanulóifjúságot nehéz feltételek elé állítja, mert az anyagiak hiánya miatt nem mehet Bukarestbe tanulni. Ha pedig ezt mégis megteheti, s mindezek a kisebbségi növendékek Bukarestbe jönnek, innen nem utasíthatják vissza őket, tehát a törvény itt már csődöt mond.

— *A javaslat indokolása azt mondja, hogy a kisebbségi tanulók az államra nézve nagy veszedelmet jelentenek.* Miért mondanak ilyeneket, mikor ezt önök sem hiszik, hiszen valamennyien jól tudják, hogy a *kisebbségi tanulók még sohasem helyezkedtek szembe az államrenddel, az állam törvényeivel.* Ha pedig azt a kifogást emelik velük szemben, hogy nem rendelkezének kellő ismeretekkel, akkor erre egészen más módok állanak rendelkezésre. Ezeknek a fakultásoknak tanárait a tudomány szeretete vezérli, *de ha ezek átengednek a vizsgán egy kisebbségit, akkor annak nagyon kell tudnia. Jobban kell tudnia, mint egy többséginek, aki gyengébb eredménnyel inkább érvényesül.* S ha az a kisebbségi átment a vizsgákon, ha az a kisebbségi tud, akkor nem haszon-e a román állam részére is, ha

értékes elemmel gazdagodik, tekintet nélkül a nacionálé-jára?

— Inkább igyekezzenek kiküszöbölni az egyetemi ifjúság életéből a politikát, mert ez csak megmértelyezi a fantáziájukat és káros hatással van rájuk. Az iskolában tanuljanak a diákok és ne politizáljanak, hagyják azt a politikusoknak. Ha pedig valakinek közülük ilyen irányú hajlamai lennének, az egyetem elvégzése után, mint kiforrott ember, még mindig kiélheti magát ebben.

— Azzal zárom rövid felszólalásomat — fejezte be beszédét Laár Ferenc — a magam és a Magyar Párt nevében, hogy a javaslatot nem szavazzuk meg.

5. Betiltják a gazdasági gyűléseket és a vallásos összejöveteleket.

Két nappal később a képviselőház ülésén *Laár Ferenc* előterjesztést tett a belügyminiszternek a miatt, hogy *ki-sebbségi felekezetek által rendezett vallásos összejöveteleket az utóbbi időben igen gyakran tiltanak be*, holott ezeknek az összejöveteleknek semmi különösebb céljuk nincsen, mint hogy a nép lelkét műveljék.

A vallásos összejöveteleken kívül *a gazdasági értekezletek, egyleti gyűlések is gyakran hasonló sorsa futnak*, márpedig ezeken a gyűléseken igazán csak gazdasági természetű viták és megbeszélések folynak és minden egyéb, különösen pedig a politika távol áll tőlük.

Laár Ferenc képviselő e betiltásokból azt látja, hogy az egymást követő kormányok egyáltalában nem respektálják elődeik intézkedéseit, sőt a törvényes rendelkezéseket is figyelmen kívül hagyják. Minden új kormány uralma alatt külön-külön és ismételten el kell mondanunk ezirányú panaszainkat, ami időpazarlás is. Kérem a kormányt, — mondotta — hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket.

6. A Magyar Párt megrázó memoranduma a román kormány előtt.

Ugyancsak 1934 március végén *Bethlen György gróf* elnök vezetésével a Magyar Párt parlamenti csoportja megjelent Tatarescu miniszterelnöknél és különböző memorandumokat adott át. Az egyik a magyar közalkalmazottak sorsáról és a nyelvvizsgák módszereiről szólt, a másik pedig a kisebbségi magánalkalmazottak kenyérkeresete ellen indított hajszaról.

A különböző közhivatalokból, állami és más közüzemekből tömegesen elbocsájtott magyar hivatalnokok és alkalmazottak ügyéről szóló memorandum részletesen ismerteti azoknak a magyar tisztviselőknek a helyzetét, akiket azzal az ürüggyel tesznek ki állásukból, hogy az állam nyelvét nem tudják. A memorandum rávilágít arra, hogy az *újabb intézkedésekkel a román állam maga sem respektálja saját vizsgáit, mert nem fogadja el azokat a vizsgákat sem, amelyekről korábban igazolványt adott ki.* Az alkalmazottak egy része már régebben sikeresen letette a nyelvvizsgát és *erről bizonyítványt kapott.* Az alkalmazottak egy másik része pedig már a román állam iskoláiban vagy főiskoláin szerezte képesítését és diplomáját, ezeknek tehát nyelvtudásukról *állami bizonyítványuk* van. Többek között megemlíti a memorandum azt is, hogy pl. az egyik tisztviselő elbocsátása alkalmával a postaigazgatóság ezt az indokolást adta ki írásban: „*a*z illető nem tudta minden kétséget kizáróan beigazolni román származását.” Amikor a párt az elbocsájtások ellen megpróbálta a közbenjárást, hivatalos helyről azt a választ kapta, hogy a postaalkalmazottak sorsáról nem a polgári kormány dönt, hanem a katonai legfőbb hatóság.

Mindezek alapján — mondja a memorandum — tisztelettel kérjük a miniszterelnök urat és a vezetése alatt álló kormányt:

1. Vessen véget azoknak a gyötrelmeknek, melyeket magyar testvéreink fogyatékos nyelvbeli készségük ürüggye alatt kénytelenek elszenvedni. Méltóztassanak végre be-

látni, hogy előrehaladott korú embereknek csak kisebbsik hányada képes egy nyelvet elsajátítani, a többség számára bizonyos magasabb fok elérése lehetetlen követelmény marad. Az az érv, hogy eltelt már 15 esztendő, volt tehát idő a román nyelv megtanulására: tarthatatlan, mert nem az éveknél kell elmúlniok, miniszterelnök úr, hanem ennek a szerencsétlen generációnak, amely önhibáján kívül, más és súlyosabb feladat elé állítódott, mint amilyenre felkészült, mert újtermészetű napi teendőinek ellátásán felül kénytelen megbirkózni egy új nyelv elsajátításával is, amelyhez pedig keveseknek van tehetsége. Az eljövendő új generáció már Románia iskoláiban nő fel s így önként elintézi az életnek azt a problémáját, mely a mai generációval szemben elviselhetetlen teher gyanánt jelentkezik.

2. Méltóztassék kimondani *az egyízben már sikerrel letett vizsga érvényességét*. Akik tehát már levizsgáztak, ne legyenek új meg új vizsgára kényszeríthetők.

3. *A felekezeti iskolák tanerői, akiket az állam nem fizet, ne legyenek állásukból kormányintézkedéssel eltávolíthatók*. Azok a tanerők, akik nem tudták a román nyelvet kellően elsajátítani, rendeltessenek ki a magánoktatási törvényben előírt tanfolyamokra.

4. Akik a vizsgán elbuktak, tartozzanak az állami vagy vármegyei, városi, községi igazgatás bármely ágába, ideértve a vasutasokat és postásokat, ha még állásban vannak, *ne tétessenek ki az utcára, hadd érjen véget az ezerszámra történt elbocsátások gyászos sorozata*.

5. Akik már elvesztették állásukat a nyelvvizsga miatt és többé nem vehetők vissza: szerzett jogaik tiszteletben tartásával *kapják meg azonnal megfelelő nyugdíj illetményeiket*. Szerény véleményünk szerint a nyugdíjintézet nem fogja respektálni az erre irányuló kormányintézkedést, ezt a kérdést tehát a nyugdíjtörvénynek egyszakaszos módosításával kellene megoldani.

Mondanunk sem kell talán, hogy ez a memorandum is teljesen hatástalan maradt.